بسم الله الرحمن الرحيم

واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا



جونگگو موسولمانلری

المسلم الصينى

2

1996

مجلة إسلامية ثقافية علمية جامعة





بۇ يىل 3-ئاينىڭ 4-كۈنىدىن 7-كۈنىگىچە مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ۋەز مۇسابىقىسى بېيجىڭدا داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. سۈرەتتە ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ باشلىنىش مۇراسىمى.

رەئىس سالىھ ئەن شۇڭپي ئاخۇن مۇسابىقىدا 1-بولغان سىچۈەنلىك ياش ئاخۇن جاڭ خۇڭچۈنگە مۇكاپات لوڭقىسى بەردى.





ۋەز مۇسابىقىسىدا ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن شىنجاڭلىق ياش ئاخۇن ئابدۇغېنى قاري ۋەز ئېيتماقتا.

ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئاياغلىشىش مۇراسىمىدا، گۇۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى رەئىس سەھنىسىدە.



ۋەز مۇسابىقىسىدا ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئايال ئاخۇن مۇ خۇافېن.



جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى مالىك مىپان قاتارلىقلار شىنجاڭلىق ۋەزچىلەر بىلەن خاتىرە ئۈچۈن سۈرەتكە چۈشتى.

«قۇرئان كەرىم»دىن

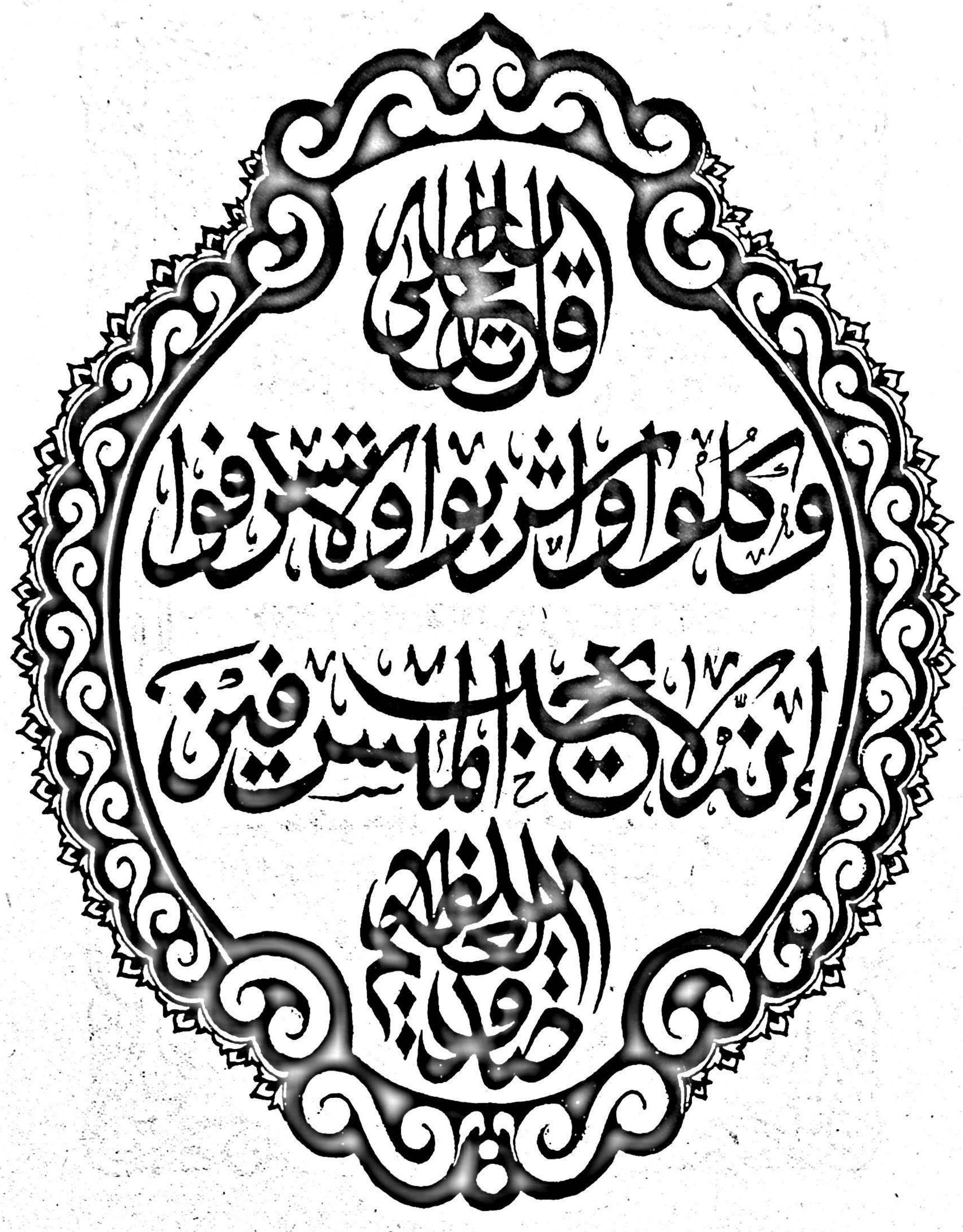

ئاللاتائا ئېيتىدۇكى:

”يەكلار، ئىچكىلار، (ئەمما) ئىسراپ قىلماكلار، ئاللا ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ“ (7-سۈرە، 31-ئايەت).

(خەتتات: سالىھ)

قال النبي عليه السلام

ليس خيركم من ترك

الدنيا للآخرة ولا الآخرة

الدنيا ولكن خيركم من

أخذ من هذه وهذه

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇكى:

"ئاراڭلاردىكى ياخشى كىشىلەر ئاخىرەت ئۈچۈن دۇنيانى ياكى دۇنيا ئۈچۈن ئاخىرەتنى تەرك ئەتكۈچىلەر ئەمەس، بەلكى ئۇنىمۇ، بۇنىمۇ تۇتقان كىشىلەر ياخشى كىشىلەر ھېسابلىنىدۇ".

(خەتتات: سالىھ)

مۇندەرىجە

لى رۇيخۇەن دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى ..... (5)

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى تۇرمۇشىدىكى چوڭ بىر تەنتەنە —تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكەنلىكىنى تەبرىكلەيمىز .....

ۋۇرنىلىمىز تەھرىر بۆلۈمى ..... (7)

رەئىس سالىھ ئەن شۇپىي ئاخۇنۇمنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزى ..... (9)

گۇۋۇيۇەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ياڭ تۇڭشياڭنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئاياغلىشىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزى ..... (10)

مۇئاۋىن رەئىس مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئاياغلىشىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزى ..... (11)

ئىسلام ئىلمى تەتقىقاتى

ئىسلام دىنىنىڭ ئاياللار كۆز قارىشى توغرىسىدا ..... ئىبراھىم فېڭ جىنيۇەن (13)

«قۇرئان كەرىم» ۋە سۇپەتلىك تۇغۇت ئىلمى ..... يې فۇيۇن، ماشياۋفېڭ (23)

ئىسلام ئەقىدىلىرى

ئىسلام دىنىدىكى دەپنە مۇراسىمى..... شېرىپجان دامۇللا ھاجى (29)

ۋەز

ئىسلام دىنى نەپسى خاھىشنى تىزگىنلەشنى تەشەببۇس قىلىدۇ ..... بەي چىڭجېن ئاخۇن(39)

مەسچىت-مەدرىسلەر

قەدىمكى مەدرىس—ھازىرقى دىنىي مەكتەپ قەشقەر ساقىيە مەدرىسى ..... ھۈسەنجان تۇرسۇن (11)

中国穆斯林
CHINA MUSLIM
(پەسىللىك ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى
تۇزگۈچى ۋە نەشر قىلغۇچى:
«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى
باش مۇھەررىر: شەمشىدىن ھاجى
مەسئۇل مۇھەررىر: رىشىت ۋاھىدى
تېخنىك تەھرىرى: ئابلىز قاسىم
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئېلى
تىزغۇچى: جۇڭگو مىللەتلەر تەرجىمە مەركىزى
باسقۇچى: مەركىزىي مىللەتلەر داشۆسى باسما زاۋۇتى
تارقاتقۇچى ۋە مۇشتەرى قوبۇل قىلغۇچى:
«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى
(بېيجىڭ شۇمنۇۋ رايونى نەنخېڭشىجې كوچىسى 103-قورۇ)
پوچتا نومۇرى: 100053 تېلېفون: 63513181
شىنجاڭ تارقىتىش پونكتى: ئۇرۇمچى يەنئەن كوچىسى 119-قورۇ پوچتا نومۇرى: 830001
主　　办：中国伊斯兰教协会
编辑出版：《中国穆斯林》维文编辑部
主　　编：夏米西丁哈吉
责任编辑：热西提·瓦依提
技术编辑：阿布力孜·卡斯木
封面设计：艾 力
激光照排：中国民族语文翻译中心
印　　刷：中央民族大学印刷厂
发行订阅：《中国穆斯林》维文编辑部
（北京宣武区南横西街 103 号）
邮政编码：100053　电话：63513181
新疆发行站：乌鲁木齐延安路 119 号
邮政编码：830001

ياش ئالملرىمز

مەملكتىمزنىڭ تۇنجى ئۇيغۇر دوكتور ئاشتى(پوستدوكتور) خىمىيە-فىزىكا ئالىمى كۇرەش ئىبراھىم ..... ئەنۋەر مۇھەممەد (43)

بىلىم گۈلزارى

دۇنيادىكى ئەڭ كىچىك «قۇرئان كەرىم» ..... هاجى مەھمۇدى (46)
دۇنيادا نەشر هوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كىتاب
—«قۇرئان كەرىم»دىكى بىر قىسىم سانلىق مەلۇماتلار توغرىسىدا ..... مۇسا (47)

خەلقئارالىق بىرلىشى-كېلىشىلەر

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىللەر ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاهلىقى بىلەن بىرۇناي سۇلتانلىقىنى زىيارەت قىلدى ..... مۇستافا(50)
پاكىستان خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى ۋەكىللىرى ئۆمىكى جۇڭگودا زىيارەتتە بولدى
..... مەئمۇن بىننى نۇئمان (53)
ئافغانىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى جەئفار زائى جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنى زىيارەت قىلدى ..... ئىمادىددىن (54)
جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى مەككە مۇكەررەمەگە بىرىپ هەج تاۋاپ قىلىپ كەلدى ..... مۇستافا (55)

ئىسلام جەمئىيەتلىرى پائالىيەتلىرى

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى قۇربان هېيتلىق زىياپەت بەردى ..... نەبى، ئابدۇللا (56)
سانجى ئۇبلاستىدا ئىسلام دىنى 3-قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى چاقىرىلدى ... ما يۇيچى، ما سۇن (56)

خەۋەرلەر

دوكتور ئۇبەيد ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ باش كاتىپلىقىغا سايلاندى ..... مۇسا (57)
ئەزهەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەيخى جادۇل هەق ئەلى جادۇل هەق خۇدانىڭ دەرگاهىغا كەتتى
..... ئابدۇۋەهاب (57)
قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە بەشتە ياخشى مەسچىت، بەشتە ياخشى دىنىي زات ۋە هالال ئەمگىكىگە تايىنىپ باي بولغان دىنىي زاتلارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى ..... ياقۇپ هاجى (57)
تۇرپان شەهىرىدىكى بىر قىسىم مەسچىتلەر ئۆزىنى ئۆزى قامداش يولىغا ماڭدى شاهمەردان قارى (58)
دىنىي زاتلار نامراتلارنى يوقلىدى ..... ياقۇپ هاجى (59)
تۇرپان شەهىرىدىكى دىنىي زاتلار هالال ئەمگىكىگە تايىنىپ بېيىش يولىغا ماڭماقتا .....
..... شاهمەردان قارى (59)
سەمەت مەخسۇم هاجىم، ئابلىز مەۋلا بەخشى، ئۆمەر قازى هاجىملار خۇدانىڭ دەرگاهىغا كەتتى
..... ياقۇپ هاجى (60)
دىنىي زاتلار هازىرقى زامان پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى توغرىسىدا دوكلات ئاڭلاشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى
..... ياقۇپ هاجى (62)
ئۆز يۇرتى خەلقىنى ئۇنتۇمىغان مۇساپىر ..... ما ۋىنبىك (62)

مۇشتەرىلەردىن خەت

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ئۇيغۇر تەهرىر بۆلۈمىگە ..... هەبىبۇللا خوجا لەمجىنى (63)
ژۇرنىلىمىز ئىنانچىلىرىغا تەشەككۇر ..... ئۇيغۇر تەهرىر بۆلۈمى (64)

مۇقاۋىنىڭ 1-بېتىدە: شىنجاڭ ئىسلام ئىنىستىتۇتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتى بىناسى

★ 6-ئاينىڭ 1-كۈنى نەشر دىن چىقتى ★

لى رۇيخۇەن دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لى رۇيخۇەن 2-ئاينىڭ 13-كۈنى جۇڭنەنخەيدە مەملىكەتلىك دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن سەممىي سۆھبەت ئۆتكۈزدى ھەمدە قانداق قىلىپ دىنىي ساھەدىكىلەرنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىكى ئاكتىپلىقىنى تېخىمۇ ئوبدان جارى قىلدۇرۇش ئۈستىدە كەڭ-كۇشادە پىكىر ئالماشتۇردى.

ئۆتكەنكى بىر يىل،— دېدى، لى رۇيخۇەن— مەملىكىتىمىزنىڭ تۇرلۇك جەزمەتلىرىدە ئومۇميۈزلۈك ئىلگىرىلەش بولغان يىل بولدى. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە، دىنىي ساھەدىكى ۋەتەنپەرۋەر زاتلار مەملىكىتىمىزنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىگە ئاڭلىق ھالدا بويسۇنۇپ ۋە خىزمەت قىلىپ، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش، تىنچ-ئىتتىپاقلىقتىن ئىبارەت ئىجتىمائىي ۋەزىيەتنى قوغداش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ، ئاكتىپ تۆھپە قوشتى. لى رۇيخۇەن باش شۇجى جياڭ زېمىن، زۇڭلى لى پېڭغا ۋەكالىتەن ۋەتەنپەرۋەر دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرىغا چىن قەلبىدىن رەھمەت ئېيتتى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى دىنىي زاتلارنىڭ ۋە دىنغا ئىشەنگۈچى ئاممىنىڭ كاتتا باھار بايرىمىنى تەبرىكلىدى.

لى رۇيخۇەن مۇنداق دېدى: "9-بەش يىللىق" پىلان ۋە 2010-يىلغىچە كۆزلەنگەن كەلگۈسى نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دىنىي ساھەدىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتى، ھەممىزنىڭ ئورتاق تارىخىي ۋەزىپىمىز. دىنىي ساھەدىكىلەر خىزمەتلەرنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، دىنغا ئىشەنگۈچى ئاما بىلەن دىنغا ئىشەنمەيدىغان ئاممىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى تېرىشىپ ئىلگىرى سۈرۈپ، ئۇلارنى ئۇلۇغ ئىشمىز بولغان ئىسلاھات-ئېچىۋېتىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ئاتلاندۇرۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ ئەسىر ھالقىغان ئۇلۇغ پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا كۈرەش قىلىشى كېرەك.

لى رۇيخۇەن مۇنداق دېدى: ئۆتكەن يىل باش شۇجى جياڭ زېمىن مەركىزىي كومىتېت ۋەكىللىرى ئۆمىكىنىڭ شىزاڭدىكى دىنىي ساھەدىكىلەرگە تەقدىم قىلغان تەبرىك لەۋھەسىگە: «ۋەتەننى سۆيۈپ، دىنىنى سۆيۈپ، ئىتتىپاق بولۇپ، ئالغا بېسىڭلار» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بەرگەنىدى. بۇ، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ شىزاڭدىكى ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى دىنىي ساھەدىكىلەردىن كۈتىدىغان سەممىي ئۈمىدى. مەملىكىتىمىزدە ۋەتەننى سۆيۈش بىلەن دىنىنى سۆيۈش بىردەك. دىنىنى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە ماسلىشىشقا ئاكتىپ يېتەكلەش دېگىنىمىز، تۈپتىن ئېيتقاندا، ھەرقانداق بىر دىن قانۇنىنىڭ ئىززەت-ئابرويىنى قوغدىشى، خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدىشى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىشى، دۆلەتنىڭ پۈتۈنلۈكىنى قوغدىشى كېرەك دېگەنلىكتۇر. بۇ "تۆتنى قوغداش"تا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ دىنىي ساھەدىكىلەرگە قويغان تۈپ تەلىپى گەۋدىلەنگەن، دىنىي زاتلارنىڭ ۋە دىنغا ئىشەنگۈچى ئاممىنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئورتاق قارىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇ بارلىق دىنىي تەشكىلاتلار، دىنىي زاتلار ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ھەرىكەت

مىزانىدۇر. ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى، "تۆتنى قوغداش"تا چىڭ تۇرۇش دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى نى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇشقا پايدىلىق، دىنىي ساھەدىكىلەرنىڭ قانۇنىي ھوقۇق-مەنپەئىتى ۋە ئورنىنى قوغداشقا پايدىلىق، دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ نورمال قانات يايدۇرۇلۇشىغا پايدىلىق. دىنىي ساھەدىكىلەرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، "ئىككى مەدەنىيەت" قۇرۇلۇشىغا يېڭى تۆھپە قوشۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

جۇڭگو خرىستىئان دىنى ئۈچ ئۆز ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى ھەيئىتىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى دىڭ گۈاڭشۈن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى سالىھ ئەن شۇيې ئاخۇن، جۇڭگو بۇددا دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مىڭ ياڭ، جۇڭگو كاتولىك دىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك جەمئىيىتى، جۇڭگو كاتولىك دىنى ئېپىسكوپلىرى ئۆمىكىنىڭ رەئىسى زۇڭ خۇەيدې، جۇڭگو داۋجياۋ دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى فۇ يۈەنتيەن، جۇڭگو بۇددا دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى گۈڭ تاڭساڭ. دەنبېۋاڭشۇيلەر سۆھبەت يىغىندا سۆزلىدى. ئۇلار پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن گوۋۈيۈەننىڭ دىنىي خىزمەتلەرگە ۋە دىنىي ساھەدىكى زاتلارغا غەمخورلۇق قىلغانلىقى ۋە ئېتىبار بەرگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتتى ھەمدە ھەرقايسى دىنلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە بىرلەشتۇرۇپ، ئېلىمىزنىڭ ئىسلاھات-ئېچىۋېتىش جەھەتتىكى چوڭ ياخشى ۋەزىيەتنىى كەڭ-كۇشادە سۆزلىدى، نۆۋەتتە جەمئىيەت ئامانلىقنى ھەر تەرەپلىمە ئوڭشاش ۋە چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى قاتارلىق مەسىلەر ئۈستىدە ئىجابىي پىكىرلەرنى بەردى. ئۇلار ۋەتەننى سۆيۈش، دىننى سۆيۈش بايرىقىنى داۋاملىق ئېگىز كۆتۈرۈپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ۋەتەننىڭ پۈتۈنلۈكىگە تېخىمۇ زور تۆھپە قوشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

دۆلەت كومىسسارى، گوۋۈيۈەننىڭ باش كاتىپى لو گەن، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەركىزىي كومىتېت بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋاڭ جاۋگولار سۆھبەت يىغىنىغا قاتناشتى.

سۆھبەت يىغىنىغا يەنە مەملىكەتلىك دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ بىر قىسىم مەسئۇللىرىمۇ تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. ئالاقىدار تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرىدىن لى دېجۇ، جىڭ ۋەنتۇڭ، جىڭ جىيىڭ، يې شياۋېنلار سۆھبەتتە بىللە بولدى. («خەلق» گېزىتىنىڭ 1996-يىل 12-فېۋرالدىكى سانىدىن ئېلىندى.)

(بېشى 8-بەتتە) ئەنشۇېي ئاخۇن مۇكاپاتقا ئېرىشكۈچىلەرنى مۇكاپاتلىدى. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە باش كاتىپى مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭ ھاجى بۇ قېتىمقى مۇسابىقە ئۈستىدە خۇلاسە سۆزى قىلدى. گوۋۈيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ياڭ تۇڭشياڭ يىغىنغا كەلدى ۋە سۆز قىلىپ، بۇ قېتىمقى مۇسابىقىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۇردى. مەركىزىي كومىتېت بىرلىك سەپ بۆلۈمى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، گوۋۈيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ ئالاقىدار مەسئۇللىرى ۋە جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ باشقا رەھبەرلىرىمۇ ئاياغلىشىش مۇراسىمىغا قاتناشتى.

جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ تالىپلىرى ۋەزچىلەرنىڭ ۋەزىنى باشتىن ئاياغ ئاڭلىدى. بېيجىڭ شەھەرلىك ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ بارلىق ئۇستاز-تالىپلىرى ئاياغلىشىش مۇراسىمىغا قاتناشتى.

مۇراسىم ئاياغلاشقاندىن كېيىن، رەھبەرلەر بارلىق ۋەزچىلەر، مېھمانلار ۋە كۆرەكچى ۋەكىللەر بىلەن بىرلىكتە سۈرەتكە چۈشتى.

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى تۇرمۇشىدىكى چوڭ بىر تەنتەنە

—تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكەنلىكىنى تەبرىكلەيمىز

ژۇرنىلىمىز تەھرىر بۆلۈمى

مەملىكىتىمىزنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھنى تەشۋىق قىلىش ۋە جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئېلىمىزدىكى كەڭ ئاخۇن ۋە موللىلارنىڭ ۋەز ئېيتىش سەۋىيىسى ۋە ۋەز ئېيتىش سەنئىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئۆزئارا ئۆگىنىش ۋە تەجرىبە ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش يۈزىسىدىن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى 1996-يىل 3-ئاينىڭ 4-كۈنىدىن 7-كۈنىگىچە جەمئىيىتىمىزنىڭ زالىدا تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز ئېيتىش مۇسابىقىسىنى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزدى. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى سالىھ ئەن شىۋېي ئاخۇن ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆز قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: "مەملىكەت كۆلەملىك ۋەز مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈش مەملىكىتىمىزدە تېخى تۇنجى قېتىم، بۇ بىر پايدىلىق سىناق ۋە ئىجادىيەت، شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىمەنكى، بۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى كەڭ ئاخۇن، موللىلار ۋە مۇسۇلمانلار ئىچىدە ئاكتىپ تەسىر قوزغايدۇ." خەلقئارا رادىئو ئىستانسىسى ۋە «نۇر» گېزىتى (3-ئاينىڭ 9-كۈنىدىكى سانىنىڭ 4-بېتىدە) بۇ قېتىمقى مۇسابىقە پائالىيىتىدىن خەۋەر بەردى. بۇ قېتىمقى مۇسابىقە قانائەتلىنەرلىك ئۇتۇققا ئېرىشىپ، مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاياغلىشىپ، ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى مۇسۇلمانلار ۋە ئالاقىدار تەرەپلەرنىڭ ياخشى باھاسى ۋە ماختىشىغا سازاۋەر بولدى. بىز بۇنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز.

ۋەز ئېيتىش مەملىكىتىمىزدىكى ئاخۇن، موللىلارنىڭ دىنىي بايراملاردا ۋە جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلارغا نەسىھەت تەرىقىسىدە تەلىم بېرىدىغان بىر خىل ئەنئەنىۋى دىنىي تەرغىبات ئۇسۇلىدۇر. بولۇپمۇ ئاخۇن، موللىلار ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى مەسچىتلەردە ئوخشاشمىغان مىللىي تىللاردا مۇسۇلمانلارغا ۋەز ئېيتىپ، ئۇلارنى ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىشقا، يامان ئىشلارنى قىلماسلىققا ئۈندەپ، ۋەتەننى سۆيىدىغان، دىننى سۆيىدىغان مۇسۇلمان بولۇشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ.

بۇ قېتىمقى مەملىكەت كۆلەملىك ۋەز مۇسابىقىسى مەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنى تارىخىدا تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقە. ئۇ مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ چوڭ بىر تەنتەنىسى، شۇنداقلا كەڭ ئاخۇن، موللىلارنىڭ يېڭى تارىخىي شارائىتتا، ئىسلام ئەھكاملىرىدىن ۋەز ئېيتىش، ئىسلام مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتىكى بىرقەدەر يۇقىرى سەۋىيىلىك نامايانىدىسى. پۈتكۈل مۇسابىقە مەملىكىتىمىزدىكى ئاخۇن، موللىلار ئىزباسارلىرىنىڭ جۇشقۇن يېتىشىۋاتقانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ مول بىلىم توپلىغانلىقىنى تولۇق كۆرسىتىپ بەردى، ئۇلار ئۆزئارا ئۆگىنىش، ئۆزئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ۋە ئۆز سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئارزۇسىدا، ئىشتىراك قىلىش ئاكتىپلىقى بىلەن ئەستايىدىل تەييارلىق قىلىپ، قەيسەرانە مۇسابىقىلىشىپ ۋەز مەيدانىدا ئۆز تالانتىنى ياخشى

جارى قىلدۇرۇش ئارقىلىق خۇشاللىنارلىق ئۇتۇقلارغا ئېرىشتى.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بۇ قېتىمقى مۇسابىقىنى ئۇيۇشتۇرۇشتا تولۇق تەييارلىق كۆردى ۋە ئۇنى پۇختا ئورۇنلاشتۇردى، بۇ جەريانىدا پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ھۆكۈمەت دىن ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ۋە ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىشى ۋە زور كۈچ بىلەن ھەمكارلىشىشىغا ئىگە بولۇپلا قالماي، كەڭ ئاخۇن، موللام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭمۇ پائال ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشتى، قىسمەن ئۆلكىلىك، شەھەرلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيەتلىرىمۇ بۇ قېتىمقى مەملىكەت كۆلەملىك مۇسابىقە ئۈچۈن مەخسۇس تاللاش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزدى. تاللاش مۇسابىقىسى جايلاردىكى ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنىڭ قانات يېيىشىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى. مەملىكەت بويىچە 26 ئۆلكىلىك، شەھەرلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيەتلىرى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ئىسلام جەمئىيىتى ۋە جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتى تاللاپ كۆرسەتكەن 135 نەپەر ۋەزچى مۇسابىقىنىڭ دەسلەپكى باھالاپ تاللىشىغا قاتناشقاندى. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئەستايىدىل باھالاپ بېكىتىشى ئارقىلىق، ئاخىر 46 نەپەر مۇنەۋۋەر ۋەزچى تاللىنىپ، بېيجىڭغا كېلىپ مۇسابىقىگە چۈشتى، بۇلارنىڭ 45ى ئەر، بىرى ئايال، بۇنىڭ ئىچىدە 39ى خۇيزۇ، 6سى ئۇيغۇر، بىرى سالا. بۇنىڭدىن باشقا قىسمەن يەرلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرىمۇ مۇسابىقىگە كۆرەكچىلەر ئەۋەتتى.

مۇسابىقە خەنزۇ تىلى گۇرۇپپىسى ۋە ئۇيغۇر تىلى گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ ئېلىپ بېرىلدى. مۇسابىقە جەريانىدا، ۋەزچىلەر ۋەزنى «قۇرئان كەرىم» ۋە كىتابلاردىن نەقىل كەلتۈرۈپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكامى، شەرىئەت، دىنىي قائىدىسى، ئەمەللىرى، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، ئەخلاقىي قارىشى ۋە پەيغەمبەرلەر ھەم داۋانىشمەنلەرنىڭ ئىش ئىزلىرى قاتارلىقلارنى مەزمۇن قىلىپ سۆزلەپلا قالماي، يەنە قانداق قىلىپ ئىسلام مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈش، يۈكسەك ئەخلاق-پەزىلەتنى تەشەببۇس قىلىش، مۇسۇلمانلارنى ۋەتەننى سۆيۈش، دىننى سۆيۈش، قانۇننىڭ ئىززەت-ئابرۇيىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش ۋەتەننىڭ پۈتۈنلۈكىنى قوغداشقا يېتەكلەش، كەڭ مۇسۇلمانلارنى ۋەتىنىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك مادىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ قاتنىشىشقا رىغبەتلەندۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆز قاراشلىرىنى بايان قىلىپ، بېگى مەزمۇن ۋە دەۋر روھىغا باي ۋەز ئېيتتى. ۋەزلەرنىڭ مەزمۇنى مول، قۇرۇلمىسى ئاكتىپ، ساغلام بولدى. بولۇپمۇ تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، مۇسابىقىگە قاتناشقان بىردىنبىر ئايال ۋەزچى مۇسابىقىنى بىقە جەريانىدا خېلى يۇقىرى سەۋىيىنى ئىپادىلەپ، مەملىكىتىمىزنىڭ زامانىۋى مۇسۇلمان ئاياللىرىنىڭ خسلىتىنى تولۇق نامايان قىلدى.

جىددىي مۇسابىقە ئارقىلىق، بۇ قېتىمقى باھالاش ھەيئىتىنىڭ باشلىقى سالىھ ئەن شۇېي ئاخۇن ۋە ئاتاقلىق ئۆلىمالار، ئاخۇنلار ۋە موللىلاردىن تەشكىللەنگەن باھالاش ھەيئىتىنىڭ باھالاپ بېكىتىشى بىلەن جاڭ خۇڭچۈن(سىچۇەندىن) بىرىنچىلىكنى، لى شۇۋېي(جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىدىن) ئىككىنچىلىكنى ۋە با لىيەنشېڭ (خېنەندىن) ئۈچىنچىلىكنى ئالدى؛ ئابدۇغېنى قارىي (شىنجاڭدىن) ۋە مۇ خۇافېن (ئايال، ئەنخۇيدىن) ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

3-ئاينىڭ 7-كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن ئاياغلىشىش مۇراسىمىدا، سالىھ (ئاخىرى 6-بەتتە)

رەئىس سالىھ ئەن شۇبي ئاخۇننىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزى

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

(ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن)

ۋەزچىلەر، مېھمانلار، قېرىنداشلار:

ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

ئەلھەمدۇلىللا، تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسى بۈگۈن رەسمىي باشلاندى. ئاۋۋال مەن جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىگە ۋەكالىتەن جايلاردىن كەلگەن ۋەزچىلەرنى ۋە مېھمانلارنى قىزغىن قارشى ئالىمەن.

ۋەز ئېيتىش بىز ئاخۇنلار، موللىلارنىڭ جۇمە كۈنى ۋە تۇرلۈك دىنىي بايراملار ھەم سورۇنلاردا مۇسۇلمانلارغا نەسىھەت قىلىدىغان ئەنئەنىۋى دىنىي تەرغىبات ئۇسۇلىمىز، ئۇنىڭ مەزمۇنى دىنىي ئەھكام، شەرىئەت، دىنىي قائىدە، ئەمەل، ئەدەب-ئەخلاق قائىدىلىرى، تارىخىي جەريان، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىپ ۋە پەيغەمبەرلەر ھەم دانىشمەنلەرنىڭ ئىش-ئىزلىرى قاتارلىق تەرەپلەرگە چېتىلىدۇ. ۋەزنى ياخشى ئېيتىش كەڭ مۇسۇلمانلارنى ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى، دىنىي قائىدىلىرىنى توغرا بىلىش ۋە چۈشىنىش، دىنىي ئەمەللەرنى ئەستايىدىل بەجا كەلتۈرۈش، ئەدەب-ئەخلاق قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىش، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىپنىڭ تەلىملىرى بويىچە ئىش قىلىش، پەيغەمبەرلەر ۋە دانىشمەنلەرنىڭ ئېسىل ئەخلاق-پەزىلەتلىرىنى ئۆگىنىش، مۇسۇلمانلارنى دىنىي ئەمەللارنى بەجا كەلتۈرۈش بىلەن بىرۋاقىتتا، ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ ئاتلىنىشقا يېتەكلەشتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت دىن ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ۋە ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى، ماسلىشىشى ئارقىسىدا، يېرىم يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئاكتىپ تەييارلىق قىلىپ، بۇ قېتىمقى ۋەز مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزۈپ ئولتۇرماقتىمىز. مەملىكەت كۆلەملىك ۋەز مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزۈش مەملىكىتىمىزدە تۇنجى قېتىم، بۇ پايدىلىق بىر سىناق ۋە ئىجادىيەت، شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىمەنكى، بۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى كەڭ ئاخۇن، موللىلار ۋە مۇسۇلمانلار ئىچىدە ئاكتىپ تەسىر قوزغايدۇ. يەنە شۇنى ئۈمىد قىلىمەنكى، بۇ قېتىمقى مۇسابىقە ئارقىلىق جايلاردىكى ئاخۇن، موللىلار ئاممىغا ۋەز ئېيتىشتىن ئىبارەت بۇ ئوبدان ئۇسۇلدىن تېخىمۇ ياخشى پايدىلىنىپ، ئېلىمىز ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل تارىخىي، مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى ۋە يۈكسەك ئەخلاقىي-پەزىلەتلىرىنى يەنىمۇ قىزىپ ۋە جارى قىلدۇرۇپ ھەمدە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ۋە قانۇن-تۈزۈم، سىياسەت تەربىيىسىنى ۋەز ئېيتىش بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش روھىغا ئىلھام بېرىپ، ئۇلارنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنىمۇ ياخشىلاپ، جەمئىيەتنىڭ ئامانلىقىنى قوغداپ، ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشلىرىغا تۆھپە قوشۇشىغا تۈرتكە بولالايدۇ.

(ئاخىرى 41-بەتتە)

گوۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋۈن باشلىقى ياڭ تۇڭشياڭنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئاياغلىشىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزى

دوستلار، مېھمانلار:

ئالدى بىلەن، مەن گوۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىگە ۋەكالىتەن ۋەز مۇسابىقىسىگە قاتنىشىش ئۈچۈن. مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن دوستلاردىن سەممىي ھال سورايمەن ھەمدە بۇ قېتىمقى مۇسابىقىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بۇ قېتىمقى مۇسابىقىنى ئۆتكۈزۈشكە ئۆتكەن يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن بېرى كىرىشىپ، ئىخلاس بىلەن تەشكىللەپ، پۈختا ئورۇنلاشتۇرۇپ، نۇرغۇن ئىش قىلدى. جايلاردىكى ئىسلام جەمئىيەتلىرىمۇ تولۇق تەييارلىق قىلىپ، ئەستايىدىل ۋەزچى تاللاپ، بۇ قېتىمقى پائالىيەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ چىقىشىغا كاپالەت بەردى.

ۋەز ئېيتىش—دىنىي خادىملارنىڭ دىنىي ئەھكام، دىنىي قائىدىلەرنى تەشۋىق قىلىشنىڭ بىر شەكلى. ياخشى ئېيتىلغان ۋەزدە، دىنىي ئەھكام، دىنىي قائىدىلەر تەشۋىق قىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى رېئاللىققا بىرلەشتۇرۇلۇپ، ۋەتەننىڭ پۈتۈنلۈكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، قانۇننىڭ ئىززەت-ئابرويىنى قوغداش ۋە خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش سۆزلىنىدۇ.

ئىسلاھات-ئېچىۋېتىشنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانماقتا، ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ قىياپىتى كۈنسايىن يېڭىلىنىپ بارماقتا، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى، دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشى ھەرقايسى دىنلارغا يېڭى تەلەپلەرنى قويماقتا. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى، جايلاردىكى ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ دىنىي خادىملىرى ۋە مۇسۇلمانلار ۋەزنىڭ دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشىگە ۋە تەلىپىگە ماسلىشىشى لازىملىقىنى تونۇپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ فاكىچېن-سىياسەتلىرىگە بىرلەشتۇرۇلگەن، دەۋرگە ماسلاشقان يېڭى ۋەز ئاڭلاشنى ئۈمىد قىلماقتا. شۇڭا، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بۇ قېتىمقى پائالىيەتنى تەشەببۇس قىلدى ۋە ئۇيۇشتۇردى. مېنىڭچە، بۇ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە، شۇنداقلا ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەرنىڭ ئاكتىپ ئىزدىنىپ، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە ماسلىشىشى جەھەتتە قوشقان تۆھپىسىدۇر.

ئىسلام دىنى "ۋەتەننى سۆيۈش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر" دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. مانا مۇشۇ جەھەتتىن قارىغاندا، ئېلىمىزدىكى ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر ئەزەلدىن تارتىپ ۋەتەننى سۆيىدىغان، دىنىنى سۆيىدىغان شەرەپلىك ئەنئەنىگە ئىگە. بۇ قېتىمقى ۋەز مۇسابىقىسىگە قاتناشقان ياش ئاخۇنلار ناھايىتى كۆپ ئىكەن، مەن بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشالمەن، بۇ ئېلىمىزدىكى ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەرنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، دىنىنى سۆيۈش ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان ئىز باسقۇچلىرىنىڭ بار ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. مەن ياش ئاخۇنلارنىڭ پىشقەدەم ئاخۇنلاردىن ئۆگىنىپ، ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈپ، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنى ھىمايە قىلىپ، كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتنىڭ قانۇن، قائىدە-نىزاملىرىغا بويسۇنۇپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئىلگىرىلەش تەلىپىگە ماسلىشىشنى ئۈمىد قىلىمەن، شۇنداق قىلغاندىلا، ئاندىن ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ (ئاخىرى 38-بەتتە)

مۇئاۋىن رەئىس مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئاياغلىشىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزى

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

(ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن)

رەھبەرلەر، ۋەزچىلەر، مېھمانلار:

ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسى ئۇچ كۈن جىددىي مۇسابىقىلىشىش ئارقىلىق، بۈگۈن قانائەتلىنەرلىك نەتىجە بىلەن ئاياغلاشتى.

ئالدى بىلەن، مەن جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىگە ۋەكالىتەن تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ئاياغلىشىش مۇراسىمىغا قەدەم تەشرىپ قىلغان رەھبەرلەر، مېھمانلار ۋە ئاخبارات ساھەسىدىكى دوستلارنى قىزغىن قارشى ئالىمەن، ئەلا نەتىجىگە ئېرىشكەن ۋەزچىلەرنى چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن.

بۇ قېتىمقى مۇسابىقىنى ئۈيۈشتۇرۇش جەريانىدا بىز گووۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە جايلاردىكى دىن ئىشلىرى تارماقلىرى، ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى ۋە ماسلىشىپ بېرىشىگە مۇيەسسەر بولدۇق، مەن جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىگە ۋەكالىتەن ئۇلارغا چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بۇ قېتىم ئۆتكۈزگەن پائالىيەت مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى دىن ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ۋە ئىسلام جەمئىيىتىلىرىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىشى ۋە زور كۈچ بىلەن ھەمكارلىشىشىغا ئېرىشىپلا قالماي، كەڭ ئاخۇن، موللىلار ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇشىغىمۇ سازاۋەر بولدى. ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، بېيجىڭ، يۈننەن، نىڭشيا، خېنەن، چىڭخەي قاتارلىق جايلار ۋە جۇڭگو ئىسلام ئىنىستىتۇتى بۇ قېتىمقى مەملىكەت كۆلەملىك مۇسابىقە مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆز ئالدىغا مەخسۇس تاللاش مۇسابىقىسى ئېلىپ بارغان. بۇ ئارقىلىق جايلاردىكى ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ دىن پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشىغا كۈچ-لۈك مەدەت ۋە تۈرتكە بولغان. بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدىن ئاۋۋال 26 ئۆلكىلىك، ئاپتونوم رايونلۇق، مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرى، ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىكىتۈە-نى ئىسلام جەمئىيىتى ۋە جۇڭگو ئىسلام ئىنىستىتۇتى تاللاپ كۆرسەتكەن 135 نەپەر ۋەزچى مۇسابىقە-نىڭ دەسلەپكى باھالىشىغا قاتناشتى. جەمئىيىتىمىز-نىڭ جايلارنىڭ ۋەزچىلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ۋەز ماقا-لىسىنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ بېكىتىشى ئارقىلىق 46 نەپەر مۇنەۋۋەر ۋەزچى تاللىنىپ، بېيجىڭغا كې-لىپ مۇسابىقىگە قاتناشتى، بۇلاردىن 39ى خۇيزۇ، 6سى ئۇيغۇر، بىرى سالا. بۇنىڭدىن باشقا يەرلىك بەزى ئىسلام جەمئىيەتلىرىمۇ كۆرەكچىلەرنى ئەۋەتە-تى، بىز ئۇلارنىڭ ئاكتىپ قاتناشقانلىقىنى قارشى ئالىمىز.

ھەممىگە مەلۇم، "ۋەز" دېگەن سۆز "نە-سىھەت" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاددىي قىلىپ ئېيتە-قاندا، كىشىلەرگە ياخشى ئىش قىلىش، يامان ئىش قىلماسلىق توغرىسىدا نەسىھەت قىلىش يەنى قانۇنغا

خلاپ، ئەخلاق-پەزىلەتكە خلاپ يامان ئىشلارنى قىلماسلىق توغرىسىدا پەند-نەسىھەت قىلىپ، ئۇ-لارنى دۆلەتكە، مىللەتكە، دىنغا پايدىلىق ياخشى ئىشلارنى كۆپرەك قىلىشقا يېتەكلەش دېگەنلىك بو-لىدۇ. ۋەز ئېيتىش مەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنى-نىڭ ئاخۇن-موللىلىرى جۈمە كۈنى، دىنىي بايرام-لاردا ۋە تۇرلۇك سورۇنلاردا مۇسۇلمانلارغا ۋەز-نە-سىھەت قىلىدىغان ئەنئەنىۋى دىنىي نۇتۇق سۆزلەش شەكلى. ئۇنىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە چېتىلىدۇ. بىز-نىڭ بۇ قېتىمقى پائالىيەتنى ئۆتكۈزۈشتىكى مەقسە-تىمىز بۇ كەڭ كۆلەملىك، ئاممىۋى خاراكتېرلىك دىنىي پائالىيەتنى ئاكتىپ يېتەكلەپ، ۋەزنىڭ مەز-مۇنىنى دەۋرنىڭ تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇپ، كىشىلەرنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھ بىلەن ئىلھاملاندۇرۇش، ئىتتى-پاق بولۇپ ئالغا بېسىپ، پائال يۇقىرىغا ئۆرلەش روھى بىلەن يېتەكلەش ۋە يۇكسەك ئەخلاق بىلەن تەربىيىلەش ئارقىلىق ئىسلام دىنىنى مەملىكىتىمىز-نىڭ سوتسىيالىستىك تەرەققىياتىغا ماسلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت.

ۋەز ئېيتىش ئاخۇن، موللىلارنىڭ ئۆزىگە خاس مۇنبىرى، بۇ مۇنبەردىن پايدىلىنىپ، ياخشى ۋەز ئېيتىش ئاخۇن ۋە موللىلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتى. مول ئىسلام بىلىملىرىگە ئىگە، ۋەتەننى سۆيىدىغان، دىنىنى سۆيىدىغان ئا-خۇن، موللىلارنىڭ ئېيتقان ۋەزى، شەك-شۇبھىسىز-كى، مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈشى، دىنىنى سۆ-يۈشى، قانۇن-ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشى، پائال ئالغا ئىلگىرىلىشى، دىنىي ئىشلارنى ئوبدان بېجىرىشى قاتارلىق جەھەتلەردە يېتەكلەش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ. بىرنەچچە كۈندىن بېرى، جايلار-دىن كەلگەن ۋەزچىلەرنىڭ ئېيتقان ۋەزى بۇ نۇقتە-نى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى. مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا جايلاشقان 30 مىڭدىن ئارتۇق مەسچىتتە، ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى ئاخۇن، موللىلار ئوخشاشمىغان مىللىي تىللاردا مىڭلىغان-مىليونلىغان مۇسۇلمانلارغا ۋەز ئېيتىدۇ. ئەگەر پۈ-تۈن مەملىكەتتىكى ئاخۇن، موللىلار ۋەزنىڭ مەزمۇ-نىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ئەستايىدىل تەييارلىق كۆ-رۈپ، ۋەزنى ياخشى ئېيتىدىغان بولسا، بۇ ئىسلام مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، بۈكسەك ئەخلاق-پە-زىلەتنى تەشەببۇس قىلىشتا؛ مۇسۇلمانلارنى ۋەتەننى سۆيۈش، دىنىنى سۆيۈش، قانۇنىنىڭ ئىززەت-ئابرو-يىنى قوغداش، خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، ۋەتەننىڭ پۈتۈن-لۈكىنى قوغداشقا يېتەكلەشتە؛ كەڭ مۇسۇلمانلارنى ۋەتىنىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا پائال قاتنىشىشقا يې-تەكلەشتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ۋە مۇ-ھىم رول ئويناىدۇ.

يەنە شادلىققا چۆمگەن ھالدا شۇنى كۆرىدۇ-كى، بۇ قېتىمقى مۇسابىقىگە قاتناشقان ۋەزچىلەر-نىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ياشلار، ئۇلارنىڭ مۇسابە-قە جەريانىدا نامايان قىلغان بىلىم سەۋىيىسى ۋە دىنىي خادىملاردا بولۇشقا تېگىشلىك ساپاسى كىشى-نى خۇشاللاندۇرىدۇ. ئۇلار مەملىكىتىمىزدىكى ياش ئاخۇن، موللىلارنىڭ سىمۋولى ۋە ۋەكىلى، شۇنداقلا مەملىكىتىمىزنىڭ ئىسلام دىنى جىزمىتىنىڭ زاپاس كۈچى ۋە ئۈمىدىدۇر. بولۇپمۇ تىلغا ئېلىپ ئۆتۈش-كە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، مۇسابىقىگە قاتناشقان تۆردىنبىر ئايال ۋەزچى مۇسابىقە جەريانىدا خېلى يۇقىرى سەۋىيىنى ئىپادىلەپ، مەملىكىتىمىزدىكى زا-مانىۋى مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ خسلىتىنى تولۇق نامايان قىلدى.

مەن شۇنى ئۈمىد قىلىمەنكى، بۇ قېتىمقى مۇسابىقە ئارقىلىق ۋەزچىلەر ۋە كۆرەكچىلەر چوقۇم باشقىلارنىڭ ياخشى تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئۇتۇقىنى (ئاخىرى 14-بەتتە)

ئىسلامدىنىنىڭ ئايالالار كۆز قارىشى توغرىسىدا

♠ ئىبراھىم فېڭ جىنيۇەن ♠

دۇنيا ئايالالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىش ئالدىدا، مەن ئىسلام دىنىنىڭ ئايالالارغا بولغان تۇپ كۆز قاراشلىرى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتمەكچىمەن. بەزى كىشىلەر ئىسلام دىنى ئايالالارنى كەمسىتىدىغان، ئايالالارغا ھېچقانداق ھوقۇق بەرمەيدىغان دىن دەپ قاراشماقتا. بۇ خىل قاراش ئەملىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

مىلادى 7-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئىسلام دىنىنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىسلام ئىنقىلابىنىڭ تۇنجى چاقىرىقىنى چىقارغاندا جەمئىيەتتىكى ئىككى بۆلەك كىشىلەرنىڭ قىزغىن قوللىشىغا ئېرىشكەن: بۇلارنىڭ بىر بۆلىكى ئايالالار، يەنە بىر بۆلىكى قۇللار ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا بىرىنچى بولۇپ قوللىغۇچى بىر ئايال بولۇپ، ئۇ خەدىچە رەزىيەللاھۇ ئەنھا (555—620) يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ئايالى ئىدى؛ قۇللار ئىچىدە ئەڭ ئاۋال ئۇنى قوللىغان كىشى ھەبەشىستانلىق بىلال (691—؟) دېگەن كىشى ئىدى. مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان بۇ پاكىت كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. مۇبادا ئىسلام دىنى ئايالالار ۋە قۇللارنى كەمسىتىدىغان دىن بولغان بولسا، ئۇنى كەڭ ئايالالار ۋە قۇللارنىڭ مۇسۇلمانلار سېپىگە قوشۇلۇشىدىكى بۇ خىل قىزغىنلىقىنى قوزغىيالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئىسلام دىنى ئايالالار مەسىلىسىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن. «قۇرئان كەرىم» جەمئىي 114 سۈرە بولۇپ، پۈتۈن ئايەتلەر ئىچىدىكى نەچچە يۈز ئايەتتە ئايالالارغا دائىر ھەر خىل مەسىلىلەر بايان قىلىنغان؛ ھەتتا بەش سۈرىنىڭ سۈرە ناممۇ ئايالالار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك: 3-سۈرە«ئال ئىمران» ، 4-سۈرە «نىسا» ، 19-سۈرە «مەريەم» ، 60-سۈرە «مۇمتەھىنە» ، 65-سۈرە «تەلاق» قاتارلىقلار. كىشىلەر بۇ ئايەتلەردىن بايقىۋالىدۇكى، ئىسلام دىنى ئايالالارنى كەمسىتمەيلا قالماستىن، ئەكسىچە ئايالالارنى ناھايىتى ھۆرمەتلەيدۇ. ئايالالارنى ھۆرمەتلەش، ئايالالارنى قوغداش ئىسلام دىنىنىڭ ئايالالار توغرىسىدىكى پۈتكۈل كۆز قارىشىنىڭ ئاساسى.

بىرىنچىدىن، ئىسلام دىنىنىڭ ئايالالارنى ھۆرمەتلىشى ئايالالارنىڭ ئىنسانلار جەمئىيىتىنى شەكىللەندۈرۈشتىكى مۇھىم رولىغا ئەھمىيەت بېرىشتە ئىپادىلەنگەن بولۇپ، "سىلەر (ئەر-ئايال) بىر-بىرىگىلاردىن تۆرەلگەن" دېگەن كۆز قاراشنى ئوتتۇرىغا قويغان. "سىلەر بىر-بىرىگىلاردىن تۆرەلگەن" دېگەن كۆز قاراش مۇنداق بىرنەچچە مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) ئىنسانلار جەمئىيىتىنى ئەرلەر بىلەن ئايالالار ئورتاق شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ئىككىسىنىڭ بىرى بولمىسا بولمايدۇ؛ (2) ئىنسانىيەتنى ئەرلەر بىلەن ئايالالار ئورتاق كۆپەيتكەن، ئىككىسىنىڭ تۆھپىسى باراۋەر، ھېچقايسىسى بىر-بىرىدىن ئايرىلمايدۇ؛ (3) ئەر-ئايالالار ئىجتىمائىي بايلىق يارىتىش پائالىيىتىگە ئورتاق قاتناشقان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) يارىتقان، شۇ ئىنساندىن(يەنى ئۆز جىنسىدىن) ئۇنىڭ جۈپتىنى(يەنى ھەۋۋانى) يارىتقان ۋە ئۇلاردىن(يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن) نۇرغۇن ئەر-ئايالالارنى يارىتقان پەرۋەردىگارىڭلاردىن قورقۇڭلار(4-سۈرە 1-ئايەت).

بۇنىڭغا ئاساسلىنىپ، ئىسلام دىنى ئاتا-ئانىلارغا ۋاپادار بولۇشتەك ئەخلاق قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلدۇ:

بىز ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى ئوتتۇز ئايدۇر (46-سۈرە، 15-ئايەت).

مۇبادا، بۇنى "جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا" دېگەن بۇ مەشھۇر ھەدىسكە تەتبىقلىساق، شۇنداق دېيەلەيمىزكى، ئىنسانىيەتنىڭ كۆپىيىپ بېرىش مەسلىسىدە ئىسلام دىنى "سىلەر بىر-بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن" دېگەن كۆز قاراش ئاساسىدا ئانىلارنىڭ تۆھپىسى ۋە رولىغا تېخىمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئىسلام دىنىنىڭ ئايالارنى ھۆرمەتلىشى يەنە ئايالارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش دىنىي ئېتىقاد ۋە مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىش ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى تەشەببۇس قىلىش جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

مۇسۇلمان ئەرلەر ۋە مۇسۇلمان ئايالارغا، مۆمىن ئەرلەر ۋە مۆمىن ئايالارغا، تائەت-ئىبادەت قىلغۇچى ئەرلەر ۋە تائەت-ئىبادەت قىلغۇچى ئايالارغا، راستچىل ئەرلەر ۋە راستچىل ئايالارغا، سەۋر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە سەۋر قىلغۇچى ئايالارغا، خۇدادىن قورققۇچى ئەرلەر ۋە خۇدادىن قورققۇچى ئايالارغا، سەدىقە بەرگۈچى ئەرلەر ۋە سەدىقە بەرگۈچى ئايالارغا، روزا تۇتقۇچى ئەرلەر ۋە روزا تۇتقۇچى ئايالارغا، نەپسىلىرىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى ئەرلەر ۋە نەپسىلىرىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى ئايالارغا، ئاللانى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللانى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئايالارغا ئاللا مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى (33-سۈرە، 35-ئايەت).

ئەر-ئايالىلاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ. ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ (4-سۈرە، 124-ئايەت).

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەرقانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتمەيمەن، سىلەر بىر-بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن ... ئەلۋەتتە، ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەنىنەتلەرگە كىرگۈزىمەن (3-سۈرە، 195-ئايەت).

"ئىسلام تەلەپ قىلىش ھەربىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۇچۇن پەرزدۇر" دېگەن بۇ داڭلىق ھەدىسمۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، ئىسلام دىنى ئايالارنى ئەرلەرگە ئوخشاش ئاكتىپلىق بىلەن بىلىم ئۆگىنىشكە، ئەقىل-پاراسىتىنى ئۇرغۇتۇپ، تالانت-ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. بۇ ھەدىس ئەمەلىيەتتە ئايالارئەرلەرگە ئوخشاشلا ئىلىم تەلەپ قىلىش ۋە تەربىيە ئېلىشتەك مۇقەددەس ھوقۇققا ئىگە، بۇ ھوقۇق ئاللا تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان ھەمدە ھەر دەرىجىلىك مائارىپ ئورگانلىرى ۋە مەكتەپلەر ئارقىلىق يۇرگۈزۈلىدۇ دېگەن قاراشنى ناماياں قىلىدۇ. "ئايالار نادان بولسا ئەخلاقلىق بولىدۇ" دېگەن قاراشنى كۆككە كۆتۈرىدىغان كونا جۇڭگودىكى فېئودال ھۆكۈمران سىنىپلار ۋە زىيالىيلارنىڭ ئىدىيىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئىسلام دىنىنىڭ ئايالار ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىشىدەك ئىلغارلىقنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەك.

ئۇچىنچىدىن، ئىسلام دىنى ئاياللارغا مال-مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش هوقۇقىنى ئاتا قىلغان. «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەركىسىدە) ئەرلەرنىڭ هەسسىسى بار، ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ هەسسىسى بار. مەيلى ئۇ (يەنى تەركە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، هەر ئادەم (ئاللانىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن هەسسىسىنى ئالىدۇ (4-سۈرە، 7-ئايەت).

بۇ بىر تۈپ پرىنسىپنىڭ ئىلغار ئەهمىيىتى شۇ يەردىكى، بۇنىڭدا، مىلادى 7-ئەسىردىكى ئاياللارنىڭ هېچقانداق هوقۇق-مەنپەئىتىدىن سۆز ئېچىشقا بولمايدىغان ئەرەب جەمئىيىتىدىكى پەقەت ئەرلەرلا (هەتتا پەقەت چوڭ خوتۇندىن بولغان چوڭ ئوغۇللا) پۈتكۈل مال-مۈلۈككە مىراسخورلۇق قىلىش ئەنئەنىسىنىڭ كۈشەندىلىرى بۇزۇپ تاشلىنىپ، ئاللاتائالانىڭ نامى بىلەن ئاياللار ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ۋە تۇغقانلىرىنىڭ تەركە قىلىنغان بىر قىسىم مال-مۈلكىنى مىراس ئېلىشقا هوقۇقلۇق، يەنى ئاياللارنىڭمۇ ئەرلەرگە ئوخشاشلا ئۆزىنىڭ شەخسىي مال-مۈلكى بولىدۇ دەپ جاكارلانغان. بۇ كەڭ ئاياللارنى ئەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى بىلەن ئاساسىي جەهەتتىن باراۋەر بولغان مۇقەددەس هوقۇققا ئىگە قىلغان. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئىقتىساد جەهەتتىكى ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش هوقۇقى ئىجتىمائىي مەرتىۋىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەن بولۇشىنى بەلگىلەيدىغان بىر تۈرلۈك ئەڭ تۈپ هوقۇقتۇر. ئاياللارنىڭ مال-مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش هوقۇقىدىن بەهرىمەن بولۇشى ئۇلاردىن ئىقتىسادىي جەهەتتە ئۆز-ئۆزىگە خوجا بولۇش هوقۇقىدىن قىسمەن بەهرىمەن بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەمئىيەتتە بەلگىلىك ئورۇن ئىگىلەپ ئۆزلىرىنىڭ بەلگىلىك رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ. شۇبهىسىزكى، «قۇرئان كەرىم» دىكى يۇقىرىدا نەقىل ئېلىپ ئۆتكەن تۈپ پرىنسىپلار مىلادى 7-ئەسىردىلا ئاياللار ئازادلىقىنى تەلەپ قىلىش، ئەر-ئاياللار باراۋەرلىكىنى تەلەپ قىلىشنىڭ ئەڭ ئالىي خىتابىنى ياڭراتقان.

تۆتىنچىدىن، ئىسلام دىنى ئاياللارنى ئەرلەر بىلەن ئوخشاش گۈزەللىقتىن ئۆتۈش هوقۇقىدىن بەهرىمەن قىلغان. هەممىگە مەلۇمكى، قۇللۇق جەمئىيەت، فېئودالىلىق جەمئىيەتلەردە ئىقتىسادىي ئورنى بولمىغان كەڭ ئاياللارنىڭ سىياسىي جەهەتتىمۇ قىلچە هوقۇقى بولمايتتى؛ ئۇلار خورلىنىش، ئېزىلىشتىن سىرت، ئەرلەر نېمە دېسە ئۇلارنىڭ سىزىقىدىن چىقماي، خورلۇقلارغا سەۋرى قىلاتتى؛ ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيە، كۆزقاراش، تەشەببۇسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش هوقۇقىدىن مەهرۇم ئىدى؛ ئۆزلىرى ئويلىغان ئىشلارنى قىلالمايتتى؛ ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ئوتتۇرىغا چىقىپ گۈزەللىقتىن ئۆتۈش ۋە پىكىر بايان قىلىش هوقۇقى تېخىمۇ يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئابرويى تۆۋەن بولۇپ، گېپى ئۆتمەيتتى، هەرقانداق ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى ۋە مەسىلىلەرنى هەل قىلىشتا ئىپادە بىلدۈرەلمەيتتى. ئىسلام دىنى ئاياللارغا قارىتىلغان بۇ خىل ئادالەتسىزلىكلەرگە قارشى تۇرۇپ، ئاياللارنى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە مەلۇم دەرىجىدە پىكىر قاتناشتۇرۇش هوقۇقى ۋە گۈزەللىقتىن ئۆتۈش هوقۇقىغا ئىگە قىلدى. «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەر ئەر كىشىلىردىن ئىككى كىشىنى گۇۋاهلىققا تەكلىپ قىلىڭلار؛ ئەگەر ئىككى ئەر كىشى يوق بولسا، سىلەر (ئادالىتىگە، دىيانىتىگە) رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر، ئىككى ئايالنى گۇۋاهلىققا تەكلىپ قىلىڭلار، بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرسى ئۇنتۇپ قالسا،

ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ. گۇۋاھچىلار (گۇۋاھلىققا) چاقىرىلغان ۋاقىتتا (گۇۋاھ بولۇشـ
تىن) باش تارتمىسۇن (2ـسۈرە، 282ـئايەت).

ئايەتتە سۆزلەنگىنى قەرز مۇئامىلە مەسىلىسى بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە باشقا مەسىلىلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىدىمۇ ئايالار شۇنىڭغا ئوخشاشلا. گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈش ھوقۇقى، پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولاتتى. بۇ نۇقتىغا پەقەت بىر مىسال كەلتۈرسەكلا كۇپايە. ئەگەر ھازىرغاقەدەر تارقىلىپ كەلگەن ھەر خىل نوپۇزلۇق «ھەدىس شەرىپ»لەرنى ۋاراقلىغاندا، كىشىلەر ئوڭايلا بايقايدۇكى، نۇرغۇنلىغان ئىشەنچىلىك ھەدىسلەر فاتىمە، ئائىشە، زەينەب، ئۇممۇ سەلەمە، ئۇممۇ ئەتۈنىيە، ئۇممۇ ئەلا، لەيلە قاتارلىق ئاياللارنىڭ بايانىدىن كەلگەن. ئۇلار بايان قىلغان ھەدىسلەرگىمۇ مۇسۇلمانلار ئوخشاشلا قاتتىق رىئايە قىلىدۇ.

بەشىنچىدىن، ئىسلام دىنى ئاياللارغا جەمئىيەت تەرىپىدىن قوغدىلىش ۋە ھۈرمەتلىنىش ھوقۇقى ئاتا قىلغان. بۇ خىل ھوقۇق ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە ئىپادىلىنىدۇ:

1. قىز بوۋاقلارنىڭ ياشاش ھوقۇقى قوغدالدى. قەدىمكى ئەرەب جەمئىيىتىدە بوۋاق بالىلارنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش، بولۇپمۇ قىز بوۋاقلارنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش خاھىشى ناھايىتى كۆرۈنەرلىك ئىدى. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قىز بوۋاقلارنى سەۋەبسىزلا تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈشى، تۈپ نېگىزىدىن ئېيتقاندا ئۇلارنى ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلغانلىق ئىدى. ئىسلام دىنى رونىق تاپقاندىن كېيىن، بۇ خىل يامان قىلمىشلارغا دەرھال جەك ئېلان قىلىپ، قىز بوۋاقلارمۇ ئوخشاشلا ئاللانىڭ بەندىلىرىگە قىلغان ئىلتىپاتى ئىكەنلىكىنى، ھەرگىزمۇ "ھارام نەرسە" ئەمەسلىكىنى جاكارلىدى؛ قىز بوۋاقلىرىنى سەۋەبسىزلا ئۆلتۈرگەن كىشىلەر "... ھەقىقەتەن زىيان تارتتى، ئۇلار ھەقىقەتەن (توغرا يولدىن) ئاداشتى، ھىدايەت تاپمىدى" (6ـسۈرە، 141ـئايەت). «قۇرئان كەرىم»دە قىز بوۋاقلارنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش قىلمىشى قاتتىق قامچىلىنىدۇ ھەم بۇ "نېمىدېگەن قەبىھ" ئىجتىمائىي ھادىسە دېيىلىدۇ:

ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە (خوتۇنىنىڭ) قىز تۇغقانلىق خۇش خەۋىرى يەتكۈزۈلسە، چىرايى ئۆزگىرىپ، غەزەپناك بولۇپ كېتىدۇ؛ يەتكۈزۈلگەن يامان خەۋەردىن قورقۇپ، ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالامدۇ؟ ياكى ئۇنى توپا ئاستىغا (تىرىك) كۆمەمدۇ؟ (شۇ ھەقتە ئويلىنىدۇ) ئۇلارنىڭ ھۆكمى (يەنى ئوغۇللارنى ئۆزلىرىگە نىسبەت بېرىپ، قىزلارنى ئاللاغا نىسبەت بېرىشى) ھەقىقەتەن نېمىدېگەن قەبىھ! (16ـسۈرە، 59—58ـئايەتلەر).

ئىسلام دىنى قىزلارنىڭ ئوغۇللارغا ئوخشاشلا بېقىلىش، تەربىيىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاتائالانىڭ ۋەھيىسى بىلەن كىشىلەرنى: "ئوغۇل پەرزەنت كۆرسەتكىلار خۇشال بولۇپ كەتمەڭلار، قىز پەرزەنت كۆرسەتكىلار قايغۇرۇپ كەتمەڭلار" دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ، قىز، ئوغۇل پەرزەنتلەرنى ئوخشاشلا تۇغۇپ، بېقىپ ئۆستۈرۈش پرىنسىپىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ مۇھىم پرىنسىپ كۆپ قېتىم تەكىتلەنگەن:

نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز. ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار. ئاللانىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا

(6-سۈرە، 152-ئايەت).

كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار. ئۇلارنىڭ ۋە سىلەرنىڭ رىزقىڭ-لارنى بىز بېرىمىز، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر (17-سۈرە، 31-ئايەت).

2. يېتىم قىزلارنىڭ مال-مۈلكى قوغدىلىدۇ. ئىسلام دىنى يېتىم قىزلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق يېتىم-يېسىرلارنىڭ مال-مۈلكىنى يۇتۇۋېلىش، ئىگىلۋېلىش قاتارلىق قىلمىشلارنى قاتتىق ئەيىبلەيدۇ. بۇنداق قىلغان كىشىلەرگە "...شۇبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ" (4-سۈرە، 10-ئايەت) دەپ لەنەت ئوقۇيدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە كىشىلەردىن ۋاقتى قەرەلدە يېتەرلىك مىقداردا "يېتىم قىزلارنىڭ تەيىن قىلىنغان مىراسىنى بېرىش" (4-سۈرە، 127-ئايەت) تەلەپ قىلىنىدۇ! «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

يېتىملەرنىڭ مال-مۈلكىنى (ئۇلار بالاغەتكە يەتكەن چاغدا) بېرىڭلار، ياخشىسىنى يامانغا (يەنى ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ ياخشىسىنى ئۆزەڭلارنىڭ ماللىرىڭلارنىڭ يامىنىغا) تېگىشىۋالماڭلار؛ ئۇلارنىڭ مال-مۈلكىنى ئۆزەڭلارنىڭ مال-مۈلكىگە قوشۇپ يەۋالماڭلار. بۇ ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر (4-سۈرە، 2-ئايەت).

يېتىملەرنى بالاغەتكە يەتكەنگەدەر سىناپ تۇرۇڭلار، ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال-مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار؛ ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، مال-مۈلكىنى بۇزۇپ-چېچىپ يەۋالماڭلار. (يېتىمگە ۋەسى بولغانلار-دىن) كىمكى باي ئىكەن، (ۋەسى بولغانلىق ھەققى ئۇچۇن) يېتىمنىڭ مال-مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، (سىلەردىن) كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۇچۇن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن، ئۇلار (يەنى بالاغەتكە يەتكەن يېتىملەر) نىڭ مال-مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار، ئاللا ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر (4-سۈرە، 6-ئايەت).

3. ئاياللارنىڭ لايىق تاللاش ھوقۇقى ۋە ئاجراشقاندىن كېيىن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھەر خىل ھوقۇقى شەرئىەتتە قوغدىلىدۇ. ئىسلام دىنى ئاياللارنى زورلۇق بىلەن خوتۇنلۇققا ئېلىشتەك ناچار ئىللەتلەرگە قارشى تۇرىدۇ؛ جۈملىدىن تۇل خوتۇنلار، بويىغا يەتكەن قىزلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق ئاياللارنىڭ لايىق تاللاش ھوقۇقى بارلىقىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق (يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىنىدىغان) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ؛ ... ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار (4-سۈرە، 19-ئايەت).

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەكىتلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: "تۇل ئاياللارنىڭ رايىسىز ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۇنىڭ نىكاھىنى بېكىتىشىگە بولمايدۇ؛ بويىغا يەتكەن قىزلارنىڭ رايىسىز ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۇنىڭ نىكاھىنى بېكىتىشىگە بولمايدۇ."

ئىسلام دىنىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئېرىدىن ئاجراشقان ئاياللارمۇ ھەر خىل ھوقۇقلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: «ئەرلىرىدىن ئاجراشقان ئاياللارنىڭمۇ مۇۋاپىق بەھرىمەن بولىدىغان ئىشلىرى بولۇشى كېرەك، بۇ تەقۋادارلارنىڭ ئۆتۈشىگە تېگىشلىك مەجبۇرىيەت."

(ياڭ پېنسەن تەرجىمە قىلىپ تۇزگەن «قۇرئان كەرىمدىكى تۇرلەرگە ئايرىلغان تاللانمىلاردىن تەرجىمىلەر» نىڭ 175-بېتىگە قارالسۇن). شۇنىڭ ئۈچۈن ئاجراشقان ئاياللار مۇۋاپىق بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ئىشلار تۆۋەندىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئېرى بەرگەن مەھرىگە ياكى بىر قىسىم مەھرىگە ئىگە بولىدۇ («قۇرئان كەرىم»، 2-سۈرە، 236—237-ئايەتلەرگە قارالسۇن).

(2) ئىددەت مەزگىلىدە ئاۋالقى ئېرى ئۈلارغا تۇرالغۇ جاي بېرىشى، ئۈلارنى قوغدىشى، ئۈلارغا زىيانكەشلىك قىلماسلىقى كېرەك؛ ئەگەر ھامىلدار بولسا، ئاۋالقى ئېرى ئۈلارغا مۇۋاپىق ھالدا ئېمىتىش ھەققى بېرىشى كېرەك («قۇرئان كەرىم»، 65-سۈرە، 6-ئايەتكە قارالسۇن).

(3) ئىددەت مۆھلىتى توشقاندا، ئاۋالقى ئېرى ئۈلارنىڭ باشقا ئەرلەر بىلەن يوللۇق ئاساستا ئۆزلىرى خالاپ قوشۇلۇشىغا توسقۇنلۇق قىلماسلىقى كېرەك («قۇرئان كەرىم»، 2-سۈرە، 231—232-ئايەتلەرگە قارالسۇن).

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تۇرلۇك ھوقۇقلار «قۇرئان كەرىم»دە ئېنىق بەلگىلەنگەن بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئاياللارنىڭ لايىق تاللاش ۋە ئاجراشقاندىن كېيىنكى بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقلىرى كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان؛ ئاياللارنىڭ لايىق تاللاش ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش، ئاجراشقان ئاياللارنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق-مەنپەئىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ئەرلەرنىڭ ئاللاتائالا ئالدىدىكى بۇرچىغا ئايلانغان.

4. ئېپىتلىك ئاياللارنىڭ نام-ئابرويى شەرئىتتە قوغدىلىدۇ. ئىنسانلار جەمئىيىتى ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتىگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئاياللار دەپسەندە قىلىنىدىغان ئورۇنغا چۈشۈپ قالغانىدى. ئەرلەر ئاياللارنى ئويۇنچۇق ئورنىدا كۆرۈپ، ئۈلارنى ئاياغ ئاستى قىلغاندىن كېيىن، يەنە ئۈلارنى "پەسلەر"، "ئاپەت ئۇرۇقى"، "ئېپىتىنى يوقاتقانلار" دەپ ھاقارەتلەيتتى. ئىسلام دىنى بۇ خىل ناھەق قىلمىشلاردىن قاتتىق نەپرەتلەندى. «قۇرئان كەرىم» ئېپىتلىك ئاياللارغا قارا چاپلىغان ئەھۋاللارنى بىرنەچچە يەردە ئەيىبلىگەن، بۇ خىلدىكى تۆھمەتخورلار چوقۇم لەنەتكە ۋە ئېغىر جازاغا ئۇچرىشى كېرەك دەپ قارىغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ياماندىن ئىشتىن بىخەۋەر ئېپىتلىك مۆمىن ئاياللارغا قارا چاپلايدىغانلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە چوقۇم لەنەتكە ئۇچرايدۇ (يەنى ئاللانىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىنىدۇ)، ئۇلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ (24-سۈرە، 23-ئايەت).

ئېپىتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، (بۇنىڭ راستلىقىغا ئادىل) تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە ئۇرۇلىدۇ (يەنى بىراۋغا زىنا بىلەن تۆھمەت چاپلىغان ھەربىر ئادەمنى قامچا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن 80 نى ئۇرۇلىدۇ، چۈنكى ئۇلار ئەقىلە ئاياللارغا يالغاندىن تۆھمەت چاپلىغان ۋە كىشىلەرنىڭ ئابرويىنى تۆككەن ئادەملەر-دۇر)، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى (ئۇلار پالغانچىلىق ۋە تۆھمەت چاپلاش مەيدانىدا چىڭ تۇرىدىغانلا بولسا) ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇلار پاسىقلاردۇر (يەنى ئۇلار بۆھتان چاپلاشتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى ئىشلىگەنلىكىرى ئۈچۈن ئاللانىڭ ئىتائىتىدىن چىقىپ قالغانلاردۇر) (24-سۈرە، 4-ئايەت).

«قۇرئان كەرىم» دىدەكلەرنى ئىپپىتتىنى سېتىپ پاھىشە بولۇشقا زورلاشنى قاتتىق چەكلەيدۇ. ئەزەلدىن پەقەت ئاياللاردىنلا ئىپپىتتىنى ساقلاشنى تەلەپ قىلىپ، ئەرلەر بىلەن كارى بولماسلىقتەك ئەھۋاللارغا قارىتا «قۇرئان كەرىم»دە ئەرلەرگە "پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىپپىتتىنى ساقلاش" پەرمانى چۈشۈرۈلىدۇ:

ئۆيلىنەلمەيدىغانلار، ئاللا ئۇلارنى ئۆز كەرىمى بىلەن باي قىلغۇچە، ئۆزلىرىنى ئىپپەتلىك تۇتسۇن، قۇللىرىدىن توختام تۈزۈشنى تىلەيدىغانلار (يەنى خوجىسىغا مۇئەييەن پۇل-مال تۆلەش شەرتى بىلەن ئۆزىنىڭ ئازاد قىلىنىشىنى تىلەيدىغانلار) بىلەن، ئەگەر ئۇلارنىڭ ساداقىتىنى بايقىساڭلار توختام تۈزۈڭلار؛ سىلەرگە ئاللا ئاتا قىلغان مال-مۇلۇكنىڭ بىر قىسمىنى (ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىشقا ياردەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغا بېرىڭلار؛ ئەگەر سىلەر-نىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنا مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلىماڭلار، كىمكى ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلايدىكەن، مەجبۇرلانغاندىن كېيىن ئاللا ئۇلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) رەھىم قىلغۇچىدۇر (يەنى، پاھىشىغا مەجبۇرلانغانلىقى ئۈچۈن ئاللا ئۇلارنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، مەجبۇرلىغۇچىلارنى قاتتىق جازالايدۇ) (24-سۈرە، 33-ئايەت).

ئالتىنچىدىن، نىكاھ ۋە ئائىلە تۈرمۈشى جەھەتتە، ئىسلام دىنى ئاياللارنى ھۆرمەتلەشنى ۋە قوغداشنى ئالاھىدە تەكتلەيدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ بىر يۈرۈش نىكاھ تۈزۈمى بار. ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بۇ خىل نىكاھ تۈزۈمى تۆۋەندىكىدەك مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئەرلەرنىڭ ئۆيلىنىشى، ئاياللارنىڭ ياتلىق قىلىنىشى قورامىغا يەتكەن ھەربىر ئەر-ئايال ئۈچۈن پەرز، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: "ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئاياللارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار" (24-سۈرە، 32-ئايەت).

(2) ئەر، ئايال بولۇشىدىن قەتئىينەزەر "بالاغەتكە يەتكەندە (توي قىلىش يېشىغا يەتكەندە)" توي قىلىشقا بولىدۇ. توي قىلىش يېشىنىڭ كونكرېت بەلگىلىمىسى يوق، ئەمما، «قۇرئان كەرىم»دە "ئۇلار مال-مۇلكىنى باشقۇرالايدىغان ۋاقىت" دەپ كۆرسىتىلگەن (4-سۈرە، 6-ئايەت).

(3) ئەر-ئايال ئىككى تەرەپنىڭ لايىق تاللاش ھوقۇقى بار. پەقەت ئۆزئارا ئىجاب قويۇشقان، ئۆز ئارا قوبۇللۇق بېرىشكەن ھەمدە ئاز بولغاندىمۇ ئىككى كىشى نەق مەيداندا گۇۋاھلىق (شاھىتلىق) بەرگەن بولۇشتەك ئۇچ شەرت ھازىرلانغان ۋاقىتتا قىلىنغان نىكاھ ئاندىن ھالال (قانۇنلۇق) بولىدۇ، بولمىسا ھارام (قانۇنسىز) نىكاھ ھېسابلىنىدۇ.

(4) ئۆزىنىڭ ئانىسىنى، قىزىنى، ئاچا-سىڭىللىرىنى، ھاممىسىنى، جىيەن قىزىنى، ئىنىك ئانىلىرىنى، ئىملىداش ئاچا-سىڭىللىرىنى، قېيىن ئانىسىنى، ئانىسىنى ئەمرىگە ئېلىپ، ئۆزى باققان ئۆگەي قىزىنى، كېلىنىنى ۋە بىرۋاقىتتىلا ئاچا-سىڭىل ئىككىيلەننى ئەمرىگە ئېلىش قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ؛ ئۆزلىرىنىڭ "ئاتىلىرى ئەمرىگە ئالغان ئاياللار"نى ئەمرىگە ئېلىشتەك ئەھۋاللارغا قارىتا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: "بۇ ھەقىقەتەن يامان ئىشتۇر، ئۆچ كۆرۈلىدىغان قىلىقتۇر، بۇ نېمىدېگەن يامان ئادەت! " (4-سۈرە، 22-ئايەت). بۇ بەلگىلىمىلەر ئارقىلىق ئەرلەر ھەرقانداق ئايالنى خالىغىنىچە ئەمرىگە ئالىدىغان ئەھۋاللار ئىنكار قىلىنىپ، نورمال، مۇۋاپىق، ساغلام، ئەقىل-ئىدراك ئاساسىدىكى نىكاھ ئائىلە تۈرمۈشىغا

كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

(5) ئەرلەر ”ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوۋغا قىلىپ بېرىڭلار“ (4ـسۈرە، 4ـئايەت). بۇ مەھرىلەر ئاياللارنىڭ شەخسىي مال-مۈلكى ھېسابىدا مەڭگۈ ئۇلارغا تەئەللۇق بولىدۇ، ئەرلەرنىڭ ئۇنى يەۋېلىشىغا بولمايدۇ. ”ئەگەر ئۇلار ئۇنىڭدىن بىر قىسمىنى سىلەرگە ئۆتۈنۈپ بەرسە، ئۇنى مەززىلىك، سىڭىشلىق (يەنى پاك، ھالال بىلىپ) يەڭلار (4ـسۈرە، 4ـئايەت). ئاجرىشىپ كەتكەندىن كېيىن ”ئۇلارنىڭ بىرىگە (مەھرى قىلىپ) كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ئۇنى (ئايالغا) قارا چاپلاپ ۋە ئوچۇق زۇلۇم قىلىپ ئالامسىلەر؟ ئۆزئارا خىلۋەتتە بولۇشقان تۇرساڭلار ۋە ئاياللار سىلەردىن (نىكاھ ئەقدىدىن ئىبارەت) مۇستەھكەم ئەھدە ئالغان تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ قايتۇرۇۋالسىلەر؟“ (4ـسۈرە، 20—21ـئايەتلەر).

(6) توي قىلغاندىن كېيىنكى ئەرـئايال ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىدە، ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەت ئوخشاش بولىدۇ، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن: ”ئۇلار سىلەر ئۈچۈن كىيىمدۇر (يەنى ئۇلار سىلەرگە ئارىلىشىپ ياشايدۇ ۋە كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك يېپىشىدۇ)، سىلەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن كىيىمسىلەر (يەنى سىلەرمۇ ئۇلارغا ئارىلىشىپ ياشايسىلەر ۋە كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك يېپىشسىلەر“ (2ـسۈرە، 187ـئايەت). بۇ ناھايىتى ئوبرازلىق ۋە تەسىرلىك ئوخشىتىش بولۇپ، بۇ ئوخشىتىش تۇرمۇش قۇرۇشتىكى مەقسەت ئەرـئاياللارنىڭ بىرـبىرىگە رىشتە باغلاپ، كۆيۈنۈشۈپ، قارشى تەرەپنى ئىللىق، بەختلىك ھېسسىياتقا ئىگە قىلىشقا، قوغدىلىش ۋە تاكامۇللىشىپ بېرىشقا مۇيەسسەر قىلىش ئىكەنلىكىنى؛ ئەرـئاياللار بىرـبىرىنىڭ نامى ۋە ئابرويىنى قوغدىشى لازىملىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئالاھىدە تەكىتلەنگەن مۇنداق دېيىلگەن: ”ئاياللىرى ئۈستىدە ئەرلەرنىڭ ھەقلىرى بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئاياللارنىڭ مۇ ھەقلىرى بار (يەنى ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك (2ـسۈرە، 228ـئايەت)؛ ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشى تەكىتلىنىپ: ”ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە تىرىكچىلىك قىلىڭلار“ (4ـسۈرە، 19ـئايەت)، ”ئاياللار بىلەن ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (ئاللانىڭ) بۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن يارىتقانلىقى، ئاراڭلاردا (يەنى ئەرـخوتۇن ئارىسىدا) مېھرـمۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللانىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلەردىندۇر“ (30ـسۈرە، 21ـئايەت). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇنداق ھالەتنى مەدھىيىلەپ: ”سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئەڭ ئېسىل كىشىلەر ئاياللىرىغا ئەڭ ياخشى مۇئامىلە قىلالايدىغان كىشىلەردۇر“ دېگەن.

(7) ئاياللارنى زىيانكەشلىككە ئۇچراپ قېلىشتىن ساقلاش ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم»دە، ئاياللار سىرتلارغا چىققاندا پۈركەنجە بىلەن ئۆز بەدىنىنى ئورىۋېلىش بەلگىلەنگەن: ”ئى پەيغەمبەر! ئاياللىرىڭلارغا، قىزلىرىڭلارغا ۋە مۆمىنلەرنىڭ ئاياللىرىغا ئېيتقىنكى، ئۇلار پۈركەنجە بىلەن بەدىنىنى ئورىۋالسۇن، بۇنداق قىلغاندا ئۇلارنىڭ (ھۆر ئاياللار ئىكەنلىكى) ئەڭ ئوڭاي تونۇلىدۇ، باشقىلار ئۇلارغا چېقىلمايدۇ“ (33ـسۈرە، 59ـئايەت). ئىسلام دىنى موسۇلمان ئاياللاردىن سىرتلارغا چىققاندا تەمكىن، سالاپەتلىك بولۇشنى، شاللاق، ئەخلاقسىز، نومۇسسىز بولماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ”مۆمىنەلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى ياپسۇن، تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسۇن، لېچەكلىرى بىلەن كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن، (تاشقى زىننەتلىرىدىن

باشقا) زىننەتلىرىنى ئەرلىردىن، ئاتىلىردىن، يا قېيىن ئاتىلىردىن، يا ئوغۇللىردىن، يا ئەرلىرىنىڭ ئوغۇللىردىن، يا ئۆز قېرىنداشلىردىن، يا قېرىنداشلىرىنىڭ ئوغۇللىردىن، يا ھەمشىرىلىرىنىڭ ئوغۇللىردىن، يا دىنداش ئاياللاردىن، يا قول ئاستىدىكى چۆرىلەردىن، يا خوتۇنلارغا ئېھتىياجى يوق خىزمەتچىلەر (يەنى قېرى، دەلدۇش بولغانلىقتىن جىنسىي شەھۋىتى يوقلار) دىن، يا ئاياللارنىڭ ئۇياتلىق جايلىرىنى ئۇقمايدىغان (يەنى بالاغەتكە يەتمىگەن) بالىلاردىن باشقا كىشىلەرگە كۆرسەتمەسۇن" (24-سۈرە، 31-ئايەت). بۇ ئايەتلەرنىڭ جەۋھىرى شۇ يەردىكى، يامان كىشىلەرنىڭ سەۋەبسىز ئاۋارىگەرچىلىكىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئاياللاردا ئۆز ئىززىتىنى ساقلاش، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش، ئۆزىنى ئۆزى قوغداش ئېڭى بولۇشى كېرەك؛ شۇڭا تالاـتۇزگە چىققاندا ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، "تەبىئىي ھالدا چىقىپ تۇرىدىغان" قول، يۇزىدىن باشقا گۈزەللىكى ۋە زىننەتلىرىنى يات كىشىلەرگە كۆرسەتمەسلىكى كېرەك. نىھايات، پەقەت ئۆز ئىززىتىنى ساقلايدىغان، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزىدىغان ئاياللارلا كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولالايدۇ.

(8) ئىسلام دىنى ئەرـئاياللارنىڭ ئۆزئارا ھۆرمەتلىشىپ، ئۆزئارا كۆيۈنۈشىنى تەۋسىيە قىلىدۇ؛ ئىلمىي، پاكىز، ئىنسانىي جىنسىي تۇرمۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن ھەيز توغرۇلۇق (يەنى ھەيزدار ئايال بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىشنىڭ دۇرۇسلۇقى ياكى دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرۇلۇق) سورايدۇ. ئېيتقىنكى، 'ھەيز زىيانلىقتۇر (يەنى ھەيز مەزگىلىدە جىنسىي ئالاقە قىلىش ئەرـخوتۇن ھەر ئىككىسىگە زىيانلىقتۇر)، ھەيز مەزگىلىدە ئاياللىرىڭلاردىن نېرى تۇرۇڭلار، (ھەيزدىن) پاك بولغۇچە ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار؛ پاك بولغاندا، ئۇلارغا ئاللا بۇيرۇغان جايدىن يېقىنچىلىق قىلىڭلار'؛ ئاللا ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ، (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ (2-سۈرە، 222-ئايەت).

كىشىلەر دائىم ئىسلام دىنىدا تۆت خوتۇن ئېلىشقا يول قويۇلىدۇ دېگەن مەسىلىنى كۆتۈرۈپ چىقىشىدۇ. دەرۋەقە، «قۇرئان كەرىم»دە ئەرلەرنىڭ تۆت خوتۇنلۇق بولۇشىغا يول قويۇش ھەققىدىكى مەزمۇنلار بار (4-سۈرە، 3-ئايەتكە قارالسۇن)، ئەمما كىشىلەر بۇ ئايەتنى ئەستايىدىل تەھلىل قىلىپ كۆرسە شۇنى بايقايدۇكى، بۇ ئايەتنىڭ تۈپ ئىدىيىسى ھەرگىز كۆپ خوتۇنلۇق تۇرمۇشنى تەشەببۇس قىلىش بولماستىن، بەلكى بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق تۇرمۇشنى تەشەببۇس قىلىش، چەكلىك، شەرتلىك ھالدا كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا يول قويۇشتىن ئىبارەت.

ھەممىزگە مەلۇمكى، ئەلمىساقتىن تارتىپ توپ نىكاھ تۇرمۇشى، كۆپ خوتۇنلۇق تۇرمۇش شەرق ۋە غەربتىكى ھەرقايسى مىللەتلەردە ئەۋج ئالغان. جاھىلىيەت دەۋرىدىكى قەدىمكى ئەرەب جەمئىيىتىدىمۇ شۇنداق بولۇپ، بىر ئەر نۇرغۇن ئاياللارنى خوتۇنلۇققا ئالسا بولاتتى، قانۇنىي جەھەتتە ھېچقانداق سان چەكلىمىسى گە ئۇچرىمايتتى. «قۇرئان كەرىم»دە تۆتتىن ئارتۇق خوتۇن ئېلىشقا بولمايدۇ دەپ بەلگىلەنگەن، بۇ خىل بەلگىلىمە ئەينى دەۋردىكى چەكلىمىسىز كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا نىسبەتەن ناھايىتى چوڭ تىزگىن بولۇپ، بۇنى سۆزلىمىسەكمۇ ئۆزلۈكىدىن بىلىنىپ تۇرىدۇ.

مەلۇم بىر مەسىلىنى شۇ مەسىلە ۋۇجۇدقا كەلگەندىكى تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش ۋە ئىجتىمائىي مۇھىتتىن ئايرىپ تەھلىل قىلىشقا بولمايدۇ. بۇ ئايەت دەل "دېدەك" ساقلاش مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان

قۇللۇق تۇزۈمدىن فېئوداللىق تۇزۈمگە ئۆتۈش دەۋرىدە، شۇنداقلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ۋە دىنىي ئىنقىلاب ئېلىپ بېرىۋاتقان ھالقىلىق مەزگىلدە نازىل بولغان. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىنقىلابى ئەبۇ سوفيان باشچىلىقىدىكى قۇلدار ئاقسۆڭەكلەرنىڭ جېنىنىڭ باربىچە قارشى تۇرۇشىغا ۋە بۇغۇشىغا ئۇچرىغانلىقتىن ئۇ ئۆز ساھابىلىرىنى باشلاپ مەدىنىگە كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولغانىدى. نەچچە يىللىق جاپالىق ئۇرۇشتا نۇرغۇن ئەرلەر ئۆلۈپ كەتكەنىدى. مەدىنىدىكى مۇسۇلمانلار كوممۇنىسى (ئۇممە ھاكىمىيىتى) شەكىللەنگەندىن كېيىن، ئوبىيېكتىپ جەھەتتە ئەرلەر ئاز، ئاياللار كۆپ بولۇشتەك ئەھۋال مەۋجۇت ئىدى. مانا مۇشۇنداق مۇھىتتا، ئەرلەرنىڭ شەرتلىك، چەكلىك ھالدا بىرنەچچە خوتۇن ئېلىشىغا يول قويۇشنى چۈشىنىشكە بولاتتى، بۇنداق قىلىش ھەم ئەينى دەۋردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسىنى كۆپەيتىشىنىڭ ئېھتىياجى، ھەم ئەر-ئاياال مۇسۇلمانلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىگە قارىتىلغان بىر خىل ئىپادە ئىدى.

بۇنىڭدىن سىرت بىز يەنە شۇنىڭغا دىققەت قىلىشىمىز كېرەككى، ئايەتتە ئەرلەرنىڭ ئىككى، ئۈچ، تۆت خوتۇن ئېلىشىغا يول قويۇلۇش بىلەن بىرۋاقىتتا "ئۇلارغا ئادىل مۇئامىلىدە بولۇش" دېگەن ئەڭ مۇھىم ئالدىنقى شەرت بار. ئادىل مۇئامىلىدە بولۇش—مەنىۋى تۇرمۇشتىكى تەرەپلەرنىمۇ، ماددىي تۇرمۇشتىكى تەلەپلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، ئىسلام دىنى يول قويغان كۆپ خوتۇنلۇق، جۇڭگونىڭ فېئوداللىق جەمئىيىتىدىكى خوتۇن-توقال تۇزۇمىگە تامامەن ئوخشىمايتتى. ئايەتتە، ئەگەر ئەرلەر خوتۇنلىرىغا ئادىل مۇئامىلىدە بولالمىسا "ئۇنداقتا، سىلەر پەقەت بىر خوتۇن بىلەنلا كۇپايىلىنىڭلار"، چۈنكى، "بۇ ئادىللىقتا تېخىمۇ يېقىندۇر" دېيىلگەن.

يۇقىرىدا بىز ئىسلام دىنىنىڭ ئاياللار مەسىلىسىگە ئائىت بىر قىسىم تۈپ كۆز قاراشلىرىنى ئاددىيغىنا تەھلىل قىلىپ ئۆتتۇق. بۇنىڭدىن بىز ئاياللارنى ھۆرمەتلەش، ئاياللارنىڭ قانۇنىي ھوقۇقىنى قوغداش دەل ئىسلام دىنىنىڭ ئاياللارغا بولغان كۆز قاراشلىرىنىڭ ئۇلى ۋە ئاساسىي ئېقىمى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. مەن بۇ يەردە نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان ھەرقايسى دۆلەت ۋە رايونلاردىكى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە ئوبىيېكتىپ جەھەتتە ساقلىنىۋاتقان، ئەرلەرنى ئەزىزلەپ، ئاياللارنى كەمسىتىدىغان ھەر خىل خاھىشلارنى ئىنكار قىلىش نىيىتىدە ئەمەسمەن. ئەمما، مەسىلە ئىسلام دىنىنىڭ ئاياللارغا تۇتقان ھەقىقىي كۆز قارىشىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئاڭدىنگلاشتۇرۇۋېلىشتا بولۇپ، قەدىمكىلەرنىڭ دەۋر تامغىسى بېسىلغان ئاشۇ كونا دەۋرگە ھەددىدىن ئارتۇق ئېسىلىۋېلىش ھاجەتسىز. بۇنىڭدىن 1400 يىل ئىلگىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن كىشىلەرگە: "ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك" (2-سۈرە، 228-ئايەت)؛ "ئەر-ئاياللار بىر-بىرىدىن تۆرەلگەن" دەپ داغدۇغىلىق جاكارلىغانىدى. بۇ ئەرلەرنى ئەزىزلەپ، ئاياللارنى كەمسىتىدىغان، ئاياللارنى بارلىق ئادەمىي ھوقۇق-مەنپەئەتتىدىن قانۇنسىز مەھرۇم قىلىدىغان جەمئىيەت تۇزۇمىنى ئىنكار قىلىش ئىدى. ئاياللار مەسىلىسى ئەزەلدىنلا ئەڭ مۇھىم ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ئاياللار مەسىلىسىنىڭ ياخشى ھەل قىلىنىشى-قىلىنماسلىقى جەمئىيەت تۇزۇمىنىڭ ئىلگىرىلىمىگەنلىكىنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم بەلگە. ئىنقىلابنىڭ مەقسىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىش؛ ئاياللار ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ مۇھىم تارمىقى، ئاياللارنىڭ قانۇنىي ھوقۇقى جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ھۆرمەتلىشىگە ۋە قوغدىشىغا ئېرىشكەن كۈنى ئايال ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئازادلىققا ئېرىشكەن كۈن بولىدۇ.

(ئاخىرى 28-بەتتە)

«قۇرئان كەرىم» ۋە سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمى

يې فۇيۈن، ماشياۋفېڭ

هازىرقى دۇنيادا بىرمۇنچە مەملىكەتلەر ئۆز مەملىكىتىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئاھالە ساپاسىغا ناھايىتى بەك ئەھمىيەت بېرىۋاتىدۇ. مەملىكىتىمىزدە، پىلانلىق تۇغۇت ۋە سۈپەتلىك تۇغۇش-سۈپەتلىك تەربىيىلەش دۆلەتنىڭ تۈپ سىياسىتى بولۇپ قالدى. شۇڭا، بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىكى سۈپەتلىك تۇغۇت نۇقتىئىنەزىرىنى ۋە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى مۇتالىئە قىلىشىمىز مەملىكىتىمىزدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئاھالە ساپاسىنى ئۆستۈرۈپ، سۈپەتلىك تۇغۇش-سۈپەتلىك تەربىيىلەش ئېڭىنى كۈچەيتىشتە ئىنجا-بىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىر مەسىلە بولۇپ قالدى.

1. ئەر-ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئىختىيارىي قوشۇلۇشىنى تەشەببۇس قىلىش

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتە نىكاھ ئەركىنلىكى، نىكاھقا باشقىلارنىڭ مەجبۇرىي ئارىلىشىشقا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى مەزمۇنلار ئاز ئەمەس، مەسىلەن: "ئۇلار قائىدە بويىچە (تەگمەكچى بولغان) ئېرى بىلەن پۇتۇشكەن بولسا، ئۇلارنى نىكاھلىنىشتىن توسماڭلار" (2-سۈرە، 232-ئايەت). "ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئاياللارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار" (24-سۈرە، 32-ئايەت). يەنە مۇنداق دېيىلگەن: "ئى مۆمىنلەر! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق (يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ؛ ئۇلار ئوپئوچۇق بىر پاھىشە ئىشنى قىلمىغان ھالەتتە، سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمىنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار (4"-سۈرە، 19-ئايەت). «سەھىھۇلبۇخارى»دا مۇنداق دېيىلگەن: "ساڭا كۆيۈنىدىغان قىزنى ئەمرىگە ئالغىن"، "قىزنىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۇنى خوتۇنلۇققا ئېلىشقا بولمايدۇ؛ تۇل خوتۇننىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۇنىمۇ خوتۇنلۇققا ئېلىشقا بولمايدۇ. قىز بېشىنى تۆۋەن سېلىپ سۈكۈت قىلسا، رازى بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ." بۇ، ئەر-ئايالنىڭ ئۆزئارا كۆڭلى چۈشكەن ئادەمنى تاللاش ھوقۇقى بار، دېگەن سۆزدۇر. **ھەممىگە مەلۇمكى، ئەر بىلەن ئايالنىڭ بىر-بىرىگە كۆيۈشى سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىنىڭ ئالدىنقى شەرتى، «قۇرئان كەرىم»دە، پرىنسىپ جەھەتتىن بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ، بۇ ئەينى زاماندا ھەقىقەتەن قالتىس ئىش.**

2. ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە غەمخورلۇق قىلىش، كۆيۈنۈشنى ۋە ئائىلىدە ئىناق بولۇشنى تەشەببۇس قىلىش

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن: "ئاياللار بىلەن ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (ئاللانىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تېپىڭلاردىن يارىتقانلىقى، ئاراڭلاردا (يەنى ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا) مېھىر-مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللانىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسەتكەنلىكى) ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر(30"-سۈرە، 21-ئايەت)، "ئاياللار مۇئاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك،

مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك" (2-سۈرە، 228-ئايەت). يەنە مۇنداق دېيىلدۇ: "ئاللا سىلەر(نىڭ ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىڭلار) ئۈچۈن خوتۇنۇڭلارنى ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتتى، سىلەر ئۈچۈن ئۇلاردىن ئوغۇللارنى ۋە نەۋرىلەرنى ياراتتى"(16-سۈرە، 72-ئايەت). ئائىلە ئىناقلىقى ۋە ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كېلىشتۈرۈش ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دېيىلگەن: "ئەگەر ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار، ئاللا ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۈرۈشنى خالىسا، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ"(4-سۈرە، 35-ئايەت). بۇخارى توپلىغان ھەدىس شەرىپتە مۇنداق دېيىلگەن: "ئاياللارغا ئېتىبار بېرىشىڭلار-نى تەۋسىيە قىلىمەن، ۋەسىيىتىمنى قوبۇل قىلىپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىڭلار!" بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مېھر-مۇھەببەت ۋە ئائىلە ئىناقلىقى ئائىلە بەخت-سائادىتىنىڭ ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنىڭ بىر ئاساسلى، شۇنداقلا سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

3. ھاراق ئىچىشنى چەكلەش

ھازىر جامائەتنىڭ ئېتىراپ قىلىشچە، ئۇزاق مۇددەتكىچە ھاراق ئىچىش ساغلام تۇغۇش ۋە ئىنىلار سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان مۇھىم بىر ئامىل. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن: "ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشلەر ئۈچۈن، شەيتاننىڭ ئىشىدىنى يىراق بولۇڭلار"(5-سۈرە، 90-ئايەت). ئايەتتىكى "بەختكە ئېرىشىش" سۆزىنىڭ مەنىسى چوڭقۇر. ئەر-خوتۇننىڭ ساغلام بولۇشى ۋە ساغلام، زېرەك پەرزەنت كۆرۈشى ھەقىقەتەن بەختلىك ئىش ئەمەسمۇ؟ يەنە مۇنداق دېيىلگەن؛(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، سەن ئۇلارغا، 'بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە (ئازغىنا مادىدىي) پايدىمۇ بار، لېكىن ئۇلاردىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا تېخىمۇ چوڭ، دېگىن" (2-سۈرە، 219-ئايەت). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام "ئۇزاق مۇددەت ھاراق ئىچكەن ئادەملەر جەننەتكە كىرەلمەيدۇ" دېگەنىدى. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن: "ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئاللا رەھمىتىدىن يىراق قىلدى، ئۇلارنى (ھەقنى ئاڭلاشتىن) كاس قىلدى، (ھدايەت يولىنى كۆرۈشتىن) كور قىلدى"(47-سۈرە، 23-ئايەت). بۇنداق "گاسلىق بىلەن كورلۇق" كېسەللىكى ھازىرقى زامان تىببىي ئىلمىدە كۆرسىتىلگەن ھەددىدىن ئارتۇق ھاراق ئىچىش ئارقىسىدا يۈز بېرىدىغان تۇرەلمە غەلىتىلىكىگە ئوخشاپ كەتمەمدۇ؟

4. چېكىملىك چېكىشنى ۋە زىيانلىق نەرسىلەرنى يېيىشنى چەكلەش

سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىدە ھاملدار ئاياللارنىڭ چېكىملىك چېكىشى ۋە تۆرەلمىنىڭ يېتىلىشىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرنى يېيىشى چەكلىنىپ، ئوزۇقلۇقنى كۆچەيتىش، يېمەكلىك كۆپ خىل بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇ "ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ"(7-سۈرە، 157-ئايەت). يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ: "ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال-پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتاننىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەڭلار، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئوچۇق دۈشمەن-دۇر" (2-سۈرە، 168-ئايەت). "ئاللا سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قاننى، چوشقا گۆ-

شىنى، ئاللادىن غەيرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى بىلەن ئېيتىلىپ بۇغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھا-رام قىلدى"(2-سۈرە، 173-ئايەت). بۇنىڭ سە-ۋەبى شۇكى، بۇنداق يېمەكلىكلەرنى يېيىش كېسەل پەيدا قىلىدۇ، مەسىلەن، B تىپلىك جىگەر ياللۇقى قان ئارقىلىق يۇقىدۇ، ئۆلۈك نەرسىنى يېگەندە، ئاسانلا زەھەرلىنىدۇ ۋە باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىك-لەرگە گىرىپتار بولىدۇ ۋە باشقىلار. قەدىمكى يۇنان-نىڭ ئاتاقلىق پەيلاسوپى ئارىستوتېلمۇ مۇشۇنداق سۆزلەرنى قىلغانىدى: "ئاياللار ھامىلدار چاغلىرىدا، ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىگە چوقۇم ئەھمىيەت بېرىشى لازىم، تۇرمۇشتا ئەزمىلىك قىلماسلىقى، شۇنداقلا سۇيۇق-سەلەڭ نەرسىلەر بىلەنلا كۈن ئۆتكۈزمەس-لىكى لازىم." (چېن چاڭفېڭ قاتارلىقلار: «ئېۋول-يۈتسىيە نەزەرىيىسى ۋە كۈتۈنۈش نەزەرىيى-سى»). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنى-دى: "ئادەمگە زىيانلىقلىكى نەرسەمەنئى قىلىنىدۇ"، "مەست قىلىدىغان نەرسىنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر". شۇڭا ئىسلام قانۇنى مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە ئەپ-يۇن، مورفىن ۋە خېروئىن قاتارلىقلارنى چېكىشنى مەنئى قىلىدۇ.

5. يېقىن تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى چەكلەش

يېقىن تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشى ئاھالە ساپا-سىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان مۇھىم ئامىل بولغاچقا، كىشىلەر بۇنىڭغا ئەزەلدىن ئەھمىيەت بېرىپ كەل-مەكتە. 1400 يىل بۇرۇنلا «قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشىرىكلەر بىلەن نىكاھلانماسلى-قى بەلگىلەنگەندىن باشقا، يەنە بەزى بەلگىلىمىلەر چىقىرىلغان: 1. يېقىن تۇغقانلار نىكاھلانماسلىق؛ 2. سۈت ئانىنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى (سۈت ئەم-گۈزگەن ئاتا-ئانا بىلەن ھەم ئۇلارنىڭ قانداش يۇقىرى دېمەت ئۇرۇق-تۇغقانلىرى، قانداش تۆۋەن دېمەت ئۇرۇق- تۇغقانلىرى ۋە ئىمىلدەش ئاكا-ئۇ-كا، ھەمشىرىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىكاھلانماسلىق؛ 3. قۇدا تۇغقانلار نىكاھلانماسلىق؛ 4. ئەرلىك ئاياللار بىلەن نىكاھلانماسلىق؛ 5. بىر تەرەپ زىناكار بولسا ئۇنىڭ بىلەن نىكاھلانماسلىق لازىم. ئالدىنقى ئۈچ تارماق يېقىن تۇغقانلارنىڭ، قۇدا- تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى چەكلەشكە قا-رىتىلغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن: "ئاتىلىرىڭلار ئالغان ئاياللارنى ئالماڭلار"(4-سۈ-رە، 22-ئايەت)؛ "سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلى-رىڭلارنى، ھەمشىرىلىرىڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەم-شىرىلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرىنى، قېرىندى-شىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەمشىرەڭلەرنىڭ قىزلىرى-نى، سۈت ئانىلىرىڭلارنى، ئىمىلدەش ھەمشىرىلى-رىڭلارنى، قېيىن ئاناڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بول-غان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلەردە تەربىيىلەنگەن قىزلىرىنى(بۇ شەرت ئە-مەس، ئۆيدە تەربىيىلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھا-رام قىلىنىدى"، "يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ۋە ئىككى ھەمشىرىنى بىرلا ۋاقىتتا ئەمرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى"(4-سۈرە، 23-ئايەت). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئىمىلدەشلىك مۇناسىۋەت قانداشلىققا ئوخشاش، نىكاھدا ئوخ-شاشلا ھارام ھېسابلىنىدۇ". «قۇرئان كەرىم»دە ئەينى ۋاقىتتا يەنە مۇنداق بەلگىلەنگەن: زىنا قىل-غۇچى ئاياللار "مۆمىنلەرگە ھارام قىلىندى" (24-سۈرە، 3-ئايەت). بۇنداق قىلىش ھەر خىل جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى توسۇش ئۈچۈندۇر.

6. ھەيز مەزگىلىدە بىللە بولۇشنى چەكلەش

ھازىرقى زامان تىببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشى-چە، ھەيز كەلگەندە بىللە بولۇش زىيانلىق، ھەيز مەزگىلىدە بىللە بولغاندا ئاسانلا سۈيدۈك يولى سىستېمىسى ۋە بالىياتقۇدا يۇقۇملىنىش پەيدا بولىدۇ

ۋە بىر-بىرىگە B تېپلىك جىگەر ياللۇقى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن: («ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەن-دىن ھەيز توغرۇلۇق (يەنى ھەيزدار ئايال بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىشنىڭ دۇرۇسلۇقى ياكى دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرۇلۇق) سورايدۇ. ئېيتقىنكى، ھەيز زىيانلىقتۇر (يەنى ھەيز مەزگىلىدە جىنسىي ئالاقە قىلىش ئەر-خوتۇن ھەر ئىككىسىگە زىيان-لىقتۇر)، ھەيز مەزگىلىدە ئايالىرىڭلاردىن نېرى تۇرۇڭلار، ھەيزدىن پاك بولغۇچە ئۇلارغا يېقىنچە-لىق قىلماڭلار، پاك بولغاندا، ئۇلارغا ئالىلا بۇيرۇ-غان جايدىن يېقىنچىلىق قىلىڭلار» (2-سۈرە، 222-ئايەت). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: «سىلەر ھەيز مەزگىلىدىكى ئايالىرى بە-لەن جىنسىي ئالاقە قىلمىساڭلارلا، ھەممە ئىش ئۆز جايىدا بولىدۇ».

7. خوتۇننى قانداق تاللاش توغرىسىدا تەلىم

«قۇرئان كەرىم» دە پەزىلەتلىك، گۈزەل، مې-ھرلىك، ئاقكۆڭۈل ئايالنى خوتۇنلۇققا ئېلىش كۆپ قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن «مۆمىن-لەردىن بولغان ئەفەندە ئايالىلار، سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن بولغان ئەفەندە ئايالىلار سىلەرگە ھالالدۇر» (5-سۈرە، 5-ئايەت)، «ياخشى ئايالىلار ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردا ئاللانىڭ پاناھىدا ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ساقلىغۇ-چىلاردۇر» (4-سۈرە، 34-ئايەت)، «ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئايالىلارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار» (24-سۈرە، 32-ئايەت). «قۇرئان كەرىم» دە، خوتۇن تاللىغاندا، ئۇنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا، پەز-لەتلىك، چىرايلىق بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىشلا ئەمەس، بەلكى ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەردىن بولغان ئەفەندە ئايالىلار بىلەن ياكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان مۇشرىك ئايالىلار بىلەن قوشۇلۇشمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇنداق قىلىش ئۆز مىللىتىنىڭ ئاھالە ساپاسىنى ئۆستۇرۇشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. سەھىھۇلبۇخارىدا مۇنداق دېيىلگەن: «خو-تۇن ئېلىشتا ئايال كىشىنىڭ پۇل-مېلى، شان-شە-رىپى، ھۆسن-جامالى ۋە دىيانىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ».

8. ئايالىلارنىڭ ئىپپىتى توغرىسىدا تەلەپ

«قۇرئان كەرىم» دە، ئايالىلار ئەرلەر بىلەن ئۇچراشقاندا ئايالىلارنىڭ تۇرقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ بەلگىلەنگەن: «مۆمىنەلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھ-رەملەرگە تىكىلىپ قارىمسۇن، ئەۋرەتلىرىنى ياپ-سۇن، تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمسۇن، لېچەكلىرى بىلەن كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن، (تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا) زىننەتلىرىنى ئەرلىرىدىن باشقا كىشىلەرگە كۆرسەت-مىسۇن» (24-سۈرە، 31-ئايەت). بۇخارى توپلە-غان ھەدىس شەرىپىتە: «كۆزنىڭ زىناسى قاراشتا، تىلنىڭ زىناسى سۆزلەشتە» دېيىلگەن. بۇ مەسىلە-كىتتىمىزنىڭ «ئۇچ سۆزلۈك قۇرئانالار تەرتىپلىرى» دە ھامىلدار ئايالىلارغا قويۇلغان شەھۋانىلىققا قارا-ماسلىق، ھەۋىسى غىزىسىغا قۇلاق سالماسلىق، كەلسە-كەلمەس گەپ قىلماسلىق، غەيرىي تەلىمنى نەرسىنى يېمەسلىك كېرەك دېگەن تەلىپى بىلەن بىردەك بولۇپ، بۇ، ھامىلە تەسىرچانلىقى ئۇچۇنمۇ مەلۇم ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

9. ھامىلدار بولۇش ۋە ھامىلىنىڭ يېتىلىشى

مەندىن ھامىلدار بولۇش توغرىسىدا «قۇر-ئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن: «ئاللا بىر جۇپنى —ئەركەك بىلەن چىشنى يارىتتى، ئېتىلىپ چىققان مەندىن (يارىتتى)» (53-سۈرە، 45—46-ئايەتلەر)، يەنە مۇنداق دېيىلدۇ: «ئاللا سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قارنىدا بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ (يەنى ئابىمەنى، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن گۆش پارچىسىغا بۆلۈپ)، ئۇچ

قاراڭغۇلۇق (يەنى بالا ھەمراھىنىڭ پەردىسى، بەچـ
چىدان ۋە ئانىنىڭ قورسىقى) ئىچىدە يارىتىدۇ"
(39ـسۈرە، 6ـئايەت). "بىز سىلەرگە (ئاللانىڭ
قۇدرىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئاتاڭلار ئادەم ئە-
لەيھىسسالامنى) تۇپراقـتىن، ئۇنىڭ ئەۋلادىـنى
(ئالدى بىلەن) ئابىمەندىن، ئاندىن لەختە قاز-
دىن، ئاندىن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن ۋە كىرگۈزۈل-
مىگەن پارچە گۆشتىن ياراتتۇق. بىز خالىغان ئا-
دەمنى بەچچىداندا مۇئەييەن مۇددەتكىچە قالدۇرـ
مىز، ئاندىن سىلەرنى (ئاناڭلارنىڭ قارنىدىن) بو-
ۋاقلىق ھالىتىڭلاردا چىقىرىمىز (ئاندىن سىلەرنى
ئاستاـئاستا كۈچـقۇۋۋەتـكە تولدۇرىمىز). سىلەر
(كامالەت يېشى) قىران ۋاقتىڭلارغا يېتىسىلەر، بە-
زىلىرىڭلار ياشلىقىڭلاردا ۋاپات بولۇپ كېتىسىلەر،
بەزىلىرىڭلار (ئۆلگىرى) بىلگەندىن كېيىن ھېچ
نەرسىنى بىلمەس ھالىتىڭلارغا قايتۇرۇلۇشىڭلار ئۈ-
چۈن، ناھايىتى قىرىپ كەتكۈچە (ھايات)
قالدۇرۇلۇسىلەر" (22ـسۈرە، 5ـئايەت). يەنە
مۇنداق دېيىلدۇ: "بىز ئىنسانىنى ئارىلاشما مەنى
(يەنى ئەر بىلەن ئايالنىڭ مەنىسى) دىن ياراتتۇق،
ئۇنى بىز (شەرىئەت تەكلىپلىرى بىلەن) سىنايمىز،
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بىز (ئۇنى نازىل قىلغان
ئايەتلىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ
بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىللەرنى كۆرسۇن
دەپ) ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ ياراتتۇق
"(76ـسۈرە، 2ـئايەت). بۇنداق ئاۋۋال ئاڭلايدى-
غان (ھامىلە بەش ئايلىق بولغاندا) كېيىن كۆرـ
دىغان (تۇغۇلۇپ ئۈچ كۈن بولغاندا) قائىدە ھا-
سىلە تەسىرچانلىقى ئۈچۈن ماددىي ئاساس ياراتقان.

10. بوۋاقـنىڭ تۇغـۇلۇشى ۋە ئانا سۈتى بىلەن بېقىلىشى توغرىسىدىكى بايان

«قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلىنىشچە، بۇۋى مەريەم ئىسانى تۇغقان چېغىدا: "تولغاقنىڭ قاتتىقـ
لىقى ئۇنى (يۆلىنىۋېلىش ئۈچۈن) بىر خورما دەرىخىنىڭ يېنىغا كېلىۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى. مەر-
يەم ئېيتتى: 'كاشكى، مەن بۇگۈندىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسامچۇ! كىشىلەر تەرىپىدىن ئۇنـ
تۇلۇپ كەتكەن (ئەرزىمەس) نەرسىگە ئايلىنىپ كەتسەمچۇ!' جىبرىئىل ئۇنىڭغا خورما دەرىخىنىڭ ئاستىدىن نىدا قىلدى: 'غەم قىلمىغىن، پەرۋەردىگا-
رىڭ سېنىڭ ئاستىڭدىن (ئېقىپ تۇرىدىغان) بىر ئېرىقنى پەيدا قىلدى. خورما دەرىخىنى ئۆز تەرـ
پىڭگە ئىرغىتقىن، ئالدىڭغا پىشقان يېڭى خورمىلار تۆكۈلىدۇ" (19ـسۈرە، 23—25ـئايەتلەر). ھا-
زىرقى زامان تىببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، خورما ھەقىقەتەن قۇۋۋەت، قان بېرىدۇ، بالىياتقۇنى قورۇيـ
دۇ. بۇۋاقنى ئېمىتىش ھەققىدە توختالغاندا مۇنداق دېيىلگەن: "ئانىلار (بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە
) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم" (2ـسۈرە، 233ـئايەت). بالىنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس قىلىش ھا-
زىرقى زامان «ئاناـبۇۋاق ساغلاملىقى قانۇنى»غا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

11. (ئەرـئايال) ئاھالە نىسبىتـنى تەڭشەش

«قۇرئان كەرىم»دە ئوغۇللارنى ساقلاپ، قىزـ
لارنى تاشلاش مەنئى قىلىنغان: "ئۇلارنىڭ بىرەرـ
سىگە (خوتۇنىنىڭ) قىز تۇغقانلىقى خۇش خەۋىرى
يەتكۈزۈلسە، چىرايى ئۆزگىرىپ، غەزەپناك بولۇپ
كېتىدۇ. يەتكۈزۈلگەن يامان خەۋەردىن قورقۇپ،
ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ
نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالامدۇ؟ ياكى ئۇنى
توپا ئاستىغا (تىرىك) كۆمەمدۇ؟ (شۇ ھەقتە ئويـ
لىنىدۇ) ئۇلارنىڭ ھۆكمى (يەنى ئوغۇللارنى ئۆز-
لىرىگە نىسبەت بېرىپ، قىزلارنى ئاللاغا نىسبەت
بېرىشى) ھەقىقەتەن نېمىدېگەن قەبىھ!" (16ـ
سۈرە، 58—59ـئايەتلەر). ئەينى زاماندا ئەرەب
جەمئىيىتىدە سودا كاساتلىقى يۈز بېرىپ، ئۇرۇش

توختىماي، تۇرمۇش مۇشكۈللىشىپ، تالاپەت (ئاساسەن ئەرلەر) ناھايىتى زور بولغانىدى، شۇڭا دۆلەتنى قوغداش يۈزىسىدىن ئوغۇلنى ساقلاپ، قىزنى تاشلايدىغان يامان ئادەت سىڭىپ قالغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇرۇش ئوتىنى ئۆچۈرۈش، جەمئىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇشنى كۆزلەپ دىن تارقاتقان. يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ: "(سىلەرچە ياخشى ھېسابلانغان) ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان ھېسابلانغان) قىز بالا ئاللاغا خاسمۇ؟" (53-سۈرە، 21-ئايەت).

12. كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش توغرىسىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بايانلىرى كۆپرەك، مەسىلەن ئېيتايلۇق: "ئاللاتائالا پاكىزدۇر، ئۇ پاكىزلىقنى ياقتۇرىدۇ"، "ئاشقازان ھەممە كېسەلنىڭ كانى، تىزگىنلەش ھەممە دورىنىڭ ئەۋزىلى"، "ھەرقانداق كېسەللىكنى داۋالاش ئۇسۇلى بولىدۇ"، "يۇقۇملۇق كېسەللىك ئاللا ئىلگىرىكىلەرگە كەلتۈرگەن ئاپەت. بىرەر جايدا ۋابا يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭلىساڭلار، ئۇ جايغا كىرمەڭلار، سىلەر بار جايدا ۋابا يۈز بەرگەن بولسا، ئۇ يەردىن چىقىپ كەتمەڭلار". مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئامىۋى سورۇنلاردا تۈكۈرۈشنى مەنئى قىلىشنىمۇ ئېيتقان: "مەسچىتلەردە يەرگە تۈكۈرۈش زور خاتالىق".

13. ئوخشاش جىنىس ئىشقىۋازلىقىنى مەنئى قىلىش

ئوخشاش جىنىس ئىشقىۋازلىقىنى مەنئى قىلىش ئۈستىدە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن: "لۇتنى (ئەھلى سەمۇدقا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قەۋمىگە (ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن) مۇنداق دېگەنىدى: 'سىلەر شۇنداق قەبىھ ئىشنى قىلامسىلەر؟ مۇنداق قەبىھ ئىشنى سىلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچقانداق ئادەم قىلمىغانىدى. سىلەر ھەقىقەتەن ئايالىلارنى تاشلاپ قويۇپ، ئەرلەر بىلەن جىنسىي تەلىۋىڭلارنى قاندۇرۇسىلەر، سىلەر ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمسىلەر" (7-سۈرە، 80—81-ئايەتلەر). شەكسىزكى، بۇ ئوخشاش جىنىس ئىشقىۋازلىرىنى قاتتىق ئەيىبلەش. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەر-ئاياللار قالايمىقان مۇناسىۋەتتە بولۇشنى ۋە غەيرىي جىنسىي قىلمىشلارنى مەنئى قىلىش ھەققىدە مۇنداق دېگەنىدى: "ئاشۇ ئەللەردە كىشىلەر شۇنداق زىناخور، شەرمەندە-نومۇسسىز بولۇپ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتىكى، ئۇ يەردە ۋابادىن باشقا، يەنە بەزى ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللىكلەر كېلىپ چىقىدۇ". مەسىلەن ئالساق، ئەيدىز كېسىلى ئەنە شۇنداق "ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللىكتۇر". «سەھىھۇلبۇخارى»دا يەنە: "ئايال بىلەن ئايال بىر تۆشەكتە ياتمىسۇن" دېيىلگەن ھەمدە ئاۋۋال ھامىلدار بولۇپ، ئاندىن نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان.

(بېشى 22-بەتتە)

ئەينى دەۋردە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاياللارنىڭ قانۇنىي ھوقۇقىنى ھۈرمەتلەش ۋە قوغداشنى تۈپ مەقسەت قىلغان بىر قاتار تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە بۇلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كۈچىنىڭ بارىچە تىرىشقان بولۇپ، بۇ ئارقىلىق كەڭ مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ سەمىمىي قوللىشىغا ئېرىشىپ، ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئىشلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئەرەب جەمئىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئالغا بېسىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن. بۇنى ھەربىر تارىخچى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ئاساستا مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ.

ئىسلام دىنىدىكى دەپنە مۇراسىمى

شېرىپجان داموللا ھاجى

ئاللاتائالا بۇ دۇنيادىكى بارلىق مەخلۇقاتلىرىنى يارىتىپ، بۇ مەخلۇقاتلارنىڭ ئىچىدە ئادەم ئەڭ ئالاھىدە دەرىجىلەر ئاتا قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنى ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادىكى خەلىپىسى قىلدى. ئاللاتائالا، ئۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشەنچ باغلاپ ئىمان كەلتۈرگەن مۆمىن مۇسۇلمان كىشىلەرنى ئۆزلىرىگە خاس ئالاھىدە ھۇرمەتلەپ، ئۇلارنىڭ ھايات-ماماتىنىمۇ ئۆز لايىغىدا قەدىرلىدى. مۆمىن كىشى بۇ دۇنياغا كۆز ئېچىپ تۇغۇلغان كۈندىكى دەسلەپكى مىنۇتلىرىدا پاكىز يۇيۇندۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئىككى قۇلىقىغا ئازان، تەكبىرلەر ئوقۇلۇپ، ئۇنىڭ بۇ دۇنياغا قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقى ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئېلىنسا، ئۇ بۇ دۇنيادىن مەڭگۈلۈك خوشلىشىپ ئاخىرەت سەپىرىنى قىلغان ئاخىرقى مىنۇت-سېكۇنتلىرىدىمۇ ناھايىتى زور ھۇرمەت-ئېھتىراملار بىلەن يۇيۇندۇرۇلۇپ، ئاپئاق، پاكىز كىيىملەر بىلەن كىيىندۈرۈلۈپ نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ ياخشى گۈزاھلىقىدا ناماز ئوقۇلۇپ ئۆز ھۇرمىتى بىلەن ئۇزىتىلىدۇ.

ھەممىگە مەلۇم، ئادەم بۇ دۇنياغا تۇغۇلۇپ خۇددى بىر ئۆتكۈنچى ئۆتەڭدىن ھاردۇق ئېلىپ بولۇپ كېتىپ قالغاندەك خوشلىشىدۇ. شۇڭا ھەربىر مۇسۇلمان كىشى بۇ دۇنيادىكى قىسقىغىنا مۇددەتلىك ھاياتىنى بەك قەدىرلىشى، ۋاقتىنى بىھۇدە، مەنىسىز ئىشلار بىلەن ئىسراپ قىلماسلىقى، ئىمكانقەدەر ئۆزىنىڭ بۇ قىممەتلىك ھاياتىدا دىنىي مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش بىلەن بىرگە جەمئىيەت ئۈچۈن، ئىنسانلار ئۈچۈن، كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارنى كۆپرەك قىلىپ، ئۇلار ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ياخشى ناملىرىنى قالدۇرۇشقا تىرىشىشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ دۇنيادىكى تۇرمۇش جەريانىدا ھەربىر مۇسۇلمان كىشى ئۆزىنى بىر-بىرىنى ھۇرمەتلىشى، ھەمكارلىشىشى، ئىنسانپەرۋەرلىك روھ بىلەن باشقىلارغا يارىدەم بېرىشى كېرەك. شۇنىڭدەك بىرەر قېرىندىشى ۋاپات بولۇپ، ئاخىرەت سەپىرىنى قىلسا، ئۆز لايىقىدا ھۇرمەتلەپ، يۇيۇپ، كېپەنلەپ، نامىزىنى ئوقۇپ ياخشى ئۇزىتىپ قويۇشى كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، بىر مۇسۇلمان كىشى ئۆزىنىڭ بىر دىنىي قېرىندىشىغا نىسبەتەن ھەقىقىي مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلغان بولىدۇ. مەن مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مۇشۇنداق دىنىي پائالىيەتلىرىنى ئادا قىلىشىدا پايدىسى بولۇپ قالۇر دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىسلام دىنىمىزدىكى دەپنە قىلىش پائالىيەتلىرىنى ئۆۋەندىكىچە چۈشەندۈرۈپ ئۆتمەكچىمەن.

1. ئادەم كېسەل بولغاندا:

ئىنسانلار بۇ دۇنيادىكى ھاياتىدا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئوخشاش بولمىغان بەزى كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئاللاتائالانىڭ ھۆكمى بىلەن بېكىتىلگەن فىترى قانۇن بولۇپ، بۇ كېسەللەرگە گىرىپتار بولغان بەزى كىشىلەر داۋالاش قىلماسلىقى شىپا تېپىپ ساقىيىپ ئەسلىگە كەلىشى مۇمكىن، يەنە بەزىلىرى داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي شۇ كېسەل تۈپەيلىدىن ۋاپات بولۇپ، ئاخىرەت سەپىرىگە

نى قىلىدۇ. شۇڭا ئادەم بۇنداق كۈتۈلمىگەن كې-
سەللەرگە، ئاغرىقلارغا يولۇققاندا ناھايىتى سەۋر-
چانلىق، ساقىيىش ئۈمىدۋارى بىلەن كېسىلنى دا-
ۋالىتىشى، ھەرگىز بۇ دۇنيادىن ئۈمىدسىزلىنىپ،
ۋۇجۇدىدىن ۋازكېچىپ ئۆزىنى تاشلىۋەتمەسلىكى
كېرەك. چۈنكى بىزنىڭ ئېتىقادىمىزدا كۈتۈلمىگەن
ھەر خىل بالا-قازالارنىڭ ھەممىسى ئاللاتائالا ئۆزى-
نىڭ يېقىن بەندىلىرىنىڭ سەۋر-تاقىتىنى سىناش
ئۈچۈن مۇپتىلا قىلىدىغان بىر خىل سىناق بولۇپ،
بۇ سىناقلارغا شۈكۈر قىلىپ، سەۋر-تاقەتلىك بە-
لەن بەرداشلىق بېرىپ، ئۇنىڭ مەغپىرىتىگە، رەھ-
مىتىگە ئۈمىدۋارلىق بىلەن تەلپۈنگەن بەندىلەرد-
نىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرۈم قىلىدۇ، لېكىن كېسەل
كىشىنىڭ سەۋر-تاقەت قىلمەن دەپ كېسىلنى
داۋالاتماي، ئۆز ھالىتىدە تاشلاپ قويۇشى ياخشى
ئەمەس. چۈنكى پەيغەمبىرىمىز "ئاللاتائالا ھەرقان-
داق بىر كېسەلنى ئۆز داۋاسى بىلەن چۈشۈرىدۇ،
شۇڭا سىلەر داۋالىنىڭلار" دېگەن.

تېنى ساغلام كىشىلەر كېسەلگە گىرىپتار بول-
غان كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن قاتتىق ئىبرەت ئېلى-
شى، تېنى ساق، ساغلام ۋاقتىنى قەدىرلىشى، ھەمدە
بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئاللاتائالاغا كۆپرەك
تائەت-ئىبادەت قىلىۋېلىشى، ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك
ئىشلارنى ئالدىن بېجىرىپ تۇرۇشى، ياخشى ئىشلا-
رنى، باشقىلارغا پايدىلىق ئىشلارنى كۆپرەك قىلە-
شى، باشقىلار بىلەن ھەرقانداق تېپىتا ئاداۋەت ساق-
لىماسلىقى، ئىمكانقەدەر ۋاقىت ئاجرىتىپ كېسەل
بولۇپ قالغان يېقىن تۇغقانلىرىنى، دوست-بۇرادەر-
لىرىنى يوقلاپ تۇرۇشى كېرەك. ئەگەر ئۇلارنىڭ
يارەملىشىپ بېجىرىدىغان ئىشلىرى بولسا يارەم
بېرىشى كېرەك. كېسەل كىشىلەرنى يوقلاپ كىر-
گەندە، ئۇلارغا ياقىدىغان ياخشى سۆز، خۇشال
قىلىدىغان گەپلەرنى قىلىشى، ئۇلارنى سەۋر قىلىشقا
تەشەببۇس قىلىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ پات
ئارىدا كېسىلدىن ساقىيىپ قالىدىغانلىقىنى ئېيە-
تىپ، ئۇلارنىڭ روھىي ھالىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈ-
شى، ئاللاتائالانىڭ شىپالىق بېرىشىنى تىلەپ دۇئا
قىلىشى كېرەك. ھەمدە كېسەل كىشىنىڭ ئۇلۇغلۇ-
قىنى ئەسكەرتىش يۈزىسىدىن ئۇنىڭدىن ئۆزى ئۈ-
چۈن دۇئا قىلىپ قويۇشنى تەلەپ قىلىپ، ئۇنى
ئالاھىدە ھۆرمەتلىشى كېرەك. چۈنكى كېسەل كە-
شىنىڭ ئۇلۇغلۇقى توغرىسىدا پەيغەمبىرىمىز "
ئەگەردە سەن بىر كېسەل كىشىنىڭ قېشىغا كىر-
سەڭ، ئۇنىڭغا سەن ئۈچۈن دۇئا قىلىپ قويۇشنى
تەلەپ قىل. چۈنكى كېسەل كىشىنىڭ دۇئاسى پە-
رىشتىلەرنىڭ دۇئاسىغا ئوخشاش" دېگەن.

2. كېسەل ئادەم سەكراتلىق ھالەتتە:

بۇ دۇنيادا ئىنسانلار ئوخشاش بولمىغان ھەر
خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۆلۈم گىرداۋىغا چۈشۈپ
تۇرىدۇ. بەزى ۋەقە-ھادىسىلەر بىر ئادەمنىڭ ئۆلۈ-
مىگە سەۋەبچى بولسا، يەنە بەزى كېسەللەر داۋالاش
ئۇنۇم بەرمىگەندە ئادەمنى ئۆلۈمگە باشلاپ بارىدۇ.
بۇ ئەھۋاللار ئاللاتائالا بۇ دۇنيادا ياشاش مۇددىتى
توشۇپ ئەجىلىگە يەتكەن كىشىلەرنى ئۆلۈمگە سە-
ۋەبچى قىلىپ، ئالدىن بېكىتىپ قويغان تەقدىردۇر.
كېسەل كىشىلەرنىڭ مۇشۇنداق ئوخشاش بولمىغان
ئەھۋاللار تۈپەيلىدىن جان ئۈزۈش ئالدىدا تۇرغان
ھالىتى سەكراتلىق ھالەت دەپ ئاتىلىدۇ. كېسەل
كىشىلەر بۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندا، قالايمە-
قان ئادەملەر ئۇنىڭغا قېشىغا كىرمەسلىكى كېرەك،
پەقەت ئۇنىڭغا يېقىن، ئەھۋالىدىن ياخشى خەۋەر
ئالالايدىغان، تەقۋادار، ۋەسىيەت قالدۇرۇش مۇمكىن-
چىلىكى بار كىشىلەر كىرسە بولىدۇ. كېسەل كىشى
بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا، ئەتراپتىكى كىشىلەر
تۆۋەندىكى ئىشلارنى ئورۇندىشى كېرەك:

(1) ئالدى بىلەن كېسەل كىشىنىڭ ئوڭ
يېنىنى باستۇرۇپ، قىبلىگە يۈزلەندۈرۈپ ياتقۇزۇپ
قويۇشى ياكى كېسەل كىشىنى ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇپ

پۈتىنىڭ ئۇچىنى قىبلىگە يۈزلەندۈرۈپ، باش تەرەپنى بىرئاز كۆتۈرۈپ قويۇشى كېرەك. بۇ ئىككى خىل ياتقۇزۇش ئۇسۇلىدا كېسەل كىشىنىڭ بارلىق ئەزالىرى قىبلىگە يۈزلىنىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئالدىنقى ياتقۇزۇش ئۇسۇلى ياخشى دەپ قارىلىدۇ.

(2) كېسەل كىشىنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭغا كەلىمە شاھادەتنى ئۆگىتىش ئۇچۇن، يېنىك تەكرارلىشى، ئۇنىڭ جان ئۇزۇش ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى سۆزى «لائىلاھە ئىللەللاھۇ» بىلەن ئاياغلىشىشى كېرەك. شاھادەت ئۆگەتكەندە، بەك قوپاللىق بىلەن يۇقىرى ئاۋازدا ئوقۇپ كۆپ تەكرارلاپ كېسەلنى زېرىكتۈرۈپ قويماسلىقى كېرەك.

(3) كېسەلنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر كۆپەلەپ دۇئا قىلىشى، قۇرئان تىلاۋەت قىلىشى، بولۇپمۇ سۈرە ياسىننى ئوقۇشى كېرەك. قۇرئان ئوقۇغاندا ئىچكى ئاۋازدا ئوقۇشى لازىم.

(4) كېسەل كىشىگە ئاللاتائالانى زىكرى قىلدۇرۇشى، ھاياتىدىكى ياخشى ئىش ئىزلىرىنى ئېسىگە سېلىپ، ئاللاتائالا چوقۇم مېنى ئەھلى جەننەتلەرنىڭ قاتارىدا قىلىدۇ دەيدىغان تونۇشقا ئېلىپ كېلىشى كېرەك. چۈنكى ئاللاتائالا ھەدىس قۇدۇسىدا "مەن بەندىلىرىم قانداق گۇمان قىلسا شۇنداق ھالەتتە بولىمەن" دېگەن.

3. كېسەل كىشى جان ئۈزگەندە:

سەكراتلىق ھالەتتىكى كېسەل كىشىنىڭ ئەھۋالى بىردىنلا ئۆزگىرىپ جان ئۈزگەنلىك ئالامەتلىرى كۆرۈلۈپ، ۋاپات بولغانلىقىغا ھەر خىل سىناقلار ئارقىلىق ئىسپات تۇرغۇزۇلسا، ئەتراپتىكى كىشىلەر ئالدى بىلەن ۋاپات بولغان كىشىنىڭ ئىككى كۆزىنى يۇمدۇرۇپ قويۇشى، ئىڭىكىنى قوشتۇرۇپ قويۇشى، ھەمدە مېيىتنى يەردىن ئازراق كۆتۈرۈلگەن بىر تاختاينىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇپ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ، ئۈستىگە پۈتۈن بەدىنىنى تولۇق ياپالىغۇدەك چوڭ بىر يوپۇق بېپىپ قويۇشى كېرەك. ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى تۇغقانلىرى، دوست-بۇرادەرلىرى تۆۋەندىكى ئىشلارغا تۇتۇش قىلىشى كېرەك:

(1) ۋاپات بولغان كىشىنىڭ باشقىلار بىلەن ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتى بولۇپ، ئېلىش-بېرىش ئىشلىرى بولسا ئېنىقلاپ، قەرزلىرى بولسا ئادا قىلىشنى ۋەسىيەت كېرەك. چۈنكى پەيغەمبىرىمىز "مۆمىن كىشىنىڭ روھى قەرزى ئادا قىلىنىپ بولمىغۇچە ئۇنىڭغا باغلىنىپ تۇرىدۇ" دېگەن.

(2) ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن باشقا ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنى، يار-بۇرادەرلىرىنى خەۋەرلەندۈرۈشى، ئۇلارغا ناھايىتى تۆۋەن، قايغۇلۇق ئاۋازدا خەۋەر يەتكۈزۈشى كېرەك. ھەرگىز ۋارقىراپ-جارقىراپ توۋلىماسلىقى، باشقا كىشىلەرگە تاسادىپىيلىق ھېس قىلدۇرماسلىقى كېرەك.

(3) مېيىتنى يۇيۇش، كېپەنلەش، نامىزىنى چۈشۈرۈش، دەپنە قىلىش ئىشلىرىغا جىددىي تۇتۇش قىلىشى كېرەك.

(4) مۇسىبەت يەتكەن مېيىتنىڭ ئىگىلىرى ناھايىتى سەۋرچانلىق بىلەن ئۆزلىرىنى تۇتۇۋېلىشى، ھەرگىز ئاھ ئۇرۇپ، ئۇن سېلىپ يىغلىماسلىقى، ئاللاتائالادىن مېيىتكە رەھمەت، مەغپىرەت تەلەپ قىلىشى كېرەك. كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ئاۋاز چىقارماي، كۆز يېشى قىلسا بولىدۇ.

4. مېيىتنى قانداق يۇيۇش كېرەك؟

مېيىتنى يۇيۇش، كېپەنلەش، نامىزىنى چۈشۈرۈش، دەپنە قىلىش ئىشلىرى ئىسلام دىنىمىزدا پەرز كۇپايە بولۇپ، بۇ پەرزنى مۇسۇلمانلارنىڭ بىر قىسمى ئادا قىلسا، قالغان قىسمىنىڭ گەدىنىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغان بىر خىل دىنى مەجبۇرىيەت. شۇڭا مېيىتنى يۇيۇش مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدە يۇيۇش سالاھىيىتىگە شەرتلىرى توشقان بىرقانچە كىشىلەر تەرىپىدىن ئورۇندالسا، بۇ پەرز تولۇق ئادا قىلىنغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مېيىتنى يۇيۇشقا سالاھىيىتى توشىدىغان كىشىلەرنىڭ شەرتى: ئالدى بىلەن مۇسۇلمان، ئاقىل بولۇشى، مېيىتنى يۇيۇشنى نىيەت قىلىشى، راست-چىل، ئىشەنچلىك بولۇشى، مېيىتنى شەرئىەت كۆرسىتىپ بەرگەن يوسۇندا يۇيالايدىغان بولۇشى، مېيىتنىڭ بەدىنىدە بەزى ئەيىب نۇقسانلار بولسا، باشقىلارغا يايمايدىغان بولۇشى كېرەك. مۇشۇنداق كىشىلەرنىڭ مېيىتنى يۇيۇش سالاھىيىتى توشىدۇ. ئەگەر مېيىتنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى سەۋرچانلىق بىلەن مېيىتنى يۇيۇش ئىمكانىيىتى بولسا، ئۇلار يۇسا تېخى ياخشى.

مېيىتنى يۇيۇش ئالدىدا ئۇنى پەردە كەينىگە ئېلىپ كىرىپ، تاختاي ئۈستىگە ياتقۇزىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىدە كېيىم ياكى ئورالغان نەرسىلەر بولسا سالىدۇرۇۋېلىپ، كىندىكىدىن تىزىغىچە ئەۋرىتىنى ياپىلىغۇدەك بىر پارچە رەخت بىلەن يېپىپ قويىدۇ ھەمدە مېيىت ياتقان تاختاينى تاق قېتىم (ئۈچ ياكى بەش ياكى يەتتە قېتىم) خۇش خۇي ھىدلار بىلەن ئىسرىقدايدۇ. ئاندىن كېيىن مېيىتنى يۇيۇش جەريانىدا پاسكىنا سۇلارنىڭ تاختاينىڭ ئاياغ تەرىپىدىن ئېقىپ چۈشۈشى ئۈچۈن، باش تەرەپنى ئازراق كۆتۈرۈپ قويۇپ، قولىغا بىر پارچە يۇمشاق رەخت پارچىسىنى ئېلىۋېلىپ، مېيىتنىڭ نىجاسەت ئورۇنلىرىنى، نىجاسەت تېگىپ قالغان جايلىرىنى سۈرتۈپ، يۇيۇپ پاكىزلىۋالىدۇ.

مېيىتنى رەسمىي يۇيۇشقا باشلىغاندا، يۇغلى كىرگەن كىشى قولىنىڭ ئىككى بارمىقىنى ھۆل قىلىپ، مېيىتنىڭ كالپۇك، چىش تۈۋىلىرىنى، بۇرۇن تۆشۈكلىرىنى سۈرتۈپ پاكىزلەپ قويىدۇ. ئاندىن كېيىن مېيىتنى نامازغا تاھارەت ئالغاندەك تاھارەت ئالغۇزىدۇ. لېكىن ئېغىز-بۇرۇنلىرىغا سۇ كىرگۈزمەيدۇ. ئاندىن كېيىن مېيىتنىڭ ئوڭ يان تەرىپىگە سۇ قۇيۇپ، پاكىز يۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سول يان تەرىپىگە سۇ قۇيۇپ يۇيىدۇ. ئاخىردا باش-ساقاللىرىنى يۇيۇپ بولۇپ، مېيىتنى ئولتۇرغۇزۇپ ئۇنىڭ قورسىقىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىن ئاستىغا قارىتىپ يېنىك سىلايدۇ. ئەگەر بۇنىڭ بىلەن مېيىتنىڭ ئارقى-ئالدىدىن نىجاسەت چىقىپ قالسا، چىققان نىجاسەتلەرنى پاكىزلىۋەتسە بولىدۇ. قايتىدىن تاھارەت، غۇسلى قىلدۇرۇش ھاجەتسىز. لېكىن شۇنىڭغا قاتتىق دىققەت قىلىشى كېرەككى، مېيىتنى يۇغاندا ئۇنىڭ پۇتۇن ئەزاسىنى بىر قېتىم ئالا قويماي يۇيۇش پەرز بولۇپ، يۇيۇش جەريانىدا بەدەننىڭ ھەرقانداق جايىغا سۇ تەگمەي قېلىشىدىن ساقلىنىش كېرەك.

يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۇ بەدەننى پاكلايدىغان ھەر خىل سوپۇن ياكى كافور سۈلىرى بولسا بولىدۇ. لېكىن شۇنىڭغا ئاگاھ بولۇش كېرەككى، مېيىتنى يۇيۇش جەريانىدا ھەرگىز قاتتىق قوللۇق قىلماسلىقى، ئۇ ياق-بۇ ياققا ئۆرۈگەندە يۇمشاق-سىلىق بولۇشى كېرەك.

5. مېيىتنى قانداق كېپەنلەش كېرەك؟

مېيىتنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى كېپەنلەش كېرەك. مېيىتنىڭ كەپەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ساقلاپ قويغان ئىقتىسادى بولسا شۇنىڭغا سېتىۋالسا بەك ياخشى بولىدۇ. ئەگەر مېيىت ھايات ۋاقتىدا ئاجىز، تۇرمۇش جەھەتتىن باشقىلارغا تايىنىپ ياشىغان بولسا، ئۇنىڭ تۇرمۇش راسخوتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان كىشىلەر پۇل ئاجرىتىپ كېپەنلىك چىقىمىنى كۆتۈرىدۇ. ئەگەر بۇنىڭغا ئىمكانىيەت بولمىسا مۇسۇلمانلار ئىقتىسادىي خەزىنىسىدىن ياكى پۇلدار مۇسۇلمانلار ئۆز يېنىدىن پۇل ئاجرىتىپ ئۈلگۈچىنىڭ كېپەنلىك رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىپ بېرىدۇ.

ئەر كىشىنىڭ سۈننەت تەرىقىدىكى كېپەنلىكى ئۈچ بولۇپ، ئۇلار: (1) قەمىس (مېيىتنىڭ گەدىنىدىن پۇتىغىچە كېلىدىغان، يەڭ، يانچۇقلىرى بولمىغان تۇپتۇز ئاق كۆڭلەك)، (2) ئىزار

(مېيىتنىڭ چوققىسىدىن پۇتىنىڭ ئۇچىغىچە بولـ
ىدىغان ياكى ئۇنىڭدىن قىسقاراق كېلىدىغان مېيىتـ
نى ئورىيالمىغۇدەك ئاق رەخت) ، (3) لىفافە (بۇ
مېيىتنىڭ چوققىسىدىن پۇتىنىڭ ئۇچىغىچە كۆڭـ
لەك، ئىزارلىرى بىلەن قوشۇپ ئورىيالمىغۇدەك ئـ
زاردىن سەل ئۇزۇنراق كېلىدىغان ئاق رەخت
)لەردىن ئىبارەت. شارائىت تولۇق بولمىغاندا ئىزار
بىلەن لىفافە كۇپايە قىلىدۇ. ئەگەر ئامال يوق بىر
ئەھۋال ئۇستىدە بولسا، لىفافە بىلەنلا كېپەنلىسىمۇ
بولۇۋېرىدۇ.

ئايال كىشىلەرنىڭ سۇننەت تەرىقىسىدىكى
كېپەنلىكى بەش بولۇپ، ئۇلار: (1) قەمىس،
(2) ئىزار، (3) لىفافە، (4) خىمار (بۇ ئايال
كىشىنىڭ بېشىدىن كۆكسىگىچە چۈشۈرۈلۈپ،
كۆڭلەكنىڭ ئۇستىدە ئىزارنىڭ ئاستىدا چېگىپ
قويۇلىدىغان ياغلىق) ، (5) خىرقە (بۇ ئايال كـ
ىشىنىڭ كۆكسىنى ياپتۇرۇپ چېگىپ قويىدىغان
رەخت پارچىسى)لاردىن تەركىب تاپىدۇ. ئەگەر بۇـ
نىڭغا شارائىت تولۇق بولمىسا ئىزار، لىفافە، خىمار
بولسىلا كۇپايە قىلىدۇ.

مېيىتنى كېپەنلەشتە ئالدى بىلەن كېپەنلىكـ
لەرنى تاق قېتىم(ئۈچ، بەش، يەتتە قېتىم)
ئىسرىقداپ خۇش بۇي بېرىپ بولۇپ، ئاندىن لىفاـ
فەنى سالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىزارنى يايىدۇ. ئاندـ
ىدىن مېيىت ياخشى سۈرتۈلۈپ قۇرۇغاندىن كېيىن،
ئىزارنىڭ ئۈستىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ باش، ساقاللىرىغا،
سەجدە قىلىدىغان ئورۇنلىرىغا (پېشانە، بۇرۇن،
ئىككى قول، ئىككى تىز، ئىككى پۇتلىرىغا) خۇش
بۇي نەرسىلەرنى قويىدۇ. ئەگەر خۇش بۇي كافورـ
دىن بولسا ياخشى دەپ قارىلىدۇ. ئاندىن كېيىن
مېيىتكە قەمىسنى كىيدۈرۈۋېلىپ، ئىزارنىڭ سول
تەرىپىنى مېيىتنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ، ئوڭ تەرىپى
بىلەن باستۇرۇپ ئورايدۇ. لىفافىنىمۇ ئىزارنىڭ
ئۈستىگە شۇنداق ئورايدۇ. ئەگەر كېپەنلىكنىڭ بوـ
شاپ ئېچىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىسە، ئۇنىڭ باش
ۋە ئاياغ تەرىپىنى بوش تېڭىپ قويسىمۇ بولىدۇ.

ئايال كىشىلەرنى كېپەنلىگەندىمۇ مۇشۇ تەرـ
تىپ بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. بىراق ئۇنىڭ كۆكـ
سىگە خىرقە چېگىپ قويۇلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ چېچى
ئىككى تال قىلىپ ئۆرۈلۈپ، كۆكلەكنىڭ ئۈستىدە
مەيدىسىگە چۈشۈرۈپ قويۇلىدۇ، ئۇنىڭ ياغلىقى
كۆكلەكنىڭ ئۈستىدە چاچلىرىنى ياپتۇرۇپ چېگـ
لىدۇ. ئەمما ئەرـئايال مېيىتلەرنى كېپەنلىگەندە
چاچ ساقاللار تارالمايدۇ، ھەم چاچ تىرناقلار ئېلىنـ
مايدۇ.

6. مېيىت نامىزىنى چۈشۈرۈش ئالدىدا:

مېيىت نامىزىنى ئادا قىلىش ئىسلام دىنىدىكى
كوللېكتىپ بىر دىنىي پائالىيەت بولۇپ، بۇنىڭغا
قاتنىشىدىغان جامائەتنىڭ ئاز-كۆپلۈكى شۇ مېيىتـ
نىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى، كىشىلەر بىلەن بولغان
مۇناسىۋىتى، جەمئىيەتكە كۆرسەتكەن تەسىرى قاـ
تارلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. شۇنداقتىمۇ
مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزئارا بىر-بىرىگە بولغان قېرىنـ
داشلىق ھېسسىياتى يەنىلا ئۇلارنى بىر يەرگە جەم
قىلىپ، ئۇلارنى مۇشۇنداق كوللېكتىپ پائالىيەت
لەرگە باشلاپ بارىدۇ. شۇڭا ئىمام مېيىت نامىزىنى
چۈشۈرۈشتىن بۇرۇن يىغىلغان جامائەتكە ھايات-ـ
ماماتلىقنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەندۈرۈپ، بىز قانداق
پەيدا بولدۇق، قانداق ياشىشىمىز كېرەك، قانداق
ۋاپات بولۇشىمىز كېرەك دېگەنلەرنى ئېسىگە سېـ
لىپ، كۆز ئالدىدىكى نامىزىنى چۈشۈرۈش ئالدىدا
تۇرغان مېيىتنىڭ ۋاپاتىدىن ئىبرەت ئېلىشىغا تە-
شەببۇس قىلىش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىرگە،
ئادەم ھاياتىنىڭ ناھايىتى قىسقا ئىكەنلىكىنى، شۇنـ
داقتىمۇ ئۇ بۇ قىسقىغىنا ھاياتىدا نۇرغۇنلىغان
سەرگۈزەشتىلەرنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، جەمئىيەتتە
ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل ئىشلارغا دۇچار بو-
لۇپ، بۇ ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش جەريانىدا

بەزى كىشىلەرنى رازى قىلالىسا يەنە بەزى كىشى لەرنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويۇپ، ئۆزئارا زىددىيەت چىقىدىغانلىقىنى ھەتتا بۇ زىددىيەتلەر تۈپەيلىدىن ئۇزاق مۇددەتلىك ئاداۋەت ئىچىدە قالىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئەگەر نامىزىنى چۈشۈرۈش ئالدىدا تۇرغان مېيىتنىڭ مۇشۇنداق مۇناسىۋەتلىرى بولسا، يىغىلغان جامائەتنىڭ رازى بولۇپ كېتىشىنى، ئەگەر مېيىت بىلەن ئىقتىسادىي ئېلىش-بېرىشى بولسا، مېيىتنىڭ ۋارىسلىرى بىلەن كېلىشۈپلىشىنى تەلەپ قىلىشى كېرەك. بۇ بىزنىڭ دىيارىمىزدا ئۇزۇندىن بۇيان ئومۇملىشىپ كەلگەن بەھەللىق سوراش ئادىتى بولۇپ، بۇنىڭ ۋاقتى قىسقا، مەزمۇنلۇق، دۇنيا سۆزى ئارىلاشمىغان، جامائەتنى زېرىكتۈرۈپ قويىدىغان، مېيىت نامىزىنى كېچىكتۈرۈپ قويمايدىغان ئەھۋال ئاستىدا بولسا، دىنىمىزدا ياخشى ئادەتلەر قاتارىدا سانىلىدۇ. ھەمدە بۇ ۋاپات بولغۇچىنى بۇ دۇنيادىكى كىشىلەر بىلەن ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ھەقلىرىدىن خالاس قىلىپ، ئاخىرەتلىك سەپىرىگە پاك-پاكىز ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ھايات كىشىلەرنىڭ قىلغان ياخشى ئىنتىلىشلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەگەر ۋاپات بولغان كىشى ھەقىقەتەن ياخشى، ئۇنىڭ تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان، جەمئىيەتكە قوشقان ئالاھىدە تۆھپىلىرى، ياخشى ئىش ئىزلىرى بولسا، جامائەتكە سۆزلەپ، ئۇنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك روھىنى، شەرەپلىك ھاياتىنى تونۇشتۇرۇپ، بۇ كىشىنىڭ ھەقىقەتەن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىگە جاماەتتىن ياخشى گۇۋاھلىق ئېلىش كېرەك. چۈنكى پەيغەمبىرىمىز: ھايات كىشىلەرنىڭ ئۆلۈكلەرگە گۇۋاھچى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. ئىمام بۇخارى بىلەن مۇسلىم ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن قىلغان بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: "ئۇلار بىر جىنازە نامىزىغا بارغاندا ئۇلار شۇ مېيىتكە ياخشى باھا بېرىپ ماختىغان. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاجىپ بولدى دېگەن. كېيىن ئۇلار يەنە بىر جىنازە نامىزىغا بارغاندا ئۇ مېيىتنىڭ يامان تەرىپىنى قىلىشىپ كەتكەن. (بۇنىڭغىمۇ) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاجىپ بولدى دېگەن (بۇ ۋاقتىدا) ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نېمە ۋاجىپ بولدى دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ماۋۇ كىشىنى ماختىۋېدىڭلار ئۇنىڭغا جەننەت ۋاجىپ بولدى. ماۋۇ كىشىنى ئەيىبلىۋېدىڭلار بۇنىڭغا دوزاخ ۋاجىب بولدى. سىلەر بولساڭلار ئاللاتائالانىڭ زېمىندىكى گۇۋاھچىلىرى دېگەن". يەنە بىر رىۋايەتتە، پەيغەمبىرىمىز "سىلەر ئۆلۈكلىرىنىڭلارنىڭ ياخشى ئىش ئىزلىرىنى سۆزلىشىڭلار" دېگەن. شۇڭا بىر كىشىنى ئاخىرەت سەپىرىگە ئۇزىتىش ئالدىدا ئۇنىڭ ياخشى ئىشلىرى، ياخشى ئەخلاق-پەزىلەتلىرىنى كۆپلەپ سۆزلەپ، ئۇنىڭ يامان تەرەپلىرىدىن سۆز ئاچماسلىقىمىز كېرەك. چۈنكى بۇ توغرىسىدىمۇ پەيغەمبىرىمىز يولىورۇق بېرىپ: "سىلەر ئۆلۈكلىرىڭلارنى تىللىماڭلار، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئىشلىرىنىڭ نەتىجىسىگە كېتىپ قالدى" دېگەن.

(7) مېيىت نامىزىنى قانداق ئادا قىلىش كېرەك؟

مېيىت نامىزىنى ئادا قىلىش ئىسلام دىنىدا پەرز كۇپايە بولۇپ، بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئادا قىلىشى بىلەن قالغانلارنىڭ گەدىنىدىن ساقىت بولۇپ كېتىدۇ. بۇ نامازنى ئادا قىلىشنىڭ شەرتلىرى: ناماز ئوقۇغۇچىنىڭ تاھارىتى بولۇشى، كىيىمى، ئۆزى پاكىز بولۇشى، قىبلىگە يۈزلىنىشى كېرەك. يەنە ناماز چۈشۈرمەكچى بولغان مېيىتنىڭ يۈيۇلغان بولۇشى ھەمدە جامائەتنىڭ ئالدى تەرىپىگە قويۇلۇشى شەرت قىلىنىدۇ.

مېيىت نامازىنىڭ ئىككى پەرزى بولۇپ، ئۇنىڭ بىرسى قىيامدا تۇرۇش، يەنە بىرى تۆت تەكبىرنى ئوقۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، قالغان پائالىيەتلەر

لەر سۈننەت ھېسابلىنىدۇ.

ھېيىت نامىزىغا ئىمام بولۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن شۇ يۇرتنىڭ سۇلتانىنى ياكى قازىسىنى تەكلىپ قىلىش كېرەك. ئەگەر ئۇ بولمىسا ھېيىت ۋاپات بولغان مەھەللىنىڭ ئىمامى باش بولۇپ، نامازنى چۈشۈرسە بولىدۇ. ئەگەر ئۇمۇ مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھازىر بولالمىغان بولسا، ھېيىتنىڭ ئىگىلىرى، يېقىنلىرى ئىمام بولۇپ چۈشۈرسە بولىدۇ. ئەگەر ھېيىتنىڭ ئىگىسى نامازغا كېچىكىپ قېلىپ، نامازغا داخىل بولالمىغان بولسا، نامازنى قايتىدىن ئوقۇسا بولىدۇ. لېكىن ھېيىت ئىگىلىرىدىن باشقا كىشىلەرنىڭ نامازنى قايتىلاپ ئوقۇشىغا بولمايدۇ.

ئەگەر ۋاپات بولغان كىشى باشقا بىر يۇرتتا بولۇپ، ئۇ يەرگە بېرىپ، نامىزىغا قاتنىشىش ئىمكانىيىتى بولمىسا، ئۇنىڭ ئۆچۈن ئۆزى تۇرغان جايدا قىبلىگە يۈزلىنىپ غائىپ نامىزى ئوقۇسا بولىدۇ. نامازچۈشۈرۈپ دەپنە قىلىشقا تېگىشلىك ھېيىت، نامازئوقۇلماستىن دەپنە قىلىنىپ قالغان بولسا، ھېيىتنىڭ چېرىپ كېتىشىدىن بۇرۇن قەبرە بېشىغا بېرىپ نامازچۈشۈرسە بولىدۇ. ئەگەر نامازچۈشۈرۈش ئۈچۈن تەكبىر ئوقۇپ، قۇلاق قېقىپ نامازغا كىرگەندە، جامائەتمۇ تەڭ تەكبىر ئوقۇپ نامازغا كىرىدۇ. ئاندىن كېيىن سانا (سوبھانەكەللاھۇممە، ۋەبىھەمدىكە، ۋەتەبارەكەسمۇكە، ۋەتەئاللاجەددوكە، ۋەلائىلاھە غەيرۇكە) نى ئوقۇيدۇ. ئاندىن ئىمام ئىككىنچى تەكبىرنى ئوقۇپ بولۇپ دۇرۇد (ئەللاھۇممە سەللىئەلا مۇھەممەدىن ۋەئەلائالىي مۇھەممەدىن كەماسەللەيتە ئەلا ئىبراھىمە ۋەئەلائالىي ئىبراھىمە ئىننەكە ھەمىدۇن مەجىدۇن، ئەللاھۇممە بارىك ئەلا مۇھەممەدىن ۋەئەلائالىي مۇھەممەدىن كەما بارەكتە ئەلا ئىبراھىمە ۋەئەلائالىي ئىبراھىمە ئىننەكە ھەمىدۇن مەجىدۇن) نى ئوقۇيدۇ.

ئىمام ئۈچىنچى تەكبىرنى ئوقۇپ ھېيىتكە، بارلىق تىرىك، ئۆلۈك مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسىگە دۇئا (ئەللاھۇممەغفىر لىھەييىنا، ۋەمەييىتىنا، ۋەشاھىدىنا غىرىنا ۋەكەبىرىنا، ۋەزەكرىنا ۋەئۇنسانا، ۋەشاھىدىنا ۋەغائىبىنا ئەللاھۇممە مەنئەھييەيتەھۇ مىننا، فەئەھييىھى ئەلەل ئىسلام ۋەمەن تەۋەففەيتەھۇ مىننا فەتەۋەففەھۇ ئەلەل ئىيمان ئەللاھۇممە لاتەھرىمنا ئەجرەھۇ ۋەلاتۇدىلەنا بەئدەھۇ) نى ئوقۇيدۇ. ئەگەر ھېيىت كىچىك بالاَ بولسا (ئەللاھۇممەجئەلھۇ لەنا فەرتەن ۋەزۇخرەن شافىئەن، مەشىفففەئەن) دەپ دۇئا قىلىدۇ. ئىمام دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، تۆتىنچى تەكبىرنى ئوقۇپ سالام بېرىدۇ. ئىمام بىرىنچى تەكبىردىن كېيىن قول كۆتۈرمەي تەكبىرلەرنى يۇقىرى ئاۋازدا ئېيتىدۇ. كەينىدىكى جامائەت ئىچكى ئاۋازدا ئوقۇپ ئىمامغا ئەگىشىدۇ. مۇشۇنىڭ بىلەن ھېيىت نامىزى تامام بولىدۇ.

(8) ھېيىتنى دەپنە قىلىش:

ھېيىت نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھېيىتنىڭ تۇغقانلىرى، يار-بۇرادەرلىرى تاۋۇتنى تېزدىن كۆتۈرۈشۈپ قەبرىستانلىق تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشى كېرەك. تاۋۇتنى كۆتۈرگۈچىلەر ئالدى بەلەن ئوڭ مۇرىسى بىلەن كۆتۈرۈشى، بىرئاز ھارغىنلىق ھېس قىلغاندا سول مۇرىگە يۆتكىشى كېرەك. قالغان جامائەت ئۆزلىرىنىڭ ۋاقتىغا، ئەمەلىي شارائىتلىرىغا قاراپ، ھېيىتنىڭ تاۋۇتىغا ئەگىشىپ قەبرىستانلىققا بېرىشى كېرەك، ئىمكانىيىتى بولسا، تاۋۇتنىڭ كەينىدىن ماڭسا بولىدۇ. جىنازىنىڭ كەي-

ئىدىن قەبرىستانلىققا بېرىش سۇننەت بولۇپ، ئە-
گىشىپ ماڭغاندا چوقۇم قايغۇرۇش هالىتىدا ئۇلۇغ
ئاللاتائالانى ياد ئېتىشى، ئۆزلىرىنىڭ ئالدىدا مەڭ-
گۈلۈك خوشلىشىپ كېتىۋاتقان دىنىي قېرىندىشى
ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلىشى كېرەك. هەمدە بۇ
قېرىندىشىنىڭ ئۆلۈمىدىن ئىبرەت ئېلىپ، بۇندىن
كېيىنكى هاياتىدا قانداق ئىشلارنى قىلىشى، قانداق
ئىشلارنى قىلماسلىقى ئۈستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزۈپ
مېڭىشى، هەرگىز دۇنيا سۆزلىرىنى، كۆلكە-چاقچاق-
لارنى قىلىپ يۈرمەسلىكى لازىم. ئەگەر بىر مۇسۇل-
مان كىشى باشقىلارنىڭ يول ئۈستىدە جىنازىنى
كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرسە، ئورنىدىن تۇ-
رۇپ خوشلىشىشى كېرەك. قەبرىستانلىققا يېتىپ
بارغاندا، تاۋۇتنى يەرگە قويۇشتىن بۇرۇن ئالدىدا
ئولتۇرۇۋالماسلىقى كېرەك.

مېيىت ئۈچۈن تەييارلانغان قەبرىنىڭ چوڭ-
قۇرلۇقى بەلگىلىك بولۇشى كېرەك. ئەگەر ئۇنىڭ-
دىن چوڭقۇر هالدا ئىچكى ئۆي-تاشقى ئۆي قە-
لىپ تەييارلانسا تېخىمۇ ياخشى. مېيىتنى قەبرىگە
ئېلىپ كىرگەندە قىبلە تەرەپ بىلەن ئېلىپ كىرىش
كېرەك. ئەگەر بۇنىڭغا ئىمكانىيەت بولمىسا قايسى
ئۈسۈلدا ئېلىپ كىرسە بولۇېرىدۇ، ئەگەر مېيىت
ئايال كىشى بولسا، قەبرىنىڭ ئاغزىنى بىرەر نەرسە
بىلەن پەردە قىلىپ توسۇپ تۇرۇش كېرەك.

مېيىتنى قەبرىگە ئېلىپ كىرگەن كىشىلەر
مېيىتنى قەبرىگە قويغاندا، "بىسمىللاهى ۋەدەئناكە،
ۋەئەلامىللەتى رەسۇلۇللاهى سەللەمناكە" دەپ ئۇ-
قۇپ مېيىتنىڭ ئوڭ يېنىنى باستۇرۇپ، قىبلىگە
يۈزلەندۈرۈپ ياتقۇزۇپ قويىدۇ هەمدە كېپەنلىكنىڭ
يېشىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، چېگىپ قويغان
چىگىشلەرنى يېشىپ قويۇپ، خوشلىشىپ چىقىپ
كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قەبرىنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ
توپا تاشلاشقا باشلايدۇ.

مېيىتنىڭ قەبرىسىنى ياسىغاندا سۇننەت تەر-
قىسسە يەر يۈزىدىن بىر غېرىچ كۆتۈرۈپ ئۇستىنى
ئۇچلاپ، چوققا چىقىرىپ قويسا بولىدۇ. قەبرىنى
كۆتۈرمەي تۈز هالىتىدە قويۇپ، بەزى تاش ياكى
ياغاچلار بىلەن بەلگە قىلىپ قويسىمۇ بولىدۇ. چۈن-
كى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئوسمان ىبننى مەز-
ئۇننىڭ قەبرىسى ئۈستىگە بىر تاش بىلەن بەلگە
قىلىپ قويغان.

(9) تەزىيە بىلدۇرۇش، قارىلىق تۇتۇش:

تەزىيە بىلدۇرۇش دېگەنلىك ئەسلى، مۇسە-
بەت كەلگەن كىشىلەرگە تەسەللى بېرىپ، ئۇلارنى
ئۆزلىرىگە يەتكەن مۇسىبەتكە سەۋر-تاقەتلىك بە-
لەن مۇئامىلە قىلىشقا تەشەببۇس قىلىش هەمدە
ئاللاتائالادىن ئۇلارنىڭ مۇسىبەتكە قىلغان سەۋر-
تاقەتلىرىگە ئەجر-ساۋاب تەلەپ قىلىپ دۇئا قىلىش
ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ مەنىۋى جەهەت-
تىن ئۇلارغا ئورتاقلىشىدىغان ئىنسانپەرۋەرلىك پائا-
لىيەت بولۇپ هېسابلانسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىزنىڭ
ئىسلام دىنىمىزدا مۇستەهەپ ئىشلار قاتارىدا سانىلە-
دۇ. شۇڭا هەرقانداق بىر مۇسۇلمان كىشىگە مۇ-
سىبەت كەلسە، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا مۇسىبەت يې-
تىپ ئۇچىنچى كۈنىگەقەدەر هەرقانداق ئۇسۇلۇبتا
بولسۇن، بىر قېتىم تەزىيە بىلدۇرۇشى، ئۇلارنىڭ
قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى بولۇپ هېسابلىنە-
دۇ. تەزىيە بىلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن كىشى "
ئەززەمەللاهۇئەجرەكە، ۋەئەهسەنە ئەزاكە، ۋەغەفەرە-
لىمەييىتىكە" دەيدۇ. بۇنىڭ مەنىسى: ئاللاتائالا ساڭا
ئەجر-ساۋاب بەرسۇن، ياخشى سەۋر-تاقەت ئاتا
قىلسۇن. مېيىتىڭنى مەغپىرەت قىلسۇن" دېگەن
بولىدۇ. مۇسىبەت يەتكەن كىشى جاۋاب قايتۇرۇپ:
"ئىستەجابەللاهۇ دۇئائەكە ۋەرەهمەنا ۋەئىييىاكە"
دەيدۇ. بۇنىڭ مەنىسى: دۇئايىڭنى قوبۇل قىلسۇن
هەمدە بىزگە ۋە ساڭا رەهمەت قىلسۇن! دېگەن
بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار بىر-بىرى بىلەن
ئورتاقلىق هېسسىياتلىرىنى ئىپادىلىشىپ، دىنىي قې-

رىنداشلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىدۇ، لېكىن شۇ-
نى بىلىۋېلىش كېرەككى، تەزىيە بىلدۇرۇش ئۇچۇن
بارغان ئۆيدە ئۇزاق ئولتۇرۇپ مۇسىبەت كەلگەن
كىشىلەرنىڭ قايتىدىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ قايغۇ-
رۇشىغا، كۆز يېشى قىلىپ يىغلىشىغا سەۋەبچى بول-
ماسلىقى كېرەك.

هازىر بىزنىڭ دىيارىمىزدا تەزىيە بىلدۇرۇش ئۇسۇلۇبلىرى، سۆز-ئىبارىلىرى خىلمۇخىل قوللىنى-لىدۇ. مەسىلەن، تەزىيە بىلدۇرگۇچى مۇسىبەت يۈز بەرگەن كۈنىدە مۇسىبەت ئىگىلىرى بىلەن قول ئېلىشىپ، "ئەلھوكمۇلىللاهى" دەيدۇ. جامەئەت مې-يىتنى دەپنە قىلىپ قايتىپ كەلگەندە مۇسىبەت بولغان ئۆيگە كىرىپ ئايەت ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مۇسىبەتتىن كېچىكىپ خەۋەر تاپقان ياكى كېچىكىپ قالغان كىشىلەر مۇسىبەت بولغان ئۆيگە كىرىپ "فاتىهە" قىلىدۇ. بۇنىڭدىمۇ قۇرئاندىن بىرقانچە ئايەت ئوقۇپ كەينىدىن مېيىتكە ساۋابىنى بېغىشلاپ دۇئا قىلىدۇ. بۇلار بىزنىڭ دىيارىمىزدا ئۇزۇندىن بۇيان ئومۇملىشىپ كېلىۋاتقان "تەزىيە بىلدۇرۇش" ئادەتلىرى بولۇپ، بۇلارنىڭ هەممىسلا مۇسىبەت ئىگىلىرىگە تەسەللى بېرىشنى، مېيىتكە رەهمەت، مەغپىرەت تەلەپ قىلىشنى، ئوقۇغان ئايەت-لىرىنىڭ ساۋابىنى ئۇنىڭغا ئاللاتائالاغا ئىلتىجا قى-لىپ دۇئا قىلىشنى مەقسەت قىلىدىغان دىنىي ئۆرپ-ئادەتلەردىن ئىبارەت.

بۇنىڭدىن باشقا مۇسىبەت يەتكەن ئايال كى-شىلەرنىڭ قارلىق تۇتۇش ئادەتلىرى بار، بۇنىڭدا ئەگەر بىر ئايال كىشىنىڭ يېقىن تۇغقانلىرىدىن بىرەر كىشى ۋاپات بولسا، ئۇ ئايال ئۆزىنىڭ يولدا-شىنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ مۇسىبەت بولغان كۈن-دىن باشلاپ، ئۇچ كۈنگىچە قارلىق تۇتسا بولىدۇ. ئۇچ كۈندىن ئېشىپ كەتسە بولمايدۇ. ئەگەر ۋاپات بولغان كىشى ئۇ ئايالنىڭ يولدىشى بولسا، بۇ ئايال يولدىشىغا بولغان سەمىمىيەتلىكىنى، ۋاپادارلىقىنى، هەقىقىي هۆرمىتىنى ئىپادىلەش يۈزىسىدىن تۆت ئاي ئون كۈن قارلىق تۇتىدۇ.

ئايال كىشى قارلىق تۇتقان مەزگىلدە ۋاپات بولغان كىشىنىڭ هۆرمىتىنى قىلىپ سۆرمە سۈ-رۈش، ئەتىر چېچىش، زىننەت بۇيۇملىرىنى تاقاش، يېپەك كىيىملەرنى، گۈللۈك، رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىش قاتارلىق بارلىق گۈزەللەندۇرۇش ئىشلىرى-دىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىش كېرەك. بۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ۋاجىپ.

(10) قەبرىنى زىيارەت قىلىش:

قەبرە زىيارەت قىلىش هەربىر مۇسۇلمان كى-شى ئۇچۇن مۇسىبەت بولۇپ، پەيغەمبىرىمىز بۇ توغرىسىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: "مەن (بۇرۇن) سىلەرنى قەبرىستانلىقنى زىيارەت قىلىشتىن توسىغانىدىم. سىلەر (هازىر) زىيارەت قىلىڭلار. چۇنكى قەبرىستانلىقنى زىيارەت قىلىش سىلەرگە ئاخىرەتنى ئەسلىتىدۇ". شۇڭا ۋاقتى بوش، قەبرىس-تانلىقنى زىيارەت قىلىشقا قولايلىق شارائىتى بار كىشىلەر قەبرىستانلىقنى زىيارەت قىلىپ تۇرۇشى كېرەك. قەبرىستانلىققا بارغاندا ئۆلۈكلەرگە ئۇلۇغ ئاللاتائالادىن مەغپىرەت، رەهمەت تەلەپ قىلىشى كېرەك. قەبرىستانلىقنى هەربىر قېتىم زىيارەت قىل-غاندا ئۆلۈمنى ئېسىگە ئېلىشى، بۇنىڭ هەرقانداق بىر كىشى ئۇچۇن مۇقەررەر ئىكەنلىكىگە تولۇق ئىشەنچ باغلاپ، ئۆلگەنلەردىن ئىبرەت ئېلىپ، بۇ دۇنيالىق قىسقىغىنا هاياتىدا ئاللاتائالاغا كۆپرەك ئە-مەلىيەت قىلىۋېلىشقا، باشقىلار ئۇچۇن ياخشى ئىشلا-رنى قىلىپ بېرىشكە ئىرادە باغلىشى كېرەك. لېكىن شۇنىڭغا ئاگاه بولۇش كېرەككى، زىيارەت قىلىش جەريانىدا هەرگىز ئۆلۈكلەردىن مەدەت، ياردەم تە-لەپ قىلماسلىقى، ئۇلارغا يالۋۇرۇپ يىغلىماسلىقى هەمدە چوقۇنۇش يۈزىسىدىن قەبرىلەرنى قۇچاق-لاپ، سىلاپ تاۋاپ قىلماسلىقى كېرەك. چۇنكى ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدا هېچقانداق قۇد-

رەت، ئىقتىدار قالماي، ئۆزىگىمۇ-باشقىلارغىمۇ قىلـ
چە مەنپەئەت يەتكۈزۈپ بېرىلمەيدۇ. بەلكى ئۇلار
بىز ھايات ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئۇلۇغ ئاللاتائالاغا
ئىلتىجا قىلىپ، ئۇلارنىڭ گۈناھلىرىنى كەچۈرۈم
قىلىشنى، ئۇلارغا رەھمەت ئىشىگىنى ئېچىشنى
تىلەپ، دۇئا قىلىشىمىزغا، ئۇلارغا ساۋابىنى بېغىش-
لاپ، ياخشى ئىشلارنى قىلىشىمىزغا موھتاج. شۇڭا
كۆپىنچە ئۆلىمالار ئاياللارنىڭ قەبرىستانلىقىنى زى-
يارەت قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلاردا چوقۇم سەۋر-تاقەت
بولۇشى، ئاسانلا ھاياجانلىنىپ كەتمەيدىغان، ئۆزى-
نى تۇتۇۋالالايدىغان بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. مۇ-
شۇنداق بولغاندا ئاياللارنىڭ كۆڭلى ئىنچىكىلىك
قىلىپ، ھېسسىياتىنى باسالماي قايغۇرۇپ، قەبرىگە
ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاپ كېتىدىغان، ئۇلاردىن مە-
دەت تەلەپ قىلىپ، يالۋۇرىدىغان ئەھۋاللاردىن ساق-
لانغىلى بولىدۇ. شۇڭا قەبرە زىيارەت قىلغۇچىلار
بۇ ئىشلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك.
(بۇ ماقالىنىڭ دىنىي تەھرىرى: ئابدۇللا دامۇللا ھاجىم)

(بېشى 10-بەتتە) مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە ئىقتىسادىي
تەرەققىياتنىڭ خىزمەت قىلغىلى بولىدۇ. مېنىڭ قارىشىمچە،
يېڭى ۋەز ئېيتىش ئارقىلىق ئىسلام دىنىنىڭ دىنىي ئەھكامى،
دىنىي قائىدىلىرىنى تەشۋىق قىلىپلا قالماستىن، بەلكى
جۇڭگو ئىسلام دىنىنىڭ ۋەتەننى سۆيىدىغان، دىننى سۆيە-
دىغان ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت-
نىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى، ھەر خىل
فاڭجېن-سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، مۇسۇلمانلار ئام-
مىسىنى سوتسىيالىستىك ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا قاتـ
نىشىشقا ئاكتىپ پېتەكلىگىلى بولىدۇ. بۇ قېتىمقى ۋەز
مۇسابىقىسىدا كۆپلىگەن ئاخۇنلار بۇ جەھەتتە قالتىس ۋەز
ئېيتتى. كۆپچىلىكنىڭ بۇنداق ۋەزنى مەملىكىتىمىزنىڭ
ھەرقايسى جايلىرىدا ئومۇملاشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.
ئاخىردا، ھەرقايسى جايلاردىن كېلىپ بۇ قېتىمقى
مۇسابىقىگە قاتناشقان دوستلارنىڭ بىر-بىرىدىن ئۆگىنىپ،
بۇ قېتىمقى ۋەز مۇسابىقىسىنىڭ ياخشى تەجرىبىلىرىنى ئې-
لىپ كېتىشىنى، بۇنداق ياخشى ۋەزلەرنى ئۆگىنىپ، تەش-
ۋىق قىلىپ، ئۇنى ئادەتتىكى ۋەز ئېيتىشقا ئۆزلەشتۇرۇشنى
ئۈمىد قىلىمەن. پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئىسلام دىنىي خادىم-
لىرىنىڭ بۇ جەھەتتە داۋاملىق ئىزدىنىپ، ھازىرقى ئەمەل-
يەتكە بىرلەشتۇرۇپ، تېخىمۇ كۆپ، تېخىمۇ ياخشى، يېڭى
ۋەزلەرنى بەرپا قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.
جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ بۇ خىزمەتنى داۋاملىق
چىڭ تۇتۇشىنىمۇ ئۈمىد قىلىمەن.

(بېشى 52-بەتتە) ئورنى بولۇپ، 1986-يىلى تەسىس
قىلىنغان. دىن ۋازارىتىگە قارايدىغان ئىسلام مەركىزى بۆ-
لىدىكى ئەڭ چوڭ ئىسلام دىنى تەشكىلاتى بولۇپ، ئىسلام
دىنىنى تەشۋىق قىلىش خىزمىتى ۋە باشقا دىنىي ئىشلار
پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئۇندىن باشقا، يەنە چەت
ئەللەر بىلەن بېرىش-كېلىش قىلىش ۋە ئالاقىلىشىش ئە-
شىغا مەسئۇل. ئۆمىكىمىز بۆلۈنايدا تۇرغان ۋاقىتتا، دىن
ۋازارىتىنىڭ ۋازىرى ئىش بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ كەت-
كەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ۋەكالىتەن باش كاتىپ داتۇ
ئابدۇسامان قاھار بىزنى قوبۇل قىلدى ۋە بىزگە زىيارەت
بەردى، بىز ئۆزئارا قىزغىن، دوستانە كەيپىياتتا سۆھبەت-
لەشتۇق. ھەر ئىككى تەرەپ دوستانە ھەمكارلىق، بې-
رىش-كېلىش مۇناسىۋىتى ئورنىتىشنى، ھەر ئىككى مەم-
لىكەت خەلقى ۋە مۇسۇلمانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئەنئەنە-
ۋى دوستلۇقنى كۈچەيتىش ۋە راۋاجلاندۇرۇشنى ئۈمىد
قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.
بىز بۆلۈناي ئىسلام مەركىزىنى زىيارەت قىلىپ، مەز-
كۇر مەركەزنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتى ۋە پائالىيەت ئەھۋا-
لىدىن خەۋەردار بولدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىللە، يەنە بۆلۈناي
سۇلتانلىقى قىرائەت مەكتىپىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بىز
يەنە بۆلۈنايدىكى ئىككى مەشھۇر، ھەيۋەتلىك، گۈزەل سۇ-
تان جامەسىگە بېرىپ بۆلۈنايدىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلار
بىلەن بىللە نامازغا ئوقۇدۇق.

ئىسلام دىنى نەپسى خاھىشنى تىزگىنلەشنى تەشەببۇس قىلىدۇ

بەي چىڭجىن ئاخۇن

قەدىنداشلار، ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

«قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن: ”ئېيتقىنكى، ’مەن سىلەرنىڭ نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگەشمەيمەن، بولمىسا مەن ئازغان بولىمەن ۋە ھىدايەت تاپقۇچىلاردىن بولالمايمەن‘“ (6-سۈرە، 56-ئايەت). نەپسى خاھىش ئىنسانلارنىڭ ئەڭ چوڭ دۈشمىنىدۇر، شۇڭا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: جەڭ ئىككى خىل بولىدۇ، بىر خىلى، دۈشمەنگە قارشى جەڭ قىلىش، يەنە بىر خىلى، ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشىغا قارشى جەڭ قىلىشتۇر، دېگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: مەن سىلەرنىڭ ئىككى خىل يامان ئادەتنى يوقتۇرۇۋېلىشىڭلاردىن ئەنسىرەيمەن: بىر خىلى، نەپسى خاھىشىنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىش، يەنە بىر خىلى، ئەيش-ئىشرەتكە بېرىلىپ كېتىش. چۈنكى، نەپسى خاھىش پەيدا بولسا، يامان نىيەت كېلىپ چىقىدۇ، يامان نىيەت ئەمەلىيەتكە ئايلانسا، جىنايەت ئۆتكۈزۈشكە ئېلىپ بارىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى نەپسى خاھىشتىن تارتىپ، ھاۋايى-ھەۋەسلەردىن قاچۇرۇپ، توغرا يولغا مېڭىش ھەربىر مۇسۇلمان دائىم دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىش. ئازغۇنلۇق يولغا كىرىپ قالماسلىقىمىز ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاق روھى بويىچە ئۆزىمىزنى تاۋلىشىمىز، پەرزەنتلىرىمىزنى تەربىيىلىشىمىز، باشقىلارغا پەند-نەسىھەت قىلىشىمىز ئۈچۈن ئاللاتائالا بىزنى يامان نىيەتتىن يىراق قىلغاي!

بۇ دۇنيادا ياشاۋاتقان ھەربىر ئادەمدە ئوخشاشمىغان دەرىجىدە نەپسى خاھىش بولىدۇ. نەپسى خاھىش ئادەمگە نىسبەتەن زىيانلىق، ئەگەر نەپسى خاھىش ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىلسە، ئادەمنى راھەت-پاراغەت قوغلىشىدىغان، بايلىققا ھېرىسمەن، خىيالىغا كەلگەننى قىلىدىغان قىلىپ قويىدۇ، ئاخىر بېرىپ چۈشكۈنلىشىپ، چېرىكلىشىپ، نىشاندىن ئادىشىپ، ھەتتا باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىدىغان، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى بۇزىدىغان ھەر خىل شۇملۇقلارنى قىلىش دەرىجىسىگە ئاپىرىپ قويىدۇ. نەپسى خاھىشقا بېرىلگەن، ھەشىمەتچىلىك قوغلىشىدىغان، نەپسانىيەتچى ئادەم، كۆپ ھاللاردا، يامان نىيەتنىڭ ئازدۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، يامان ئىشنى ئىزدەپ تېپىپ، خالىغانچە ئەسكىلىك قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن نىيىتى بۇزۇلۇپ، ئەسلىنى ئۇنتۇيدۇ، چىركىناتلارنى يۇقتۇرۇۋېلىپ، ئېتىقاد ۋە ئەخلاقنى يوقىتىدۇ، توغرا يولدىن يىراقلىشىدۇ، بۇنداق ئادەملەر پەيدىنپەي جىنايەت ھېڭىغا دومىلاپ چۈشىدۇ-دە، بۇ دۇنيادا چوقۇم قانۇننىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ، ئاللانىڭ دەرگاھىغا بارغاندىمۇ ئاللانىڭ جازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ھەر ۋاقىت نەپسى خاھىشنىڭ ھۇجۇمىغا ۋە ئازدۇرۇشىغا تاقابىل تۇرۇشىمىز كېرەك.

نەپسى خاھىشتىن ئۆزىنى تارتقان، ساۋابلىق ئىش قىلغان ئادەملەر ھەققىدە «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن: ”پەرۋەردىگارىنىڭ ئالدىدا (سوراققا تارتىلىشتىن) قورقىدىغان، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەت بولىدۇ“ (79-سۈرە، 40—41-ئايەتلەر). ئىنسانلار ھەقىقەتەن ئاللادىن ئەيمىنىپ، ئاڭلىق تۇردە نەپسى

خاھىشتىن قول ئۈزۈپ، پاك، ئادىل، خالىس بولۇپ، ئاللاتائالانىڭ ئەمرىگە ئەمەل قىلىپ، بارلىق ھارام ئىشلاردىن يىراق تۇرغاندىلا، ئاللاتائالانىڭ رەھمىتىگە داخىل بولالايدۇ، شۇنداق قىلغاندىلا، بارلىق ئىشلىرىمىزدا ئوڭۇشلۇق تۇردە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ، ھەر ئىككى ئالەم بەرىكىتىگە سازاۋەر ئادەملەردىن بولالايمىز.

نەپسى خاھىشتىن قول ئۈزۈش—ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاقىي تەربىيىلىنىشىدىكى چوڭ بىر ئىش، نەپسى خاھىش ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىلسە، نورمال تەرتىپىنى بۇزۇپلا قالماي، ھەققانىي ئىشلىرىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىغىمۇ توسقۇنلۇق قىلىدۇ، پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئەمىن تاپقۇزمايدۇ، ھەتتا جىنايەت ئۆتكۈزۈش يولىغا ماڭغۇزۇپ، ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ. بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىزدا، نەپسى خاھىشتىن ئۆزىنى تارتىش ئۈچۈن روزا تۇتۇش بەلگىلەنگەن. مۇسۇلمانلار روزا تۇتۇش ئارقىلىق ئاللاتائالاغا تەۋەندۇ، روھىنى چىنىقتۇرىدۇ، بارلىق رەزىللىكلەرنىڭ مەنبەسىنى ئېتىپ ۋە قومۇرۇپ تاشلايدۇ، ھەقىقىي تۇردە قەلبىنى پاكلايدۇ، جەمئىيەتنى پاكلايدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن: ”شۇبھىسىزكى، بۇ (ئايەتلەر) ۋەزنەسىھەتتۇر (بۇ ۋەزنەسىھەتتىن پايدىلىنىشنى) خالىغان ئادەم پەرۋەردىگارىغا يەتكۈزىدىغان يولنى تۇتسۇن. پەقەت ئاللا خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر (يەنى ھەممە ئىش ئاللانىڭ خاھىشىغا باغلىقتۇر)“ (76-سۈرە، 29—30-ئايەتلەر). بۇ شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، ئاللا يولىغا ماڭغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئاللانىلا بىلىشى، «قۇرئان كەرىم»نىڭ روھىغا ئەمەل قىلىپ، روھىي جەھەتتىكى زۇلمەتتىن خالاس بولۇپ، ئاللاغا يېقىنلىشىشى، ئاللادىن ئەيمىنىشى، يامانلىقتىن ساقلىنىپ، ياخشىلىقنى جارى قىلدۇرۇشى، ئىككى دۇنيالىق بەختسائادەتكە يېتىش ئۈچۈن، ئىنسانىيەت دۇنياسىنى خەيرلىك ۋە ئىناقلىق، دوستلۇققا تولغان، ئۆزئارا ياردەملىشىدىغان، بىر-بىرىنى ھۆرمەت قىلىدىغان دۇنياغا ئايلاندۇرۇشى كېرەك.

(بېشى 12-بەتتە) مۇقىملاشتۇرۇش بىلەن بىر-ۋاقىتتا، ئۆزلىرىدە ساقلىنىۋاتقان يېتەرسىزلىك ۋە پەرقنىمۇ بايقاپ، ئۆزلىرىنىڭ ۋەز ئېيتىش سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرەلەيدۇ. تەربىيىچىلەر ئاۋۋال ئۆزى تەربىيە ئېلىشى لازىم، مەن ئاخۇن ۋە موللىلارنىڭ ئۆگىنىشىنى كۈچەيتىپ، يېڭى بىلىملەرنى تولۇقلاپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، جاسارەت بىلەن ئۆرلەپ، ئاللاغا يېسىشقا ئىنتىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيە ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز تۇردە يۇقىرى كۆتۈرۈشىنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: ”ئىلىم تەلەپ قىلىش بۆشۈكتىن لەھەتكىچە بولۇر“ دېگەن، دېمەك، بىز بۇ دۇنيادا ھايات كەچۈرىدىكەنمىز، ئۆمۈر بويى ئۆگىنىشىمىز كېرەك. بىز مۇشۇ ئۈلۈغ دەۋردە ياشاۋاتىمىز، جەمئىيەت ئۈزلۈكسىز ئالغا قاراپ تەرەققىي قىلماقتا، يېڭى شەيئىلەر ئارقا-ئارقىدىن مەيدانغا كەلمەكتە، دەۋرنىڭ ئالغا ئىلگىرلىشى گىرىلەش قەدىمگە يېتىشۋالمىز دەيدىكەنمىز، ھارماي-تالماي ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىشىمىز كېرەك. ئۆگىنىش خۇددى قارشى ئېقىمدا كېتىۋاتقان كېمىگە ئوخشاش بولۇپ، ئىلگىرىلىمىسەڭ چېكىنىسەن. بىز بىرلىكتە تىرىشىپ، مەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى بارلىق دىنىي خادىملارنىڭ سەۋىيىسى ۋە ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، مەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنى خىزمىتىنىڭ نورمال قانات يايدۇرۇلۇشى ئۈچۈن، مەملىكىتىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشايلى.

رەھمەت سىلەرگە!

قەدىمكى مەدرىس—هازىرقى دىنىي مەكتەپ
قەشقەر ساقىيە مەدرىسى

▲ مۇسەنجان تۇرسۇن

ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارقالغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ قاراخانىلار سۇلالىسى ۋە سەئىدىيە خاندانلىقى دەۋرىدە قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئۆز دەۋرىگە مۇناسىپ هالدا ناهايىتى هەيۋەتلىك بىر تۇركۈم داڭلىق مەدرىسلەر بارلىققا كېلىپ، قەشقەر ئىلىم جەهەتتە بۇخاراغا تەڭلىشىپ "سانى بۇخارا" (ئىككىنچى بۇخارا) دېگەن نامغا ئىگە بولغانىدى. ئەپسۇسكى، بۇ مەدرىسلەرنىڭ كۆپىنچىسى دەۋرىمىزگە يېتىپ كېلەلمىدى. شۇنداقتىمۇ كېيىنكى چاغلارغىچە قەشقەرنىڭ ئۆزىدىلا "خانلىق مەدرىسى"، "ساقىيە مەدرىسى"، "ۋاڭلىق مەدرىسى"، "تاجى هېكمبەگ مەدرىسى"، "ئۆمەر هېكمبەگ مەدرىسى"، "مەدرىسە كەرىمە" دەپ ئاتالغان "قازان مەدرىسى"گە ئوخشاش ئوندەك مەدرىس مەۋھەممەدى قازى كلان، ئابدۇقادىر قازى كلان، موللاخۇن قازى كلان، باھاۋۇدۇن مەخسۇم قاتارلىق مۇدەرىسلەرنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، كۆپلىگەن بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىلىم-مەرىپىتىنى يۇكسەك ئورۇنغا كۆتەرگەنىدى، ئىلگىرى چەت ئەللەرگە چىقىپ، رىيازەت چېكىپ ئوقۇپ كېلىدىغانلار قەشقەردىكى داڭلىق مەدرىسلەردە ئوقۇپ، چەكسىز هۆرمەتكە ئىگە بولغانىدى.

تۆۋەندە يۇقىرىقى مەدرىسلەردىن بىرقەدەر ئاساسىي بولغان قەدىمكى مەدرىس، هازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدىكى دىنىي مەكتەپ—قەشقەر ساقىيە مەدرىسىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتمەكچىمەن.

قەشقەر ساقىيە مەدرىسى تارىختا نامى مەشھۇر بولغان خانلىق مەدرىسىدىن قالسىلا بىرقەدەر ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان مەدرىسلەرنىڭ بىرى بولۇپ، خانلىق مەدرىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان (ئىككى مەدرىسنىڭ ئارىلىقى 300 مېتر كېلىدۇ). "ساقىيە" بىلەن "مەدرىس" دېگەن بۇ ئىككى سۆز ئۇيغۇر تىلىدا "سۇغارغۇچى"، "ئوقۇتۇش ئورنى" دېگەن مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇلار ئورگانىك هالدا بىرلەشتۇرۇلگەندە "ئىلىم تەشنالىرىنىڭ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرغۇچى بىلىم يۇرتى" دېگەن خاس مەزمۇنىنى ئىپادىلەيدۇ.

ساقىيە مەدرىسى مىلادى 1630-يىللىرى ئىجتىمائىي خەير-ساخاۋەتچى ئايال بەھرىگۈل باقىنىڭ شەخسىي مەبلەغ سېلىشى بىلەن بىنا قىلىنغان (مىرزا ئاباباكرى دەۋرىدە ئوسمان باراس دېگەن كىشى تەرىپىدىن بىنا قىلىنىغانلىقىمۇ مەلۇم). 1911-يىلىغا كەلگەندە ئاتاقلىق ئۆلىما، كاتتا باي باھاۋۇدۇن مەخسۇم باشچىلىقىدا مەدرىسنىڭ دەرۋازىسى، دەرۋازا تېمى، مەسچىتى يېڭىلاندۇرۇلغان تاشقىرى، پەلەمپەينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى هۇجرىلار ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ ياسالغان. دەرۋاز يان تېمىغا ئالاھىدە كۆركەم قىلىپ نەقىشلەنگەن ئىككى مىسرا بەيت مەدرىسنىڭ دەرۋازا تاملىرىنى كۆركەم قىلىپلا كۆرسىتىپ قالماستىن، بەلكى يەنە بىزنى مۇھىم دەلىل بىلەن تەمىن ئېتىدۇ، شۇنداقلا كىشىنى هەقىقىي بەدئىي زوق بىلەن قايىل قىلىدۇ.

"سال تەئىمران راۋاق بىدان،
ئەۋەللەششۇغلۇ ئاخىرەش غۇفران."

(راۋاقنىڭ ياسالغان يىلىنى بىلگىن، ئەۋەلى ئەمەس

گەك، ئاخىرى مەغفىرەت.)

بۇ بېيت چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولغاندىن سىرت، يەنە قۇرۇلۇشنىڭ ئۆزگەرتىپ ياسالغان ۋاقـ تىدىنمۇ مەلۇمات بېرىدۇ. بىز بۇ بېيتتىكى "شۇغـ لۇ" دېگەن سۆز بىلەن "غۇفران" دېگەن سۆزنى ئەبجەت ھېسابىدا ھېسابلاپ كۆرسەك، "شۇغلۇ" (1330)، غۇفران (1331)، بۇ دەل ھىجرى (1330—1331) يىلى، مىلادى 1911-يىلدۇر.

ئۆز دەۋرىدە بىر مەدرىسنىڭ نامى ئۇنىڭ مال-مۈلكى، مۇدەررىسلىرىنىڭ خىللىقى بىلەن، تا-لىپلارنىڭ ئاز-كۆپلۈكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بول-غاچ، بىز تۆۋەندىكى سان-سىفىرلار بىلەن مۇدەر-رىسلەرنىڭ ئىسمىنى بىلىش ئارقىلىق ساقىيە مەدد-سىنىڭ تارىخىي ئورنىنى ئېنىق بىلىۋالالايمىز. ئۆز ۋاقتىدا بۇ مەدرىسكە تەۋە 37 يۈرۈش قۇرۇلۇش بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 56 ئېغىز ھۇجرا، توق-قۇز ئېغىز دەرسخانا، بىر مەسچىت بار بولغاندىن سىرت، يەنە ئۇنىڭ 500 مو تېرىلغۇ يېرى، ئالتە ئورۇندا ساراي، 16 ئېغىز دۇكان، ئون ئېغىز ئۆي، ناھايىتى چوڭ بولغان بىر باغ قاتارلىق ۋەخپە مۈلكى بولغان.

مۇدەرىسلەردىن جامال ئاخۇن خەلپىتىم، ئىسلام ھاجىم، نەسرىدىن مەخسۇم، ئابدۇماموت مەخسۇم، ئابدۇلباقى ئاخۇن خەلپىتىم، ياقۇپ ئا-خۇن دامۇللام، مۇھەممەدخان مەخسۇم، مەخسۇم پەيزى قاتارلىق كاتتا ئۆلىمالار بولغاچقا، خوتەن، ئاقسۇ، تۇرپان، قۇمۇل، ئالتاي، چۆچەك، ئىلى قاتارلىق جايلاردىن تالىپلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان.

مەرىپەتپەرۋەر ئىسلاھاتچى، ئالىم ئابدۇقادىر دامۇللا بىننى ئابدۇۋارىس قەشقەرى توقام مەدرىسـ دە مۇدەرىس بولغان مەزگىللىرىدە ساقىيە مەدرـ سىگە كېلىپ كۆپلەپ ئىستىما (دەرس ئاڭلاش) قىلغان؛ قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ سابىق ئىـ مام-خاتىپى مەرھۇم قاسىم قارىي ھاجىم ياش ۋاقـ تىدا بۇ مەدرىسته ئوقۇغان. دېمەك، بۇ مەدرىسته ئوقۇپ چىققان تالىپلار شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تارىخىدا زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ، يېڭى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

ئەپسۇسكى، ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق بۇ مەدرىسنى ناھايىتى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. پارتىيىنىڭ 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن دىنىي سىياسەتلەرنىڭ يەنىمۇ ئىزچىللىششى نەتىجىسىدە، ئاپتونوم رايون-لۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ دىنىي ئىشلىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، «ئىسلام دىنى تەشكىلاتلىرى ياشىش، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي ئىزباـ سارلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش، دىنىي ۋەزىپە-دىكى خادىملارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسلىرىنى ئېچىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بىلىمىنى مۇكەممەل-لەشتۈرۈش» توغرىسىدا يولىيورۇق بەردى. قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ھەرقايسى ناھىيە (شەھەرلىك) ئىسلام جەمئىيەتلىرى شۇ يەردىكى پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن پائال ھەرىكەتلىنىپ، «دىنىي ۋەزىپىدىكى خادىملارنى قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسى» ئېچىپ، ئۇلارنى تەربىيىلەپ زور نەتىجىلەرگە ئې-رىشتى.

1991-يىل 3-ئايدا قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدا دىنىي مەكتەپ ئېچىشنى تەستىقلىغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى ساقىيە مەدرـ سى ئورنىدا ۋىلايەتلىك دىنىي مەكتەپ رەسمىي تەسىس قىلىنىپ، تۇنجى قارارىدا 36 نەپەر ئوقۇغۇـ چى قوبۇل قىلىندى. 93-، 94-، 95-يىللىرى يەنە ئايرىم-ئايرىم ھالدا 43، (ئاخىرى 55-بەتتە)

مۇھەررىر ئىلاۋىسى: ئىسلام دىنى ئىلىم-پەنگە ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئەقلىي ئىقتىدارغا ئېتىبار بېرىدىغان، ئىلىم ئەھلىنى ھۆرمەتلەيدىغان دىن بولۇپ، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىپ ۋە تەپسىر كىتابلاردا بىلىم ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان، بىلىم ئىگەللەشكە ئىنتىلدۈرىدىغان تەلىم-نەسىھەتلەر ناھايىتى كۆپ. بىر مۇسۇلمان پەقەت بىلىم ئىگەللىگەندىلا جەمئىيەتنى تونۇپ يېتەلەيدۇ، ئۆز قىممىتىنى چۈشىنەلەيدۇ. ئاندىن ئاللاتائالا ئاتا قىلغان ئەقىل-پاراسىتىنى تېخىمۇ جارى قىلدۇرۇپ، ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن، جەمئىيەت ئۈچۈن، مۇسۇلمانلار ئۈچۈن تېگىشلىك تۆھپە قوشالايدۇ، بۇ دۇنيالىق ۋە ئۇ دۇنيالىق بەخت-سائادەتكە مۇيەسسەر بولالايدۇ. مەملىكىتىمىزدە ئىسلاھات-ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن ئىلىم-پەنگە تەشنا، ئىجتىھاتلىق بىر تۈركۈم ياشلىرىمىز ئىلىم-پەننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئاتلاندى، 20 يىلغا يەتمىگەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق مۇسۇلمان مىللەتلەردىن ئەسلىدىكى پىشقەدەم ئالىملىرىمىزدىن سىرت، بىر تۈركۈم دوكتورئاشتى، دوكتور، ماگىستىرلىق ئىلمىي ئۇنۋانىنى ئالغان يۇقىرى بىلىملىك ياش ئالىملىرىمىز يېتىشىپ چىقتى. بۇ ھەقىقەتەن ھەممىمىزنى خۇشال قىلىدىغان ئۈلۈغۋار بىر يۇزلىنىش. بۇ ياش ئالىملىرىمىز كەڭ ياشلىرىمىزنىڭ ئۈلگىسى، تۈرتكىسى ۋە تىرىشىش نىشانىسى، شۇنداقلا ۋەتەننى گۈللەندۈرۈشىمىز، مىللىتىمىز ساپاسىنى ئۆستۈرۈشىمىزنىڭ ئۈمىدى.

ياشلىرىمىزنىڭ ئىلىم-پەن پەللىسىگە چىقىش تەشنالىقىغا مەدەت بولسۇن ئۈچۈن، ژۇرنىلىمىزنىڭ مۇشۇ سانىدىن باشلاپ، مەملىكىتىمىزدىكى مۇسۇلمان مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان دوكتورئاشتى ۋە دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئالغان ياش ئالىملىرىمىزنى، ئۇلارنىڭ ئىجتىھات بىلەن تىرىشىپ-تىرمىشىپ، ئىلىم-پەن پەللىسىگە چىقىۋاتقان ئىش ئىزلىرىنى تونۇشتۇرماقچىمىز. ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلاردىن تۇنجى قېتىم (ھازىرچە تېخى بىردىنبىر) دوكتورئاشتى ئۇنۋانىنى ئالغان ياش ئالىمىمىز، ھازىر جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيسى يۇقىرى ئېنېرگىيە فىزىكىسى ئىنستىتۇتىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى كۆرەش ئىبراھىمنى تونۇشتۇرىمىز.

مەملىكىتىمىزنىڭ تۇنجى ئۇيغۇر دوكتور ئاشتى(پوستدوكتور)

خىمىيە-فىزىكا ئالىمى كۆرەش ئىبراھىم

ئەنۋەر مۇھەممەد



كۆرەش ئىبراھىم 1956-يىلى قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىنىڭ ئوپال يېزىسىدا كادىر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئۆز يۇرتىدا تاماملاپ، ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىش تۇزۇمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگۈچە پاختەكلە يېزىسىدا قايتا تەربىيە ئالغان. 1978-يىلى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، بېيجىڭ پايتەخت پېداگوگىكا داشۆسىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنغان. شۇ چاغدا پۈتۈن فاكۇلتېت بويىچە بىردىنبىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى بولغان كۆرەش ئىبراھىم كەسپىي دەرسلەرنى قېتىقىنىپ ئۆگەنگەندىن باشقا، چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئىنگلىزچە ئۆگىنىشتىن باشقا فرانسۇز تىلىنىمۇ ئۆگەنگەن. 1982-يىلى ئالىي مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى خىمىيە فاكۇلتېتىغا تەقسىم قىلىنغان. ئۇ خىمىيە

ئوقۇتقۇچىسى بولغان مەزگىللىرىدە خىمىيە دەرسـ لىكىدىكى ئاددىي ۋە قايتىلانما مەزمۇنلاردىن قانا‌ـ ئەتلەنمەي، داۋاملىق ئۆگىنىش، ئىزدىنىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بىلىم خەزىنىسىنى داۋاملىق بېيىتىپ بار‌ـ غان؛ ئارىلىقتا يەنە بېيجىڭغا بېرىپ پېداگوگىكا داشۆسىنىڭ ئاسپىرانتلار كۇرسىنىڭ دەرسلىكلىرى بويىچە بىر يىل بىلىم ئاشۇرغان.

ئىلىمغا ئىنتىلگەن ئىنسان ئىلىم كەۋسىرىگە ھەرگىز قانمايدۇ ھەم داۋاملىق ئىلىم ئىزدەش يولـ ىدىن قايتمايدۇ. مانا شۇ ۋەجدىن، كۇرەش ئىبراھىم 1987ـيىلى دۆلەتلىك مائارىپ كومىتېتى ئۇيۇشـ تۇرغان چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىرىش ئالدىدىكى ئىنگلىز تىلىدىن سەۋىيە سىناش ئىمتىھانىغا ئىككـ لەنمەيلا قاتناشقان ھەم ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ، چەت ئەلگە چىقىپ ئىلىم تەھسىل قىلىش پۇرسىتىنى قولغا كەلتۇرگەن. دۆلەت ئۇنىڭ فرانسۇز تىلىدىن ئاساسى بارلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى 1989ـ يىلى 2ـئايدا فرانسۇز تىلىنى دۆلەت تىلى قىلىپ قوللىنىدىغان بىلگىيە دۆلىتى لىيەژ داشۆسىنىڭ ئېلېكترون ۋە فوتو ئېلېكترون سپېكتروسكوپى تەجرىبىخانىسىغا بىر يىللىق بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتـ كەن. بۇ بىر يىل ئىچىدە، بىلگىيىگە كېلىشتىن بۇرۇن بېيجىڭ چەت ئەل تىلى ئىنىستىتۇتىدا ئاران بىر يىل فرانسۇزچە ئۆگەنگەن كۇرەش ئىبراھىم فرانسۇز تىلى سەۋىيىسىنى يەنمۇ ئۆستۇرگەندىن باشقا، ئۆزى ئېلىپ بارغان تەجرىبىلىرى ئاساسىدا ئىنگلىز تىلىدا ماقالە يېزىپ، ئامېرىكىدا چىقىدىغان خەلقئارالىق ئىلمىي ژۇرنال «خىمىيە‌ـفىزىكا ژۇرنـ لى»دا ئېلان قىلدۇرغان. بىر يىللىق مۆھلەت توشقاندىن كېيىن، كۇرەش ئىبراھىمغا يېتەكچى بولغان ئۇستازلار ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بېرىلىپ ئۆگىنىش روھىغا، تەجرىبىلەرنى ئىنچىكە، ئەستايىدىل ئىشلەيدىغان ئىجتىھادىغا قايىل بولۇپ، ئۇنى بىلگىيىدە قېلىپ دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئۈچۈن داۋاملىق ئوقۇشقا تەۋسىيە قىلغان ھەم ئۇنىڭغا يېتەرلىك ئوقۇش يارەم پۇلىنى ھەل قىلىشىپ بەرگەن. بۇنىڭدىن تېخىمۇ رىغبەتلەنگەن كۇرەش ئىبراھىم دوكتورلۇقتا ئوقۇش داۋامىدا ئىنگلىز تىلى ۋە فرانسۇز تىلى بويىچە ئاتوم‌ـمولېكۇلا فىزىكىسىغا دائىر دەرسلىكلەرنى پىششىق ئۆگەنگەن ۋە بۇ جەـ ھەتتىكى بىلىمىنى ئەمەلىي تەجرىبىلەر ئارقىلىق كامالەتكە يەتكۈزگەن؛ شۇنداقلا دوكتورلۇق ئۇنۋانـ نى تەلەپ قىلىدىغان مول مەزمۇنلۇق تەجرىبە تۇرـ لىرىنى فرانسىيىنىڭ پارىژ شەھىرىدىكى ئۇخسەي دۆلەتلىك ماس قەدەملىك رادىئاتسىيە تەجرىبىخانـ سىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلەپ تاماملىغان. بۇ جەريانىدا ئۇ يەنە بىلگىيە، گوللاندىيە ۋە گېرمانىيە‌ـ لەردە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا ئۈچ قېتىم، بىلگىيە مەملىكەتلىك ئىلـ مىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا ئالتە قېتىم قاتناشقان ۋە بۇ يىغىنلارغا ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇپ ھەم لېكـ سىيە سۆزلەپ، باشقا ئالىملار بىلەن ئىلىم ئالماشـ تۇرغان؛ بەش پارچە ئىلمىي ماقالە يېزىپ ئامېرىكا، گېرمانىيە ۋە گوللاندىيىلەردە چىقىدىغان «خىمىـ يە‌ـفىزىكا ژۇرنىلى»، «ئېلېكترونلۇق سەكرەشتىن كېلىپ چىقـقان ھادىسىلەر توغرىسىدىكى 4ـقېـ تىملىق خەلقئارالىق يىغىن ماقالىلەر توپلىمى» ۋە «خەلقئارالىق ماس سپېكترومېتر ۋە ئىئون جەريانى ژۇرنىلى» قاتارلىق نوپۇزلۇق ئىلمىي ژۇرناللاردا ئېـ لان قىلدۇرغان.

كۇرەش ئىبراھىم ئۈچ يىل، ئون ئاي ۋاقىتتا، ئەنە شۇنداق جان پىدالىق بىلەن ئۆگىنىش ۋە پۈتكۈل زېھنى بىلەن تەجرىبە ئېلىپ بېرىش ئارقـ لىق توپلىغان بىلىملىرى ۋە ئەمەلىي ئىقتىدارى بىلەن 1992ـيىلى 12ـئايدا بىلگىيىدە ئۆتكۈزۈلـ گەن، 20دىن ئارتۇق كاتتا ئالىم قاتناشقان دوكـ تورلۇق دىسسېرتاتسىيە ياقلاش يىغىنىدا ئۆزىنىڭ ئىنگلىزچە يازغان «ئالتە فلورلۇق بېنزىننىڭ يۇمـ

شاق X نۇرىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىنكى فوتو-خىمىيە خۇسۇسىيەتلىرى» دېگەن دوكتورلۇق ئىلمىي ماقالىسىنى ئوقۇپ، ئالىملارنىڭ ئىنكاسچە، فرانسۇزچە سورىغان سوئاللىرىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بېرىپ، ئادەتتە "ئەلا، ياخشى، ئوتتۇراھال، لايىقەتلىك" دەپ تۆت دەرىجىگە بۆلىنىدىغان بۇ دىسسېرتاتسىيە ياقلاشتىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئۆتكەن ھەم "تەبىئىي پەنلەر دوكتورى" دېگەن ئۇنۋانغا ئېرىشكەن.

ۋەتەنگە زەپەر قۇچۇپ قايتىپ كەلگەن دوكتور كۇرەش ئىبراھىم 1993-يىلى 2-ئايدا جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى بېيجىڭ يۇقرى ئېنېرگىيە فىزىكىسى تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنىڭ ماس قەدەملىك رادىئاتسىيە تەجرىبىخانىسى دوكتور ئاشتى تەتقىقات نۇقتىسىغا قوبۇل قىلىنغان. ئۇ بۇ يەردە يەنە ئاتاقلىق ئالىملارغا ھەمنەپەس بولۇپ، ئىككى يىلغا يېقىن بېرىلىپ ئىشلەش ئارقىلىق، بەلگىلەنگەن تەتقىقات تۈرى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي ئەمگەكلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىغان ھەمدە ئۆزىنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىدىن ئىككى پارچە ئىلمىي ماقالە يېزىپ مەملىكەتلىك ۋە خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىندا ئوقۇغان. بۇندىن باشقا، ئۇ يەنە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ھاۋالە قىلغان 3-ئەۋلاد ماس قەدەملىك رادىئاتسىيە فوتو مەنبەسى تەتقىقاتىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ ئىمكانىيىتى ھەققىدىكى ئىلمىي دوكلاتنىڭ ئاتوم-مولېكۇلا فىزىكىسىغا ئائىت قىسمىنى تەييارلىغان. شۇنداق قىلىپ، كۇرەش ئىبراھىم 1994-يىلى 12-ئايدا دوكتۇر ئاشىتى تەتقىقاتچىلىقىنىمۇ تاماملاپ، مەزكۇر تەتقىقات ئورنىنىڭ ئۆزىگە ئېلىپ قېلىنغان. ئۇ ھازىر ئۆزىنىڭ بۇ يېڭى خىزمەت ئورنىدا، يېڭى تېمىلار ئۈستىدە داۋاملىق تەتقىقات ئېلىپ بارماقتا.

مەن، بو يىل 40 ياشقا قەدەم قويغان بۇ ئالىمدىن ئىسلام دىنى، ئىسلام جەمئىيىتى ۋە مۇشۇ «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىنى سورىغىنىمدا ئۇ بىردەم چوڭقۇر ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن سەمىمىيلىك بىلەن مۇنداق دېدى: "مېنىڭ بىلىشىمچە، ئىسلام دىنى ئىلىم ئۆگىنىشنى تەۋسىيە قىلىدىغان، ئىلمىپەرۋەرلەرنى قەدىرلەيدىغان دىن. مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ 'ئىلىم تەلەپ قىلىش بۆشۈكتىن لەھەتكىچە بولۇر'، 'ئىلىم يىراق جۇڭگودا بولسىمۇ بېرىپ ئۆگىنىڭلار" دېگەن ھەدىسلىرى بۇنى دەلىللەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، بىزنىڭ دىنىي زاتلىرىمىز، مۇسۇلمان ئاتالىرىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ئىلىم-پەن ئۆگىنىپ مەرىپەتلىك ئىنسان بولۇپ چىقىشىنى ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق كۈچلۈك كاپالەتكە ئىگە قىلىشلىرى، خۇسۇسەن ئەۋلادلارنىڭ تەبىئىي پەن ئىلمى بويىچە ئالىي بىلىملەرنى ئىگەللىشىنى قىزغىن قوللىشى لازىم. بۇ—شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنى داۋاملىق ئېچىش ۋە ئۇنى تېخىمۇ روناق تاپقۇزۇشتا تولىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇبارەك ژۇرنىلى «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى»نىڭ ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكى تولىمۇ ياخشى ئىش بوپتۇ، مەن بۇ ژۇرنالدا ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم-پەننىڭ زىچ مۇناسىۋىتى، بىلىم ئېلىشنىڭ ساۋابلىق ھەم زۆرۈر ئىش ئىكەنلىكى ئەمەلىي پاكىت بىلەن بايان قىلىنغان ماقالىلەرنىڭ كۆپرەك ئېلان قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئىشىنىمەنكى، سىلەرنىڭ تىرىشچانلىقىڭلار ۋە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىنىڭ كۆركەم بەتلىرى ئارقىلىق، كەڭ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ئىلىم-پەن ئۆگىنىشنىڭ ھەربىر مۇسۇلمان ئۇچۇن پەرز، شۇنداقلا ئىلىم-مەرىپەت بىلەن ئۆز يۇرتلىرىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددەس بۇرچ ۋە ئىنسانىي قەرز ئىكەنلىكىنى كۈنسېرى چوڭقۇر چۈشەنگۈسى ۋە بۇ خىل چۈشەنچىنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرسەتكۈسى!"

دۇنيادىكى ئەڭ كىچىك «قۇرئان كەرىم»

هاجى مەھمۇدى

1988-يىلى ئالجىرىيىنىڭ شەرقىدىكى بېجايە شەھىرىدە بايقالغان 10 گرام ئېغىرلىقتىكى كىچىك «قۇرئان كەرىم» دۇنيا بويىچە ئەڭ كىچىك «قۇرئان كەرىم» دەپ ئاتالغاندى، 1991-يىلىنىڭ ئاخىرى سىچۇەن ئۆلكىسىنىڭ چىڭدۇ شەھرىگە تەۋە جىننيۇ يېزىسىدىن ئۇنىڭدىنمۇ كىچىك «قۇرئان كەرىم» بايقالدى. بۇ يېزىنىڭ تۇچياۋ مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق 90 ياشلىق خۇيزۇ بوۋاي ما جيۇۋۇنىڭ ئائىلىسىدە بايقالغان بۇ 30 پارە، 114 سۈرە، 6200دىن ئارتۇق ئايەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتۈن ئەرەبچە «قۇرئان كەرىم» بارماقتىن چوڭراق تۆمۈر قۇتىغا سېلىنغان بولۇپ، ھەربىر بەتنىڭ تۆت ئەتراپىغا ئالتۇن ھەل بېرىلگەن، ئۇنىڭ نېپىزلىكىدىن قانچىلىك قېلىنلىقتا ئىكەنلىكىنى قولدا تۇتۇپ سەزگىلى بولمايدىكەن. بەت شۇنچە كىچىك بولسىمۇ، خەت قۇرلىرى شۇنچە ئېنىق ئىكەن. تونۇشتۇرۇلۇشچە، بۇ كىچىك «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.7 سانتىمېتر، كەڭلىكى ئىككى سانتىمېتر، قېلىنلىقى بىر سانتىمېتر كېلىدىكەن، ئۇنىڭ ئېغىرلىقى ئالتە گرام، بولۇپ ئالجىرىيىدە بايقىلىپ دۇنيا بويىچە ئەڭ كىچىك «قۇرئان كەرىم» دەپ نام ئالغان «قۇرئان كەرىم» دىنمۇ تۆت گرام يەڭگىل بولغانلىقى ئۈچۈن، 1991-يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1992-يىلىنىڭ باشلىرى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا نۇرغۇن گېزىت-ژۇرناللاردا دۇنيا بويىچە ئەڭ كىچىك «قۇرئان كەرىم» دەپ تەشۋىق قىلىنغاندى. ئەمما 1992-يىلى 6-ئاينىڭ باشلىرى ئەنجىڭ شەھىرىدە ئۇنىڭدىنمۇ يەڭگىل يەنە بىر كىچىك قۇرئان بايقالدى.

بۇ «قۇرئان كەرىم»نى ئەنجىڭ شەھىرىدە ئولتۇرۇشلۇق 92 ياشلىق خۇيزۇ بوۋاي ۋۇ بىگۈڭ ساقلىغانكەن، بۇ بوۋاينىڭ ئوغلى دادىسىنىڭ مۇشۇنداق كەم ئۇچرايدىغان بىر «قۇرئان كەرىم»نى ساقلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىر مۇخبىرغا دېگەندىن كېيىن، بۇ مۇخبىر ۋۇ بوۋاينىڭ يېنىغا زىيارەت قىلىپ بارغان ۋە بۇ قۇرئاننى كۆرگەن. بۇ «قۇرئان كەرىم»مۇ 30 پارە، 114 سۈرە، 6200 دىن ئارتۇق ئايەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەرەبچە پۈتۈن «قۇرئان كەرىم» بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.75 سانتىمېتر، كەڭلىكى 2.1 سانتىمېتر، قېلىنلىقى بىر سانتىمېتر كېلىدىكەن. ئەمما ئۇنىڭ ئېغىرلىقى ئاران 5.2 گرام بولۇپ، ئالجىرىيىدە بايقالغان «قۇرئان كەرىم»دىن 4.8 گرام يەڭگىل، دۇنيا بويىچە ئەڭ كىچىك «قۇرئان كەرىم» دەپ ئاتىلىۋاتقان، چىڭدۇدا بايقالغان «قۇرئان كەرىم»دىنمۇ 0.8 گرام يەڭگىل ئىكەن. ئۇنىڭ مۇقاۋىسى پاتلاتقان سۆسۈن رەڭلىك قېلىن قەغەزدىن ئىشلەنگەن، ئايەتلەر 400 بەتتىن ئارتۇق ناھايىتى نېپىز قەغەزگە كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، ئەرەبچە خەتلەر ناھايىتى ئېنىق ئىكەن. ئۇمۇ بارماقتىن چوڭراق كېلىدىغان بىر تۆمۈر قۇتىدا ساقلانغان بولۇپ، قۇتا ياپقۇچقا بىر تېسىنلىق تەڭگە پۇلدەك چوڭلۇقتا چوڭايتىپ كۆرسىتىدىغان لوپا ئەينەك ئورنىتىلغان. قۇتىنىڭ يۈزى ۋە ئاستىغا ئەرەبچە نۇسخىلار نەقىشلەنگەن.

ۋۇ بۇۋاينىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، بۇ «قۇرئان كەرىم»نى ئۇنىڭ دادىسى 1933-يىلى شىنجاڭ قەشقەردە ئىشلەۋاتقان ۋاقتىدا قولغا چۈشۈرگەن بولۇپ، ئۇزۇن يىللاردىن بېرى سىرتقا دېمەي ساقلاپ كېلىۋاتقان ئىكەن.

دۇنيادا نەشر هوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كتاب

—«قۇرئان كەرىم» دىكى بىر قىسىم سانلىق مەلۇماتلار توغرىسىدا

● مۇسا

ئىسلام دىنىنىڭ ئىلمى كالام كىتابلىرىدا ئېيتىلغاندەك، «قۇرئان كەرىم» ئاللاتائالانىڭ سۆزى بولۇپ، ئاللاتائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەرەبچە نازىل قىلغان ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ مۇكەممەل كىتابدۇر. ئۇ ئىسلام دىنى ئەھكاملىرى، شەرئىتى ۋە ئەدەب-ئەخلاق تەلىماتىنىڭ مەنبەسى بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيە، ھەربىكەتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مىزانىدۇر. «قۇرئان كەرىم»نىڭ «كىتاب»، «سۇھۇف»، «فۇرقان»، «تەنزىل»، «ھەق»، «تەزكىرە»، «بەيان»، «ھادى»، «ھۇدا»، «مەۋئىزەن» قاتارلىق 55 خىل نامى بار. «قۇرئان كەرىم»دە «قۇرئان» سۆزى 70 قېتىمغا يېقىن ئۇچرايدۇ. مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم» نى دۇنيادا نەشر ھوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كتاب دەپ قارايدۇ.

1

«قۇرئان كەرىم» ئاللاتائالانىڭ ھەر تۈرلۈك ئالىيجاناپ پەزىلەتلىرىنى تەرىپلەيدىغان 99 گۈزەل ئىسمى بار، «قۇرئان كەرىم»دە "ئاللا" دېگەن نام 2698 قېتىم تىلغا ئېلىنغان، "رەھمان" دېگەن گۈزەل ئىسىم جەمئىي 57 قېتىم، "رەھىم" دېگەن گۈزەل ئىسىم 114 قېتىم تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە 70 نەچچە يەردە ئاللاغا ئىبادەت قىلىش تەكىتلەنگەن؛ 150 نەچچە ئورۇندا سەدىقە بېرىش تەكىتلەنگەن؛ نامازنى ئوقۇشنى تەلەپ قىلىش جەمئىي 700 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە قىرائەت قىلغاندا سەجدە قىلىش 14 ئورۇندا تەكىتلەنگەن. رۇكۇ 540 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە 39582 قېتىم ھەرىپ(ئالدى قوشۇلغۇچى)، 53223 قېتىم زەۋەر(فەتھە)، 8804 قېتىم پەش (زۇممە)، 1771 قېتىم مەد(مەندە)، 1274 قېتىم تەشدىد ئىشلىتىلگەن.

2

«قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنغان ئەڭ قىممەتلىك ئاي رامىزان ئېيى(روزا ئاي)، ئەڭ قەدىرلىك كېچە قەدرى كېچىسى(رامىزاننىڭ 27-كېچىسى)، «قۇرئان كەرىم»نى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزگەن پەرىشتە جىبرىئىل پەرىشتىدۇر؛ «قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنغان ئىككى شەھەر مەككە مۇكەررەمە ۋە مەدىنە مۇنەۋۋەرە بولۇپ، بۇ ئىككى شەھەر ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس جايلىرىدۇر؛ «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان ئۇچ مەسچىت: ھەرەم مەسچىتى(سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى مەككە شەھىرىدە)، ئەقسا مەسچىت (قۇددۇستا) ۋە قۇبا مەسچىتى(سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى مەدىنە شەھىرىدە) دۇر؛ «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان مۇقەددەس كىتابلار «تەۋرات»، «ئىنجىل» ۋە «زەبۇر» دۇر.

3

«قۇرئان كەرىم»دە جەمئىي 114 سۈرە بار بولۇپ، 30 پارىگە بۆلۈنگەن، ئۇنىڭدا جەمئىي 60 ھىزب (بۆلەك)، 6666 ئايەت بار؛ «فاتىھە» سۈرىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى بىرىنچى سۈرە، «ناس» سۈرىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەڭ ئاخىرقى سۈرە (114-سۈرە)، «بەقەرە» سۈرىسى (ئىككىنچى سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەڭ ئۇزۇن سۈرە، «كەۋسەر» سۈرىسى (108-سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەڭ قىسقا-

سۈرە، «تەۋبە» سۈرىسى (9-سۈرە) «قۇرئان كەرىم» دىكى بىردىنبىر "بىسمىللا" بىلەن باشلانمىغان سۈرە، «ياسىن» سۈرىسى (36-سۈرە) «قۇرئان كەرىم»نىڭ مەركىزى سانىلىدىغان سۈرە، «رەھمان» سۈرىسى (55-سۈرە) «قۇرئان كەرىم» دىكى ئاللاغا ئەڭ ئېسىل ھەمدۇسانالار ئوقۇلغان سۈرىدۇر؛ "ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن" (96-سۈرە، 1-ئايەت) دېگەن ئايەت ھىرا غارىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللا تەرىپىدىن نازىل بولغان بىرىنچى ئايەت بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 42 ياشتا ئىدى؛ "... بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتلىرىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم..." (5-سۈرە، 3-ئايەت) دېگەن ئايەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجى قىلغاندا نازىل بولغان ئەڭ ئاخىرقى ئايەت بولۇپ، نازىل بولغان ۋاقتى ھىجرىيىنىڭ 10-يىلى 12-ئاينىڭ 9-كۈنى ئىدى، شۇ يىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 63 ياشتا ئىدى؛ «قۇرئان كەرىم» دىكى 86 سۈرە مەككە مۇكەررەمەدە، 28 سۈرە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە نازىل بولغان.

4

«قۇرئان كەرىم»دە ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەر ۋە ئەۋلىيالاردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا: ئادەم، ئىدرىس، نۇھ، ھۇد، لۇت، ئەييۇب، سالىھ، ئىبراھىم، مۇسا، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۈسۈف، شۇئەيب، يۇنۇس، ھارۇن، ئىلياس، ئىلياسە، سۇلەيمان، لوقمان، زەكەرىيا، يەھيا، ئىسا، زۇلكىفل، داۋۇد ئەلەيھىسسالام قاتارلىق 25 پەيغەمبەر تىلغا ئېلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئەڭ كۆپ تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر، بىردىنبىر تىلغا ئېلىنغان ئايال زاتى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى بۈۋى مەريەمدۇر.

5

ئۇچىنچى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەۋرىدە «قۇرئان كەرىم» كىتاب قىلىپ رەتلەنگەن بولۇپ، بۇ نۇسخا "ئوسمانىي نۇسخا" دەپ ئاتالغان؛ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاتائالا دەرگاھىغا سەپەر قىلغاندا 22 كىشى پۈتۈن «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلالايتتى، بۇ كىشىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشاپ، كۇرەش قىلغان ساھابىلەر ئىدى؛ «قۇرئان كەرىم» 22 يىل 5 ئاي 14 كۈن ئىچىدە پۈتۈنلەي نازىل قىلىنىپ بولغان.

6

«قۇرئان كەرىم»دە ئۇمۇمەن سۈرە بېشىغا ئەرەب ھەرپلىرى ئىشلىتىلىپ، بۇ ئارقىلىق سىرلىق مەنىلەر ئىپادىلەنگەن سۈرىلەردىن 29 سۈرە بار. «قۇرئان كەرىم»دە ئەرەب تىلىدىكى 28 ھەرپنىڭ ئىشلىتىلىش قېتىم سانى ھەرپلەرنىڭ رەت تەرتىپى بويىچە مۇنداق بولغان:

بىرىنچى ھەرپ (ا) 52592 قېتىم، ئىككىنچى ھەرپ (ب)11428 قېتىم، ئۈچىنچى ھەرپ(ت) 1199 قېتىم، تۆتىنچى ھەرپ (ت) 276 قېتىم، بەشىنچى ھەرىپ (ج) 3237 قېتىم، ئالتىنچى ھەرپ (ح) 973 قېتىم، يەتتىنچى ھەرپ (خ) 2416 قېتىم ، سەككىزىنچى ھەرپ (د) 5602 قېتىم، توققۇزىنچى (د) 4677 قېتىم، ئونىنچى ھەرپ (ر) 11793 قېتىم، ئون بىرىنچى ھەرپ (ز) 1590 قېتىم، ئون ئىككىنچى ھەرپ (س) 5991 قېتىم، ئون ئۈچىنچى ھەرپ (ش) 2115 قېتىم، ئون تۆتىنچى ھەرپ (ص) 2012 قېتىم، ئون بەشىنچى ھەرپ (ض) 1307 قېتىم، ئون ئالتىنچى ھەرپ (ط) 1277 قېتىم، ئون يەتتىنچى ھەرپ (ظ) 842 قېتىم، ئون سەككىزىنچى ھەرپ (ع) 9220 قېتىم، ئون توققۇزىنچى

ھەرپ (غ) 2208 قېتىم، يىگىرمىنچى ھەرپ (ف) 8499 قېتىم، يىگىرمە بىرىنچى ھەرپ (ق) 6813 6813 قېتىم، يىگىرمە ئىككىنچى ھەرپ (ك) 9500 قېتىم، يىگىرمە ئۈچىنچى ھەرپ (ل) 3432 قېتىم، يىگىرمە تۆتىنچى ھەرپ (م) 36535 قېتىم، يىگىرمە بەشىنچى ھەرپ (ن) 40190 قېتىم، يىگىرمە ئالتىنچى ھەرپ (ھ) 1970 قېتىم، يىگىرمە يەتتىنچى ھەرپ (و) 25536 قېتىم، يىگىرمە سەككىزىنچى ھەرپ (ى) 45919 قېتىم ئىشلىتىلگەن.

7

«قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىدىكى ھەر تۈرلۈك ئىلىم-بىلىملەرنىڭ بۇلۇقى بولۇپ، ھازىرقى دۇنيادا ئۆگىنىپ قىرائەت قىلىۋاتقانلار ئەڭ كۆپ، ئەڭ ئېتىبارغا ئېرىشكەن ۋە نەقىل قىلىنىپ ئىشلىتىلىۋاتقان مۇقەددەس كىتابتۇر؛ «قۇرئان كەرىم» كۆپ خىل تىل-يېزىقتا تەرجىمە قىلىنغان ھەمدە تەپسىر نۇسخىلىرى ئەڭ كۆپ كىتاب بولۇپ، ستاتىستىكا قىلىنىشچە، مىڭغا يېقىن تەپسىرى ۋە نۇرغۇن «قۇرئان كەرىم» لۇغەتلىرى بار ئىكەن؛ «قۇرئان كەرىم» پارس، ئوردۇ، نېمىس، ئىنگلىز، فرانسۇز، ياپون، رۇس قاتارلىق 60-70 خىلدەك تىل-يېزىقتا تەرجىمە قىلىنغان؛ جۇڭگودا ئۇنىڭ خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە تەرجىمە نۇسخىلىرى بار؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ يەنە ھەرقايسى تەبىقىلەرگە تەۋە ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى يادلىيالايدىغان، ھەممىسى تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇقەددەس كىتابدۇر؛ دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر كىتاب «قۇرئان كەرىم»گە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك كۆڭۈل بۆلۈشىگە ئېرىشىپ باققان ئەمەس، ھەتتا ئۇنىڭدا قانچە ھەرپ، قانچە زەۋەر ۋە قانچە پەش، قانچە ئالدى قوشۇلغۇچى بارلىقى ستاتىستىكا قىلىپ چىقىلغان. «قۇرئان كەرىم» نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمانلار ۋە غەيرى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بۇنچە زور ئېتىبارغا ئېرىشىدۇ؟ بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي كىتابى، ئاللاتائالا ئۆزىنىڭ ئەڭ قابىل ئەلچىسى، ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان مۇقەددەس كىتاب بولغانلىقىدا. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھەربىر سۈرە، ھەربىر ئايەت چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىر ۋە تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، ئىنسانلارغا ئىككى دۇنيالىق بەخت-سائادەتكە يېتىش بىلىملىرىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تەپەككۇر قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى سىرلىق مەنىلەرنى قوبۇل قىلىپ ھەمدە بۇ مۇقەددەس كىتاب ئالدىدا ئۆزىمىزنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىمىزنى توغرىلاپ، «قۇرئان كەرىم» دىكى تەلىم ۋە قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ئۆزىمىزنىڭ ھايات مۇساپىمىزنى تاكى ئىككى دۇنيالىق بەرىكەتكە ۋە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۇرگۈچە ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشىمىز لازىملىقىنىڭ نىڭ سەۋەبى مانا مۇشۇ يەردە.

(بېشى 9-بەتتە)

بۇ قېتىمقى ۋەز مۇسابىقىسىگە قاتناشقان ۋەزچىلەر 26 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايوندىن تاللاپ ئەۋەتىلگەن 135 نەپەر ۋەزچىلەر ئىچىدىن باھالاپ تاللىۋېلىنغان. مەن مۇسابىقىگە قاتناشقان ۋەزچىلەر، كۆرەكچى ئاخۇنلارنىڭ بۇ قېتىمقى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۆزئارا ئۆگىنىپ، تەجرىبە ئالماشتۇرۇپ، ئارتۇقچىلىقلارنى قوبۇل قىلىپ، كەمچىلكىلەرنى تۈگىتىپ، بىرلىكتە ئۆسۈشنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئاخىردا، بۇ قېتىمقى مۇسابىقىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى تىلەيمەن! ۋەزچىلەرنىڭ ۋە مېھمانلارنىڭ تېنىنىڭ ساغلام بولۇشىنى، تۇرمۇشىنىڭ كۆڭۈللۈك ئۆتۈشىنى تىلەيمەن. ئامىن!

رەھمەت سىزلەرگە.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىللىرى ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقى بىلەن بىرۇناي سۇلتانلىقىنى زىيارەت قىلدى

● مۇستافا

ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە باش كاتىپى مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭ باشچىلىقىدىكى تۆت كىشىلىك جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىللىرى ئۆمىكى ئۆتكەن يىلىنىڭ ئاخىرىدا سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىغا بىرىپ خىزمەت زىيارىتىدە بولدى. ۋەتەنگە قايتىش سەپىرىدە، بىرۇناي سۇلتانلىقىنى زىيارەت قىلدى. مەن ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە ئۆمەك بىلەن بىللە زىيارەتتە بولدۇم. بۇ قېتىمقى زىيارەت پائالىيەتلىرىنى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

دوكتور ئەلى بىلەن ئىككى قېتىم ئۇچرىشىش

ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ باش كاتىپى دوكتور ئەھمەد مۇھەممەد ئەلى قايتىدىن ئىسلام تەرەققىيات بانكىسىنىڭ باشلىقى بولىدىكەن دېگەن خەۋەر سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىغا پۇر كەتكەن بولسىمۇ، دوكتور ئەلى ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنى ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ بىناسىدا يەنىلا ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ باش كاتىپى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ، بىز بىلەن خىزمەت ئۇستىدە سۆھبەتلەشتى.

ئۆمەك باشلىقى مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭ مەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلار ئەھۋالىنى، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنى ۋە جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتۇش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ھەمدە دوكتور ئەلى بىيجىڭدا ئىپچىلغان دۇنيا ئايالار قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان چاغدا ئوتتۇرىغا قويغان ھەمكارلىشىش ئۇيىي ئۇستىدە كونكرېت چۈشەنچە بېرىپ، جەمئىيىتىمىز ئاخۇنلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنىڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىش ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىگە دائىر كىتابلارنى نەشر قىلىش جەھەتتە ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقى بىلەن ھەمكارلىشىدىغانلىقى توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتى. دوكتور ئەلى بۇنىڭغا ئىنتايىن قىزىقتى ۋە ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقى ئاخۇنلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنى ئېچىش ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىگە دائىر كىتابلانى نەشر قىلىش جەھەتتە جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بىلەن دوستانە ھەمكارلىشىدىغانلىقىنى ھەمدە زۆرۈر بولغان مەدەتلەرنى بېرىدىغانلىقىنى بىلدۇردى.

بىزنىڭ دوكتور ئەلى بىلەن ئىككىنچى قېتىم كۆرۈشىشىمىز جىددە ئايرودورومىنىڭ ئەزىز مېھمانلار ئىستىراھەتخانىسىدا بولدى. بىز شۇ چاغدا، رىياز‌غا بارىدىغان ئايروپىلاننى كۈتۈپ ئولتۇراتتۇق. دوكتور ئەلى بولسا، ئىسلام تەرەققىيات بانكىسىنىڭ باشلىقلىقىغا نامزات بولۇپ قاتنىشىپ مۇڭدىشىش قازىنىپ، يېڭىلا ئۆز ۋەتىنىگە قايتقانىكەن. مۇشۇنداق چاغدا ئۇچرىشىش ھەر ئىككى تەرەپكە ئادەتتىن تاشقىرى يېقىملىق تۇيۇلدى، ئۇ بىزنىڭ ئۇنىڭ بانكا باشلىقى بولۇپ سايلانغانلىقىنى تەبرىكلىگەنلىكىمىزگە رەھمەت ئېيتتى. بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، بۇرۇن دوكتور ئەلى ئىسلام تەرەققىيات بانكىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ تۇرغان مەزگىللەردە، مەملىكىتىمىز مۇسۇل-

مانلرىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا ناھايىتى زور كۆ-
ڭۈل بۆلگەنىدى، ئۇنىڭ تەستىقلاپ بېرىشى بىلەن
مەملىكىتىمىزدىكى تۆت تۈرلۈك مۇسۇلمانلار مائا-
رىپى ئىشىغا ھەقسىز تۆت مىليون ئامېرىكا دوللىرى
ھەدىيە قىلىنغانىدى. دوكتور ئەلى ئۆمەك باشلىقى
مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭغا خۇشاللىق بىلەن:
مەن تەرەققىيات بانكىسىغا قايتىپ كەلگەندىن كې-
يىن، جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ مائارىپ، سەھىيە
ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرىغا داۋاملىق ئەھمە-
يەت بېرىمەن ۋە كۆڭۈل بۆلىمەن، بۇ جەھەتتە
جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بىلەن بولغان دوستانە
ھەمكارلىقنى كۈچەيتىشنى ئۈمىد قىلىمەن، دېدى.
ئاخىردا، بىزنىڭ تەرەققىيات بانكىسى بىلەن يەنە
بىر قېتىم ھەمكارلىششنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىمىزنى
ۋە بۇنىڭغا ئىنتىزار ئىكەنلىكىمىزنى بىلدۈرۈپ،
دوكتۇر ئەلى بىلەن خوشلاشتۇق.

سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقى ھەج ئىشلىرى ۋەزىرى بىلەن قىلىنغان خىزمەت سۆھبىتى

سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ ھەج
ئىشلىرى ۋەزىرى سەپەر بىلەن ھەج خىزمىتى ئۈس-
تىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۆمىكىمىزنىڭ بۇ قې-
تىمقى زىيارىتىنىڭ مۇھىم كۈنتەرتىپلىرىنىڭ بىرى
ئىدى. سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقى ھەج ئىش-
لىرى مىنىستىرلىكىنىڭ تەكلىپى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇ-
شى بىلەن، بىز جىددىدىن ئايروپىلان بىلەن رىيازغا
بېرىپ، ھەج ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ باش مەھ-
كىمىسىدە سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقى ھەج
ئىشلىرى ۋەزىرى مەھمۇد مۇھەممەد سەپەر بىلەن
خىزمەت سۆھبىتى ئۆتكۈزدۇق. سۆھبەت باشلە-
نىشتىن ئاۋۋال ۋەزىر سەپەر ئۆمىكىمىزدىكىلەرنى
قوبۇل قىلدى، بۇ كۆرۈشۈش سەئۇدى ئەرەبىستان
پادىشاھلىقى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەرىپىدىن
خەۋەر قىلىندى ۋە گېزىتكە بېسىلدى.

سۆھبەتتە، ئۆمەك باشلىقى مۇھەممەد ھەنە-
فى ۋەن ياۋبىڭ ئېلىمىز مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەج
قىلىش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى؛ 1996-يىللىق
ھەج قىلغۇچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇش خىزمىتى پىلانە-
دىن ۋە قىلماقچى بولغان ئىشلاردىن ئۇلارنى خە-
ۋەردار قىلدى. ۋەزىر سەپەر ھۆكۈمىتىمىزنىڭ دىنىي
ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقىغا
يۇقىرى باھا بەردى، ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مۇناسىۋەتـ
لىك تارماقلىرىنىڭ جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىدىن ھەج
قىلغۇچىلارنىڭ ھەج پەرزىنى ئادا قىلىشىغا ئوڭايـ
لىق تۇغدۇرۇپ بەرگەنلىكى ۋە ياردەمدە بولغانلىقـ
ىغا رەھمەت ئېيتتى ھەمدە جۇڭگو ئىسلام جەمئىيـ
تىنىڭ ھەج قىلغۇچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرى
جەھەتتە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكىنى ماختىدى.

ۋەزىر سەپەر سۆھبەت جەريانىدا، سەئۇدى
ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى ھۆكۈمىتى ھەرقانداق بىر
تەشكىلات ياكى شەخسنىڭ ھەج قىلىش مەزگىلىدە
سىياسىي ۋە مەزھەپچىلىك ھەرىكەتلىرى بىلەن
شۇغۇللىنىشىنى مەنئى قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ
ئۆتتى. نۆۋەتتە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ھەج قىلىش ئۆ-
مەكلىرى تەركىبىدە بولمىغان تارقاق كىشىلەر سە-
ئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى زېمىنىدا سادىر قىلـ
غان بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا، ۋەزىر سەپەر
جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئۇلارنى بىر تۈتاش
تەشكىللەپ باشقۇرۇپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلدى.

بۇنىڭدىن باشقا، ھەر ئىككى تەرەپ يەنە
ھەج قىلغۇچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇش خىزمىتىنى يەنە-
مۇ ياخشىلاشنىڭ تەدبىر ۋە ئۇسۇللىرىنى مۇزاكىرە
قىلىپ، ياخشىلاش ھەققىدىكى پىكىرلىرىنى ئوتتۇ-
رىغا قويۇشتى. سۆھبەت ئاياغلاشقاندىن كېيىن،
ئۆمەك باشلىقىمىز ۋەن ياۋبىڭ بىلەن ۋەزىر سەپەر
ھەر ئىككى تەرەپ بىرلىكتە تۈزۈپ چىققان ھەج
قىلغۇچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇش خىزمىتى توغرىسىدە-
كى مۇھىم سۆھبەت خاتىرىسىگە ئايرىم-ئايرىم

ئىمزا قويدى.

سەئۇدى ئەرەبستاندىكى بىرنەچچە قەدىناس دوستنى زىيارەت

شەيخ جەمجۇم بۇرۇن سەئۇدى ئەرەبستانى پادىشاھلىقىنىڭ سانائەت-سودا ۋەزىرى، خەلق ئا-ۋىئاتسىيىسى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. كېيىن ھۆكۈمەت خىزمىتىنى تاشلاپ، سودا بىلەن شۇ-غۇللىنىپ، سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقىدا ھەممە ئادەم بىلىدىغان كاتتا باي، ئاتاقلىق ئىجتە-مائىي خەير-ساخاۋەتچى بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ يېشى گەرچە 70تىن ئاشقان بولسىمۇ، ئۇ سودا قىلىشتىن باشقا، يەنە قوشۇمچە نۇرغۇن پەخرىي ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ ئىكەن. ئۇ 1981 -يىلى ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقى ۋەكىللىرى ئۆمە-كىنى باشلاپ، جۇڭگونى تۇنجى قېتىم زىيارەت قىلىپ، جۇڭگو-سەئۇدى ئەرەبستانى ئىككى دۆ-لەتنىڭ دوستلۇق مۇناسىۋەت تارىخىغا شانلىق بىر سەھىپە پۈتكەندى.

ئۆمكىمزدىكىلەر جىددىدە شەيخ جامجۇمنى يوقلىدى، ئۇ تىرىللئۇنىر باي بولسىمۇ، ئاددىي-سادا كىيىنىپ يۈرىدىكەن، كىشىلەر بىلەنمۇ بەك چىقىشىپ ئۆتىدىكەن: ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم جۇڭ-گونى زىيارەت قىلغىنىغا ئون نەچچە يىل بولغان بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ جۇڭگودا بولغان كۈنلىرىنى ئەسلىگەندە خۇشاللىقى ئۇرغۇپ تۇرىدىكەن، ھەتتا ئاشۇ چاغدا ئۇنىڭغا ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئىسىم-لىرىنىمۇ بىر-بىرلەپ ئېيتىپ بېرەلەيدىكەن. ئۆ-مەك باشلىقىمىز مۇھەممەد ھەنەفي ۋەن ياۋبىڭ جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى تو-نۇشتۇرۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى، شۇ زامات ئىسلام جەمئىيىتىمىزگە ئىئانە ھەدىيە قىلىپ، ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ئىپا-دىلىدى.

سەئۇدى ئەرەبستانىدا تۇرغان قىسقىنا بىر-نەچچە كۈن ئىچىدە، ئۆمكىمزدىكىلەر يەنە جۇڭ-گو مۇسۇلمانلىرىنىڭ يەنە بىر قەدىناس دوستى-سەئۇدى ئەرەبستانى مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ مۇئا-ۋىن رەئىسى دوكتور ناسۇپ(ئىسلام دۇنياسى ئىتتى-پاقىنىڭ سابىق باش كاتىپى) نى زىيارەت قىلدى؛ رىيازدا ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئابرويلۇق كىشىسى، سەئۇدى ئەرەبستانىنىڭ باش مۇپتىسى شەيخ بىن بازنى زىيارەت قىلدۇق، ئۇنىڭ بىلەن دوستلۇق ھەققىدە ئۆزئارا ئەسرالىشىپ، مۇسۇلمان قېرىنداش-لارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان مۇھەببىتىنى چوڭقۇر-لاشتۇردۇق.

بۇرۇناي دارۇسسالام دۆلىتىدە مېھمان بولۇش

ۋەتەنگە قايتىش سەپىرىمىزدە، ئۆمكىمىز بۇرۇنايدا ئۇچ كۈن تۇردى، بۇرۇناي دىن ۋازارىتىنىڭ قارىمىقىدىكى ئىسلام مەركىزى بىزنى قىزغىن كۈ-تۇۋالدى.

بۇرۇناي شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى گۈزەل، باي دۆلەت بولۇپ، بورنېئو ئوبلاستىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان، ئۇنى مالايشىيانىڭ شالۇيى ئوبلاستى ئىككىگە بۆلۈۋەتكەن، ئۇنىڭ شىمال تە-رىپى جەنۇبىي جۇڭگو دېگىزى بىلەن تۇتاش بول-غاندىن باشقا، شەرق، غەرب، جەنۇب تەرەپلىرى مالايشىيا بىلەن چېگرىداش. بۇرۇنايىنىڭ كېلىماتى ئېكۋاتور كېلىماتىغا كىرىدۇ، يىل بويى تېمپېراتو-رىسى يۇقىرى، نەملىكى ئۇستۇن بولىدۇ، ھەر يىلى 10-ئايدىن 12-ئايغىچە كېلىماتى بىرئاز سالقىن-دايدۇ. گەرچە بىز بۇرۇنايغا ئەڭ ياخشى پەسلىدە كەلگەن بولساقمۇ، يەنىلا يازنىڭ ئەڭ ئىسسىق كۈنلىرىدە كېلىپ قالغاندەك ھېس قىلدۇق.

بۇرۇنايىنىڭ دىن ۋازارىتى دىنىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان ھۆكۈمەت (ئاخىرى 38-بەتتە)

پاكستان خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى ۋەكىللىرى ئۆمىكى جۇڭگودا زىيارەتتە بولدى

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنا-ئەن، مەكتەپ مۇدىرى، ئۆمەك باشلىقى دوكتور ھۈسەين ھەسەن، ئۆمەكنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى دوكتور ئەھمەد غەززالى، ئۆمەك ئەزاسى، دىنىي تەرغىبات تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسور، دوكتور ئەنىس ئەھمەدلەردىن تەركىب تاپقان پاكستان خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى ۋەكىللىرى ئۆمىكى 1996-يىل 2-ئاينىڭ 25-كۈنىدىن 3-ئاينىڭ 11-كۈنىگىچە جۇڭگودا دوستانا زىيارەتتە بولدى.

ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى دوستانە، سەممىي سۆھبەت ئۆتكۈزدى. بۇ سۆھبەتكە جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىدىن مۇئاۋىن رەئىس، قوشۇمچە باش كاتىپ مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىك، مۇئاۋىن رەئىس مۇھەممەد سەئىد مائۇنفۇ، مۇئاۋىن رەئىس، قوشۇمچە جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ مەسئۇل مۇئاۋىن مۇدىرى شەمشەدىن ھاجى، جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خالىد ياڭ زۇڭشەن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى مالىك مىيان قاتارلىقلار قاتناشتى. ئىككى تەرەپ جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بۇ ئۇنىۋېرسىتېتقا ئوقۇغۇچى ئەۋەتىش، بۇ ئۇنىۋېرسىتېت جۇڭگو ئىسلام ئىملاملىرى ۋە ئۇستازلىرى ئۈچۈن قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىپ بېرىش، ئىككى تەرەپ ھەمكارلىشىپ، ئىسلام دىنىغا دائىر كىتابلارنى نەشر قىلدۇرۇش ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار توغرىسىدا ئەسلەتمە ئىمزالىدى. پاكستان خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى دوكتور ھۈسەين ھەسەن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە باپ كاتىپى مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىك، پاكستاننىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ ئەلچىسى ھەبىب ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۇنىۋېرسىتېت تەرەپكە، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىگە ۋە پاكستان ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن ئەسلەتمىگە ئىمزا قويدى.

ۋەكىللەر ئۆمىكى بېيجىڭدا ئىككىنچى زىيارەتتە بولۇشتىن سىرت، يەنە گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ لەنجۇ شەھىرى ۋە لىنشا خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ شىنىڭ شەھىرى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرى قاتارلىق جايلارنى زىيارەت قىلدى. مېھمانلار بارغانلا يېرىدە يەرلىك ھۆكۈمەت ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. جايلاردا مەشھۇر مەسچىتلەرنى، يەرلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرىنى زىيارەت قىلدى، ئىسلام ئىنستىتۇتى، مىللەتلەر ئىنستىتۇتى قاتارلىق مائارىپ ئورۇنلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، مۇسۇلمانلار ئائىلىلىرىنى زىيارەت قىلدى ھەمدە مەسچىتلەرنىڭ ئىمامىلىرى، مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمان مائارىپچىلار بىلەن تۇرلۇك شەكىللەردە سۆھبەتلەشتى. چەت ئەللىك مېھمانلار كەڭ كۆلەمدە ئۇچرىشىش ئارقىلىق، جۇڭگودا ئىسلاھات-ئېچىۋېتىش بولغاندىن بېرى، غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ قولغا كەلگەنلىكىنى ئەمەلىي ھېس قىلدى. دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنىمىزنىڭ ناھايىتى ياخشى ئىزچىللاشقانلىقىنى ۋە ئىجرا قىلىنغانلىقىنى ماختىدى. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىدىن تولۇق بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقى ۋە نورمال دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان-

لىقىدىن ئىنتايىن خۇشال بولدى.

ۋەكىللەر ئۆمىكى جايلاردا زىيارەت قىلىش داۋامىدا، ئۆلكىلىك، ئوبلاستلىق ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىنىڭ ۋە مىللەتلەر-دىن ئىشلىرى تارماقلىرى مەسئۇللىرىنىڭ قىزغىن قوبۇل قىلىشى ۋە زىيافىتىگە مۇيەسسەر بولدى.

بېيجىڭدا گوۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسى-نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لىيۇ شۇشياڭ، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى سالىھ ئەن شۇبي ئاخۇنلار گوۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە جۇڭگو ئىس-لام جەمئىيىتى نامىدىن مېھمانلارغا زىيافەت بەردى.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئى-سى، جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ مەسئۇل مۇئا-ۋىن مۇدىرى شەمشىدىن ھاجى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ بېيجىڭ ۋە جايلاردىكى زىيارىتىدە باشتىن ئاخىر بىللە بولدى. پاكىستانىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ ئەلچىسى ھەببىمۇ ئۆمەك بىلەن بىللە پائالىيەت ئېلىپ باردى.

(مەئمۇن بىننى نوئمان)

ئافغانىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى جەئفار زائىي جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنى زىيارەت قىلدى

تەكلىپكە بىنائەن زىيارەتكە كەلگەن ئافغانىس-تان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مى-نىستىرى ئابدۇرەھىم جەئفار زائىي جانابلىرى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى بىرىنچى سىياسىي مەھكىمە-سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى نەجىبۇللا ئەپەندى 1996 -يىلى 1-ئاينىڭ 26-كۈنى نيۇجېي مەسچى-تىدە جۈمە نامىزى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، جۇڭ-گو ئىسلام جەمئىيىتىنى زىيارەت قىلدى. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابدۇرەھىم ئىمىن، مۇھەممەد سەئىد مايۇنفۇ، خەلقئارالىق بۆلۈم مۇدىرى مۇستافا ياڭجىبو قاتارلىقلار مېھمانلارنى قىزغىن كۈتۈۋالدى.

مۇئاۋىن رەئىس ئابدۇرەھىم ئىمىن، مايۇنفۇلار مېھمانلارغا مەملىكىتىمىزنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىن-لىكى سىياسىتىنى، جۇڭگودىكى ئىسلام دىنىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى ۋە ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى، شۇنداقلا دىنىي ئىنستىتۇت، مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىش، ئىسلام دىنى ئىزباسارلىرىنى يېتىشتۇرۇش، ياش مۇسۇلمان تالىپلارنى ئىسلام ئەللىرىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىش قاتار-لىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللارنىمۇ تونۇشتۇردى.

جەئفار زائىي جانابلىرى رازىمەنلىك بىلدۈرۈپ: "مەن جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىدىكى بۇرادەرلەرنى كۆرگىنىمگە بەكمۇ خۇشالمەن، سىلەرنىڭ تونۇش-تۇرۇشىڭلار ئارقىلىق، جۇڭگودىكى مۇسۇلمانلار-نىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى ھوقۇقىدىن تولۇق بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ چوڭقۇر تەسىرلەندۇق. بۇ دەل جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ دىنىي سىياسىتى ۋە ئىسلاھات-ئېچىۋېتىشنى يولغا قويغان-لىقىنىڭ نەتىجىسى. قادىر ئاللا كىشىلەرنى بىر-بى-رىنى چۈشىنىشكە، بىر-بىرىگە كەڭچىلىك قىلىشقا، ئۆزئارا تىنچ بىللە ياشاشقا چاقىرىدۇ. بىز ئىككى دۆلەت مۇسۇلمانلىرى دوستلۇقىنىڭ كۈنسايىن كۈ-چىيىپ بېرىشىنى، ئۇزلۇكسىز راۋاج تېپىشىنى تە-لەيمەن" دېدى.

جەئفار زائىي جانابلىرىغا ھەمراھ بولۇپ، مەم-لىكىتىمىز تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئاسىيا مەھ-كىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ چۈنگۇي، ئافغا-نىستانىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ مۇۋەققەت ئەلچىسى ئابدۇرەھىم ئەپەندى ۋە ئەلچى يارداملىرى قاتارلىقلار بىللە زىيارەت قىلدى.

(ئىمادىددىن)

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى مەككە مۇكەررەمەگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلدى

يىلدا بىر قېتىم بولىدىغان ھەج تاۋاپىنى ئۇيۇشتۇرۇش خىزمىتى جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇھىم، شەرەپلىك ۋە جاپالىق خىزمەت ۋەزىپىسى. بۇ يىل جەمئىيىتىمىز ئۇيۇشتۇرغان 2500دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ھاجىلىرى تۇرىكۇمىگە بۆلۈنۈپ 4-ئايىنىڭ بېشىدىن باشلاپ، جۇڭگو ئاۋىئاتسىيە شىركىتىدىن ھۆددىگە ئالغان ئون ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، بېيجىڭ ۋە ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقىپ سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە مۇبارەك شەھرىگە ۋە ئۇ يەردىن ئاپتوبۇس بىلەن مۇقەددەس شەھەر مەككە مۇكەررەمەگە ئوڭۇشلۇق يېتىپ باردى. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى ئەۋەتكەن ھەج خىزمىتى ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە قىزغىن يار يۆلەك بولۇشى نەتىجىسىدە، ھاجىلار ھەج پەرزى ئەمەللىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ، 5-ئايىنىڭ باشلىرى تۇرىكۇمگە بۆلۈنۈپ، ساق-سالامەت ۋەتەنگە قايتىپ كەلدى.

بۇ يىلقى ھاجىلار 20 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان بولۇپ، ئون مىللەتتىن تەركىب تاپقان، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ھاجىلار ئىلگىرىكى يىللاردىكىدن كۆپ بولۇپ، ھاجىلارنىڭ تەخمىنەن ئۇچتىن بىرىنى تەشكىل قىلىدۇ.

1986-يىلى جەمئىيىتىمىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنى ھەج تاۋاپىقا ئۇيۇشتۇرۇشقا باشلىغاندىن بېرى 30 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى ئاللاتائالانىڭ ھىممىتى بىلەن ھەج پەرزىنى ئوڭۇشلۇق ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىك ئادا قىلۇالدى. بۇ ھال مەملىكىتىمىزدە ئىجرا قىلىنىۋاتقان دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى تولۇق ناماياں قىلدى. مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقنى ئىلگىرى سۈردى، شۇنداقلا، خەلقئارادىمۇ ياخشى تەسىر كۆرسەتتى.

بۇ يىلقى ھەج ئىشلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش، باشقۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن جەمئىيىتىمىز رەھبەرلىكى ۋە خادىملىرى پۈتۈن كۈچى بىلەن بۇ خىزمەتكە ئاتلىنىپ، نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، ھاجىلارنىڭ ھەج تاۋاپ پەرزىنى ئادا قىلۇېلىشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىپ بېرىپ، كەڭ ھاجىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

(مۇستافا)

(بېشى 42-بەتتە) 46، 42 نەپەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، ئۇلار ھازىر نورمال ئوقۇش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. تۇنجى قارارداقوبۇل قىلىنغان 36 نەپەر ئوقۇغۇچى قەشقەر ۋىلايىتىدە ھازىرقى ئاتاقلىق ئۆلىمالارنىڭ ئۈچ يىل جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشى، ۋىلايەتلىك پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە ۋە ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ توغرا يېتەكچىلىكىدە تەپسىر، ھەدىس، بالاغەت، نەھۋى، فىقھە قاتارلىق پەنلەرگە ئائىت 35 پارچە كىتابنى تاماملىدى. ئۇنىڭدىن باشقا سىياسەت، قانۇن، ئېقىم مەسىلىلىرى، ئۇيغۇر تىلى، خەت-چەكلەر(يېزىقچىلىق) ساۋاتى قاتارلىق مەدەنىيەت دەرسلىرىنىمۇ ئۆگەندى. بۇلار 1994-يىل 4-ئايدا، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ھەرقايسىسى ئۆز ناھىيە(شەھەر)لىرىگە تەقسىم قىلىنىپ، ناھىيە(شەھەر) ، يېزا-بازار، كەنت مەسچىتلىرىگە دىنىي ۋەزىپە ئۆتەشكە قويۇلدى. مانا بۇلار پارتىيىمىزنىڭ دىنىي سىياسىتىنىڭ دىيارىمىزدىكى ئىجرا-سىنىڭ روشەن دەلىلى.

ھازىر بۇ مەكتەپكە تەۋە 2500 كۋادرات مېتر زېمىندا ئۇچ ئېغىز سىنىپ، 16 ئېغىز ئوقۇغۇچىلار ياتقى، مەكتەپ ئىشخانىسى، ئاشخانا، 100 نەچچە ئادەم ناماز ئوقۇيدىغان مەسچىت، سەككىز ئېغىز دۇكان بار. مۇدەرىسلەردىن ھېيت-گاھ جامەسىنىڭ ئىمام-خاتىپى ھارۇنخان مەخسۇم ھاجىم، ئابدۇرەشىد قارىي ھاجىم، مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى غېرىپشا قارىي ھاجىم قاتارلىق پىشقەدەم ئۇستازلار ۋە ئىسلام ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ياش ئۇستازلار مەكتەپنىڭ دىنىي دەرس ئوقۇتۇشىنى ئۇستىگە ئالغان.

دېمەك، نەچچە ئون يىل چىرىغى ئۆچۈرۈلمەي، ئارىغامچا ئېشىش، تاغار توقۇش كارخانىسىغا ئايلىنىپ، مەدرىسىتىن ئەسەرمۇ قالمىغان ساقىيە مەدرىسى ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە قايتا چىراغ ياندۇرۇپ، ئىلىم تەشنالىرىنىڭ ئۇسۇلۇقىنى قاندۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. بۇ، پارتىيىمىزنىڭ تۈرلۈك سىياسەت، فاكتىچىن، قانۇن بەلگىلىمىلىرىنىڭ، جۈملىدىن دىنىي سىياسەتنىڭ پارلاق نۇرى، شۇنداقلا قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە ۋە ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ قەشقەردىكى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن قىلغان ناھايىتى چوڭ غەمخورلۇقىنىڭ نامايەندىسى بولۇپ، بۇنىڭغا كەڭ مۇسۇلمانلار ئىممىسى باريكاللا دېيىشمەكتە.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى قۇربان ھېيتلىق زىيارەت بەردى

4-ئاينىڭ 29-كۈنى، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى بېيجىڭ خەلقئارا مېھمانخانىسىدا قۇربان ھېيتلىق تەنتەنە-لىك زىيارەت بەردى. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى چېڭ سىيۈەن، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرى زىيارەتكە قەدەم تەشرىپ قىلدى.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى نۇر-مان ماشىەن زىيارەتكە رىياسەتچىلىك قىلدى، رەئىس سالىھ ئەن شۇڭبي ئاخۇن تەبرىكلەش نۇتقى سۆزلەپ، مۇسۇلمان مېھمانلارنىڭ ھېيت ئايىمنى مۇبارەكلىدى.

ئىسلام ئەللىرىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ رەپىقىلىرى، بېيجىڭدا ئىشلەۋاتقان چەت ئەل-لىك مۇسۇلمان مۇتەخەسسىسلەر ۋە پايتەختتىكى ئىسلام دىنى زاتلىرى، مۇسۇلمان ئالىملار بولۇپ جەمئىي 240 دىن ئارتۇق ئادەم زىيارەتكە داخىل بولدى.

زىيارەتكە يەنە مەركىزىي كومىتېت بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لى دېجۇ، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى چېن خۇڭ، گووۋۇ-يۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يې شاۋۈېن، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتې-تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى شۆجى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش دىن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى جىن جيەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يۈ-سۇپ ئەيسا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ مۇئا-ۋىن مۇدىرى شارشىبېك، گووۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارە-سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىرى لیۇ شۇشياڭ، چىنەي، مەر-كىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى خاجىكشۇك، تاشقى دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىپى گاۋ يۈن، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى كادىرلار مەھكىمىسى-نىڭ باشلىقى تەۋەككۈل تىلۋالدى، بېيجىڭ شەھەرلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى شاجيۈەن قاتار-لىق رەھبەرلەرمۇ قاتناشتى.

جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتى ۋە بېيجىڭ ئىسلام ئە-نستىتۇتىنىڭ بىر قىسىم ئۇستاز-تالىپلىرىمۇ زىيارەتكە دا-خىل بولدى.

(نەبى، ئابدۇللا)

سانجى ئۇبلاستىدا ئىسلام دىنى 3-قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى چاقىرىلدى

شىنجاڭ سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئۇبلاستلىق ئىسلام دىنى 3-قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى 1996-يىل 1-ئاينىڭ 3-، 4-كۈنلىرى ئۇبلاست مەركىزى سانجى شەھىرىدە داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. ئۇبلاستقا تەۋە ئالتە ناھىيە، ئىك-كى شەھەردىن خۇيزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، دۇڭشياڭ، ئۆزبەك، تاتار، سالا قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ 142 نەپەر مۇسۇلمانلار ۋەكىلى يىغىنغا قاتناشتى.

ئۇبلاستلىق پارتكوم، ھۆكۈمەت، خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەشنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرى ۋە ئۇبلاستلىق بىرلىك سەپ بۆلۈمى، مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرى تەكلىپكە بىنائەن يىغىنغا قەدەم تەشرىپ قىل-دى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيە-تىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىمام ھەسەن ھاجى قاتارلىقلار يىغىنغا كېلىپ مۇبارەكلىدى ۋە سۆزلىدى.

يىغىن ئۇبلاستلىق ئىسلام جەمئىيىتى 2-نۆۋەتلىك ھەيئىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە ماقۇللا-دى؛ ئۇبلاستلىق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى ۋە يىغىن قارارىنى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىدى؛ سانجى ئۇب-لاستلىق ئىسلام جەمئىيىتى 3-نۆۋەتلىك ھەيئىتىنىڭ 57 نەپەر ھەيئەت ئەزاسى ۋە 25 نەپەر دائىمي ھەيئەت ئەزاسىنى سايلاپ چىقتى.

ما جېڭجۇڭ ئاخۇن جەمئىيەت رەئىسى، ئابلەت مەخ-سۇت، سۇ گۇاڭچەن، تەن زوفۇ، يۈسۇپ سەيدۇل ۋە ئاخاتلار مۇئاۋىن رەئىس، ما سۇنداڭ باش كاتىپ بولۇپ سايلاندى.

(ما يۈيچى، ما سۇن)

دوكتور ئۇبەيد ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ باش كاتىپلىقىغا سايلاندى

1995-يىل 12-ئاينىڭ 30-كۈنىدىن 1996-يىل 1-ئاينىڭ 3-كۈنىگىچە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقى تەسىس مۇدىرىيىتىنىڭ 34-نۆۋەتلىك يىغىنىدا دوكتور ئابدۇللا بىننى سالىھ ئۇبەيد ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى باش كاتىپى بولۇپ سايلاندى. سابىق باش كاتىپ ئەھمەد مۇھەممەد ئەلى ئىسلام مەجلىسى تەشكىلاتى قارىمىقىدىكى ئىسلام تەرەققىيات بانكىسىغا قايتىپ بېرىپ، بانكا باشلىقى بولدى.

دوكتور ئۇبەيد سەئۇدى ئەرەبىستانلىق بولۇپ، مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغانىدى. ئۇ دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقىنىڭ: بۇ ئىتتىپاققا باش كاتىپ بولغۇچى جەزمەن سەئۇدى ئەرەبىستانلىق بولۇشى شەرت دېگەن بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھى فەھد تەرىپىدىن كۆرسىتىلگەن بىردىنبىر باش كاتىپ نامزاتى ئىدى.

دوكتور ئۇبەيد باش كاتىپ بولۇپ سايلانغاندىن كېيىن، ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى ئىچىدە تىرىشىپ ئىشلەپ، ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. (مۇسا)

ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەيخى جادۇل ھەق ئەلى جادۇل ھەق خۇدانىڭ دەرگاھىغا سەپەر قىلدى

مىسىردىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەيخى، ئالىي ئىسلام تەرغىبات مەجلىسىنىڭ رەئىسى، چوڭ ئىمام جادۇل ھەق ئەلى جادۇل ھەق (مۇئاۋىن زۇڭلى دەرىجىلىك) 1996-يىل 3-ئاينىڭ 15-كۈنى (جۈمە كۈنى) سەھەردە ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىدا 79 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. مىسىر زۇڭتۇڭى مۇبارەك مۇسىبەت خەۋىرى جاكارلاپ: "مىسىر خەلقى ۋە پۈتكۈل ئىسلام دۇنياسى داڭلىق بىر ئالىمدىن ۋە داھىدىن ئايرىلىپ قالدى" دېدى. ئۇنىڭ دەپنە مۇراسىمى شۇ كۈنى قەدىمكى ئەزھەر جامەسىدە ئۆتكۈزۈلدى. شەيخنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ئۇنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا مەشھۇر ئۆلىما شەئراۋى رىياسەتچىلىك قىلدى. مىسىرنىڭ ھۆكۈمەت، ھەربىي، ئىسلام، خرىستىئان دىنى ساھەسىدىكى ئەربابلار ۋە مىسىردا تۇرۇشلۇق چەت ئەل ئەلچىلىرى دەپنە مۇراسىمىغا ئىشتىراك قىلدى. 3-ئاينىڭ 27-كۈنى مۇبارەك زۇڭتۇڭ مىسىرنىڭ دۆلەت مۇفتىسى مۇھەممەد سەئىد تانتاۋىنى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 43-نۆۋەتلىك شەيخلىقىغا تەينىلىدى. (ئابدۇۋاھاب)

قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە بەشتە ياخشى مەسچىت، بەشتە ياخشى دىنىي زات ۋە ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ باي بولغان دىنىي زاتلارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى

ۋىلايىتى 1996-يىلى 3-ئاينىڭ 12-كۈنى يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ۋىلايىتىمىزگە قاراشلىق دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى ئىچىدىكى بەشتە ياخشى مەسچىت، بەشتە ياخشى دىنىي زات ۋە ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ باي بولغانلارنى تەقدىرلىدى.

يىغىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى ۋىلايىتىمىزدىكى ھەر ساھە دىنىي زاتلار ۋە كەڭ ئامما پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ھەمدە دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرىنىڭ

تىنچلىقى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى قوغداپ، ۋىلايىتىمىزنىڭ مۇقىم بولۇشى، ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشتى.

بۇ قېتىمقى تەقدىرلەش يىغىندا قەشقەر ھېيتگاھ جامە مەسچىتى، يەكەن ئالتۇن جامە مەسچىتى، قاغىلىق تۆگىچى يېزا 3-كەنت جۇمە مەسچىتى قاتارلىق 21 "بەشتە ياخشى مەسچىت"، ھارۇنخان مەخسۇم ھاجىم، ئابدۇۋەلى ھاجىم، ئابلىمىت ماموت ھاجىم قاتارلىق 64 نەپەر "بەشتە ياخشى دىنىي زات" ۋە ۋىلايىتىمىز تەۋەسىدىكى دىنىي زاتلار ئىچىدە ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق باي بولۇپ، جەمئىيەت ۋە خەلق ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلغان قاسىم قارىي ھاجىم، ئابدۇرىشىت مەخسۇم ھاجىم، ئابدۇقېيۇم ھاجىم قاتارلىق 30 نەپەر دىنىي زات ۋەكىلى تەقدىرلەندى.

يىغىندا تۆت نەپەر قوش بەشتە ياخشىلار ۋەكىلى ۋە ئىككى نەپەر ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق باي بولۇپ، جەمئىيەت ۋە خەلق ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلغان دىنىي زاتلار ۋەكىللىرى ئۆزلىرىنىڭ قوش بەشتە ياخشى بولۇش، ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق باي بولۇش تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇردى. يىغىن ئىشتىراكچىلىرى بۇ قېتىمقى قوش بەشتە ياخشىلارنى تەقدىرلەش يىغىنى پۈتۈن ۋىلايىتىمىزدىكى ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا چىقارغان «تەشەببۇسنامە»نى بىردەك ماقۇللىدى.

يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ھارۇنخان مەخسۇم ھاجىم، ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى مەمەت ئەخلەت، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى نۇر بەكرى، ۋىلايەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇدىرى مەمەت ئىمىن ھەلىمدىن، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى ياسىن ياقۇپ، ۋىلايەتلىك بىرلىك سەپ بۆلۈمى، مەمۇرىي مەھكىمە مىللەتلەر-دىن ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ رەھبەرلىرى، ۋىلايىتىمىزدىكى قوش بەشتە ياخشىلار ۋەكىللىرى، قەشقەر شەھىرىدىكى جۇمە مەسچىتىنىڭ ئىمام، خاتىپلىرى بولۇپ 600 نەپەر كىشى قاتناشتى. (ياقۇپ ھاجى)

تۇرپان شەھىرىدىكى بىر قىسىم مەسچىتلەر ئۆزىنى ئۆزى قامداش يولىغا ماڭدى

ئىسلاھات-ئېچىۋېتىش چوڭقۇرلىشىپ، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىش تەشەببۇس قىلىنىغاندىن بېرى، ئېلىمىزنىڭ ئىگىلىكى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەن بۆگۈنكى ياخشى ۋەزىيەتتە، تۇرپان شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتى، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان مەسچىتلەرنىڭ خراجىتىنى ئازايتىپ، كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن، ئۇلارنى بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىشكە، 3-كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشقا پائال يېتەكلەپ، ياخشى ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

تۇرپان شەھىرىنىڭ شەھەر ئەتراپىغا جايلاشقان جەنۇبىي خۇيزۇ (كىچىك) مەسچىتى بازارغا يېقىن بولۇشتەك ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، دېموكراتىك مەسچىت باشقۇرۇش تەشكىلاتلىرىنىڭ باشچىلىقىدا مەسچىت قورۇسىدىكى ئىككى موغا يېقىن بوش تېرىلغۇ يەردىن پايدىلىنىپ، پارنىكتا كوكتات كۆچىتى ئۆستۈرۈپ ۋە پارنىكقا كۆكتاپ تېرىپ سېتىپ كىرىم قىلىپ، مەسچىتنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتىنى ياخشىلىدى. يېقىنقى بەش يىل ئىچىدە بۇ مەسچىت 40 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق كىرىم قىلىپ، ئۆزىنى ئۆزى قامداشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ سېلىقىنى ئازايتتى. شۇنىڭدەك مەسچىتتە ساراپ، مۇنچا، ئىسسىنىش قاتارلىق ئەسلىھەلەرنى تولۇقلاپ، مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ كەڭ كۇشادە، ئازادە، خاتىرجەم دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشىغا ئوبدان شارائىت يارىتىپ بەردى.

شەھەر ئىچىگە جايلاشقان جاپپار ئىمام مەسچىتى بازار ئىگىلىكى يولىغا قويۇلغاندىن كېيىن، مەسچىت-

نىڭ بازار ئىچىگە ئورۇنلاشقانلىقىدەك ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، مەسچىت تەۋەلىكىدىكى يەرگە ئاددىي قىلىپ 20 ئېغىز ئۆي سېلىپ، بۇ ئۆيلەرنى ئىجارىگە بېرىپ، ئۇچ يىل ئىچىدە 45 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن هازىر 40 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق نەق پۇلى بار مەسچىت بولۇپ قالدى. ئۇلار يەنە ئۆز كىرىمىنى يەنمۇ كۆپەيتىپ، مەسچىتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى قامداش شارائىتىنى تېخىمۇ ياخشىلاش ئۈچۈن، مەسچىتنىڭ شەرقىدىكى يولغا قارىتىپ، ئاممۇى هاجەتخانا، مۇنچا سېلىشنى پىلانلىماقتا.

سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىپ، ئۆز كۈچىگە، ئۆزىنىڭ هالال ئەمگىكىگە تايىنىپ، بېيىش يولىغا قاراپ مېڭىش تەشەببۇس قىلىنغاندىن بېرى، تۇرپان شەهىرىدە ئىجارىگە بېرىلگەن مەسچىت ئۆيلىرى 34 ئېغىز بولۇپ، بۇ ئۆيلەرنىڭ يىللىق ئىجارە هەققىدىن كىرگەن كىرىمى ۋە مەسچىتلەرنىڭ قوشۇمچە باشقا كەسىپلەردىن قىلغان كىرىمى 25 مىڭ يۈەندىن ئاشتى. مەسچىتلەرنىڭ يىل ئاخىرىدىكى نەق پۇلى 131 مىڭ 508 يۈەنگە، يىل ئاخىرىدىكى مەسچىت مۇقىم مۇلۇك ئومۇمىي قىممىتى 394 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

هازىر شەهەر ئىچىدىكى بېگى شەهەر قازىخانا مەسچىتى، شەرق قۇۋۇق خۇيزۇ مەسچىتى، غەربىي قۇۋۇق خۇيزۇ (كىچىك) مەسچىتى، جەنۇبىي خۇيزۇ مەسچىتى، كونا شەهەر مەسچىتى قاتارلىق بەش مەسچىت ئۆز كۈچىگە تايىنىپ مەسچىت ئىچى، دەرسخانا، تالىپلار ياتاقلىرىنى پار بىلەن ئىسسىتىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىپلا قالماي، يەنە ئۇلارغا ئازادە پائالىيەت ئېلىپ بارالايدىغان شارائىت يارىتىپ بەردى. (شاهىمەردان قارىي)

دىنىي زاتلار نامراتلارنى يوقلىدى

قەشقەر مەكتەپ ناهىيە بازارلىق هۆكۈمەت تەۋەسىدىكى بىر قىسىم دىنىي زاتلار ئۆز تەۋەسىدىكى نامرات، بەشتە كاپالەت، يېتىم-يېسىرلارغا ياردەم بېرىپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

بۇ يىل 2-ئاينىڭ 10-كۈنى ئابدۇقادىر ئىمام هاجىم، ئەمەت هاجىم، ئابلا قارىي هاجىم، غوجى رەهىم هاجى قاتارلىق ئون نەپەر دىنىي زات ئۆز يېنىدىن 11250 يۈەن نەق پۇل، 8000 كىلوگرام گۈرۈچ، 1200 جىڭ ئاق ئاش (ئۇن)، 56 قۇر كىيىم، 80 مېتر رەخت، 43 دانە يۈك پوپايكا چىقىرىپ، 65 نەپەر نامرات ئائىلىگە تارقىتىپ بەردى، ئۇچ نەپەر ئازغان ياشقا تۇرمۇش يولى تېپىپ بەردى. (ياقۇپ هاجى)

تۇرپان شەهىرىدىكى دىنىي زاتلار هالال ئەمگىكىگە تايىنىپ بېيىش يولىغا ماڭماقتا

يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان تۇرپان شەهىرىدىكى دىنىي زاتلار 3-كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىپ، هالال ئەمگىكىگى ئارقىلىق باي بولۇش يولىغا پائال ئاتلىنىپ، كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

تۇرپان ناهىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتى ئالدى بىلەن دىنىي زاتلارنى 3-كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشقا پائال يېتەكلىگەندىلا، ئاندىن هاللىق سەۋىيىگە يېتىش قەدىمىنى تېزلەتكىلى بولىدىغانلىقىنى چوڭقۇر تونۇپ يېتىپ، بۇ خىزمەتنى چىڭ تۇتۇپ ياخشى ئىشلىدى. نەتىجىدە 1995-يىلى شەهەر بويىچە 3-كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغان دىنىي زاتلار ئائىلىسى 73كە، يولغا قويغان تۇر 33كە يېتىپ، بۇ تۇرلەردىن قىلغان يىللىق كىرىم 845 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا هېساب بىلەن كىشى بېشىغا 3 مىڭ يۈەندىن

كىرىم قىلغان ئائىلە 62گە، 4 مىڭ يۈەندىن كىرىم قىلغان ئائىلە 29غا، 5 مىڭ يۈەندىن كىرىم قىلغان ئائىلە 16غا، 6 مىڭ يۈەندىن كىرىم قىلغان ئائىلە 12گە يېتىپ، ئومۇمىي دىنىي زاتلار ئائىلىسىنىڭ 25 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، قازىخانا مەسچىتىنىڭ خاتىپى ئابدۇرەھىم قارىي ھاجى 1995-يىللىق دېھقانچىلىقتىن قىلغان كىرىمىنى 50 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، ئائىلىسىدىكى يەتتە جان ئادەمنىڭ كىشى بېشىغا قىلغان يىللىق كىرىمىنى 7 مىڭ يۈەندىن ئاشۇرۇۋەتتى. بۇنىڭدىن باشقا، تۇرپان شەھىرىدىكى دىنىي زاتلار ئائىلىسىدىكى چوڭ-كىچىك تراكتور 175كە، ھەر خىل كىرا ئاپتوموبىلى 42گە يەتتى. باقمىچىلىق ئائىلىسى 37گە، پارنىكلىق كۆكتات مەيدانى 28 موغا يەتتى، بۇنىڭ بىلەن يالغۇز پارنىكتىن قىلغان كىرىمىنى 75 مىڭ 663 يۈەنگە يەتكۈزۈپ، تۇرپان شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشتى.

ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ باي بولغان دىنىي زاتلار ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇردى، ئۆتكەن بىر يىل ئىچىدە دىنىي زاتلار ۋە مەسچىت جامائەتى مائارىپقا، دوختۇرخانا قۇرۇلۇشىغا، نامراتلار ۋە ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا ئومۇمىي قىممىتى 168 مىڭ يۈەن كېلىدىغان نەق پۇل ۋە ماددىي بۇيۇملارنى ياردەم قىلىپ، باي بولغاندا نامراتلارنى ئۇنتۇپ قالمايدىغان، نامراتلارنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ئېسىل ئەنئەنىنى نامايان قىلدى.

بۇنىڭدىن باشقا دىنىي زاتلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تىكلىگەن كۈچەت 575 تۈپكە، رېمونت قىلىنغان يول 11 كىلومېتىرغا، كۆۋرۈك 125كە يەتتى. دىنىي زاتلار 172 قېتىم مېيىت نامىزىنى خالىس ياكى فىدىي بىلەن چۈشۈرۈپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن ھىمايىسىگە ئېرىشتى. ھازىر تۇرپان شەھىرىدىكى دىنىي زاتلار 3-كەسىپ بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ باي بولۇپ، ھاللىق سەۋىبىگە يېتىش قەدىمىنى بارغانسېرى تېزلەتمەكتە. (شاھمەردان قارىي)

سەمەت مەخسۇم ھاجىم، ئابلىز مەۋلا بەخشى ھاجىم، ئۆمەر قازى ھاجىملار خۇدانىڭ دەرگاھىغا كەتتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قەشقەر ھېيتگاھ جامە مەسچىتىنىڭ ئىمامى سەمەت مەخسۇم ھاجىم 1996-يىلى 3-ئاينىڭ 12-كۈنى 76 يېشىدا خۇدانىڭ دەرگاھىغا كەتتى.

سەمەت مەخسۇم ھاجىم قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، 1920-يىلى تۇغۇلغان، 1930-يىلدىن 1940-يىلغىچە زور ئىجتىھات بىلەن دىنىي ئىلىم تەھسىل قىلغان، 1944-يىلدىن بېرى ئىمامىلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. 1980-يىلدىن كېيىن ھەر دەرىجىلىك سىياسىي كېڭەش، خەلق قۇرۇلتىيى، ئىسلام جەمئىيەتلىرىدە ۋەزىپە ئۆتىگەن. مەرھۇم ھايات ۋاقتىدا تۇرلۇك ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىشلارنى قىلغان.

3-ئاينىڭ 12-كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ھارۇنخان مەخسۇم ھاجىم ۋە قەشقەر شەھىرىدىكى نەچچە مىڭ ئامما ئۈنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا قاتناشتى.

مەملىكەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، پوسكام ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابلىز مەۋلا بەخشى ھاجىم (تاجىك) 1996-يىلى 4-ئاينىڭ 2-كۈنى 67 ياشتا داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي خۇدانىڭ دەرگاھىغا كەتتى.

ئابلىز مەۋلا بەخشى ھاجىم بالىلىق دەۋردە دادىسىدىن دىنىي ساۋات ئالغان، 1943-يىلدىن 1949-يىلغىچە بولغان يەتتە يىل جەريانىدا پاكىستان قاتارلىق جايلاردا ئىسلام بىلىملىرىنى ئۆگىنىپ، ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا يۇقىرى شۆھرەت قازانغان، 1950-يىلدىن كېيىن ئىمام بولغان، 1951-يىلدىن كېيىن ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش، ئىسلام جەمئىيەتلىرىدە ۋەزىپە ئۆتىگەن. ئۇ ئېلىمىزنىڭ ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى ئاتاقلىق زات، تاجىك مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىلى.

مەرھۇم ھايات ۋاقتىدا تۇرلۇك ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ، ئاممىنى نورمال دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا يېتەكلەپ، ئېلىمىز ئىسلام دىنى ئىشلىرى ئۈچۈن تىگىشلىك تۆھپىلەرنى قوشقاندى.

مەرھۇمنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا ھارۇنخان مەخسۇم ھاجىم، ئابدۇرىشىت قارىي ھاجىم ۋە پوسكام ناھىيىسىدىكى نەچچە مىڭ ئامما، تاشقورغان، يەكەن ناھىيىلىرىدىن كەلگەن تاجىك ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

1-ئاينىڭ 13-كۈنى كەچ سائەت 2 دە، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مارالبېشى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ناھىيە مەركىزى جامە مەسچىتىنىڭ ئىمامى، خاتىپى ئۆمەر قازى ھاجىم يۈرەك كېسىلى تۈيۇقسىز قوزغىلىپ 78 يېشىدا ۋاپات بولۇپ كەتتى.

ئۆمەر قازى ھاجىم 1918-يىلى تۇغۇلغان، بالىلىق دەۋردە ئۆز يۇرتىدا دىنىي مەلۇمات ئالغان. 1935-يىلدىن كېيىن مارالبېشى چوڭقۇرچاق مەدرىسىدە ئوقۇپ، يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولغان. 1947-يىلى ئىمامىلىق قىلغان ھەمدە مەدرىسىلەردە بىرمەزگىل مۇدەررىسلىك قىلىپ، كۆپلەپ تالىپ يېتىشتۇرگەن. شۇ يىلى يۇرتىنىڭ قازىسى بولغان. 1983-يىلدىن كېيىن ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش، ئىسلام جەمئىيەتلىرىدە ۋەزىپە ئۆتىگەن.

ئۆمەر قازى ھاجىم ئەخلاق، پەزىلەت ۋە بىلىم جەھەتلەردە يېتىشكەن، ئۇ ئۆزىنى ئۆمۈر بويى پاك تۇتۇپ كەلدى. ئۇ ئىزچىل تۇردە پارتىيە رەھبەرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىپ، ھۆكۈمەتكە ياردەملىشىپ دىنىي سىياسەتنى تەشۋىق قىلىپ، ئاممىنى نورمال دىنىي پائالىيەتلەرگە يېتەكلەپ، كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپ كەلگەن.

مەرھۇمنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابدۇۋەلى ھاجىم، ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بەدرىدىن مەخسۇم ھاجىم ۋە ناھىيە تەۋەسىدىكى نەچچە مىڭ ئامما ئىشتىراك ئەتتى.

يۇقىرىقى ئۇچ نەپەر ئۆلىما ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتى، قەشقەر ۋىلايەتلىك سىياسىي كېڭەش، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمە مىللەتلەر-دىن ئىشلىرى باشقارمىسى، ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتى تەزىيە تېلېگراممىسى ئەۋەتتى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىدىن ھال-ئەھۋال سورىدى.

(ياقۇپ ھاجى)

دىنىي زاتلار ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى توغرىسىدا دوكلات ئاڭلاشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتى 4-ئاينىڭ 9-كۈنى دىنىي زاتلارنى ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى توغرىسىدا دوكلات ئاڭلاشقا ئۇيۇشتۇردى.

دوكلات يىغىنىغا شەھەر تەۋەسىدىكى مەسچىتلەرنىڭ ئىمام، خاتىپلىرى، دىنىي زاتلار ۋەكىللىرى، ۋىلايەتلىك دىنىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ 400گە يېقىن كىشى قاتناشتى.

يىغىندا قەشقەر سەھەن شۆيۈەن پەن-تېخنىكا باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پروفېسسور جاپپار روزى، ۋىلايەتلىك پەن-تېخنىكا كومىتېتىنىڭ باشلىقى نامانجانلار يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى توغرىسىدا دوكلات بەردى.

يىغىن ئاخىرىدا ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى مەمەت ئەخلەت سۆز قىلىپ، دىنىي زاتلاردىن پەن-تېخنىكا ئارقىلىق قەشقەرنى گۈللەندۈرۈش، مائارىپنى ۋە ئىلىم پەننى تەشۋىق قىلىش جەھەتتە كۆچ چىقىرىشنى ھەمدە ۋىلايىتىمىزنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولغان ياخشى ۋەزىيىتىنى تېخىمۇ قەدىرلەپ، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، ھەر ساھەدىكى خىزمەتلەردە زور نەتىجىلەرنى يارىتىش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشنى تەلەپ قىلدى.

(ياقۇپ ھاجى)

ئۆز يۇرتى خەلقىنى ئۇنتۇمغان مۇساپىر

تەيۋەندە تۇرۇۋاتقان خۇنەنلىك ئۇيغۇر قېرىندىشىمىز جيەن نىڭخۇڭ ئەپەندى ئۆز خانىمى ۋە قىزىنى ئېلىپ، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ چوڭ قۇرۇقلۇقىنى سىياھەت قىلىش ئۆمىكى بىلەن بىللە شىنجاڭ، شەنشى قاتارلىق جايلارنى سىياھەت قىلغاندىن كېيىن، 1995-يىل 9-ئاينىڭ 17-كۈنى ئۆز يۇرتى چاڭدې شەھرىگە تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن ئالاھىدە يېتىپ كەلدى. 7-ئايدا، ئۇلار چاڭدې شەھەر مەسچىتىدىكىلەر بىلەن خەت ئالاقە قىلىش داۋامىدا، چاڭدېدىكى يۇرتىدا ئالاھىدە زور سۇ ئاپىتى بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان ۋە ئۆز يۇرتىدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقىنىڭ تۇرمۇشىغا غەمخورلۇق قىلىش ئۈچۈن، تەيۋەنده تۇرۇۋاتقان چاڭدېلىق خۇيزۇ، ئۇيغۇر قېرىنداشلاردىن دىڭ جۇڭمىڭ، دىڭ جېڭلى، دىڭ گۇاڭگو، ما شەنچۈن، جيەن نىڭخۇڭ قاتارلىق بەشەيلەن 25 مىڭ يۈەن تەيۋەن پۇلى ئىئانە توپلىغاندى. جيەن نىڭخۇڭ ئەپەندى بۇ نۆۋەت ئۆز يۇرتىغا تۇغقان يوقلىغىلى كېلىپ، 9-ئاينىڭ 18-كۈنى بۇ پۇلنى چاڭدې شەھەر مەسچىتىگە بېرىپ، ئۇنى ئۆز يۇرتىدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقە تاپشۇرۇپ بېرىشنى ھاۋالە قىلدى. (ما ۋېنبىڭ)

☆ تۈزىتىش ☆

ھۈرمەتلىك كىتابخانلار دىققەتسىزلىكىمىزدىن ژۇرنىلىمىزنىڭ 1996-يىللىق 1-سانىدا خاتا بېسىلىپ قالغان 6-بەت يۇقىرىدىن 10-قۇردىكى "... بۆلۈمنىڭ باشلىقى" دېگەن سۆزنى "...بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى"، 61-بەت تۆۋەندىن 18-قۇردىكى "بېشى 42-بەتتە" دېگەن سۆزنى "بېشى 48-بەتتە"، 63-بەت تۆۋەندىن 12-قۇردىكى "ماقالەل" دېگەن سۆزنى "ماقالە" ۋە 63-بەت تۆۋەندىن 13-قۇردىكى "خەتتى» دېگەن سۆزنى "خەتتىن"، مۇندەرىجىدىكى "31" دېگەن سانىنى "32" دەپ تۈزىتىپ ئوقۇشىڭىزلارنى سورايمىز.

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى

1996-يىل 5-ئاينىڭ 31-كۈنى

مۇھەررىر ئىلاۋىسى: ژۇرنىلىمىزنىڭ قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى تۇنجى سانى جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن، ژۇرنالدىن بەھرىمەن بولغان بىر قىسىم ژۇرنىلىمىز زوقمەنلىرى تەھرىر بۆلۈمىمىزگە خەت يېزىپ، تېلېفون بېرىپ ياكى سالام يوللاپ، ژۇرنىلىمىزنىڭ قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى مۇبارەكلەش بىلەن بىرۋاقتتا، ژۇرنال توغرۇلۇق ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ئارزۇ-تىلەكلىرىنى ۋە پىكىر-تەكلىپلىرىنى بايان قىلدى. بولۇپمۇ ژۇرنىلىمىزنىڭ پېشقەدەم تەھرىرى خۇجا ئابدۇللا قارىي ھاجىم قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى تۇنجى سانلىق ژۇرنىلىمىزنى باشتىن ئاخىر، سۆزمۇسۆز كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، ژۇرنىلىمىزنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەش ۋە ژۇرنال سۈپىتىنى، مەزمۇنىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىرۋاقتتا، پېشقەدەم ژۇرنالىست ۋە ئىسلامشۇناس بولۇش سۈپىتى بىلەن، يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق پوزىتسىيىسىدە تۇرۇپ، ژۇرنىلىمىزغا ناھايىتى قىممەتلىك تەكلىپ ۋە پىكرلەرنى بەردى ھەمدە ئۆزىنىڭ قىممەتلىك پىكىر ۋە لايىھىلىرى ئىزاھلانغان ژۇرنالنى ۋە مالال كۆرمەي يازغان تەپسىلىي خېتىنى ئۇرۇمچىدىن تەھرىر بۆلۈمىمىزگە يوللاپ بەردى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن تەھرىر بۆلۈمىمىز خۇجا ئابدۇللا قارىي ھاجىمغا ۋە ژۇرنىلىمىزغا كۆڭۈل بۆلگەن مۇشتەرىلەرگە ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتىدۇ.

ژۇرنىلىمىزغا دۆلەت رەھبەرلىرىدىن ئىسمائىل ئەھمەد، سەيپىدىن ئەزىزىلەر، مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەردىن جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لى دېجۇ، گوۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يې شاۋۋېن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى رەھبەرلىرىدىن سالىھ ئەن شۇڭيې ئاخۇن، ئابدۇللا داموللا ھاجىم، مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭ قاتارلىقلارمۇ بېغىشلىما يېزىپ بېرىپ، ژۇرنىلىمىزدىن كۆتىدىغان ئۇمىدلىرىنى ئىپادىلىگەنىدى.

رەھبەرلەر ۋە مۇشتەرىلەرنىڭ بۇ خىل كۆڭۈل بۆلۈپ ئىپادىلىگەن ئارزۇ-تىلەك، پىكىر-تەكلىپلىرى بىز ئۈچۈن زور ئىلھام ۋە مەدەت، شۇنداقلا ژۇرنىلىمىزنىڭ بەلگىلەنگەن نىشانى بويىچە ژۇرنالنىڭ ھەر تەرەپلىك سۈپىتىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ، كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنى ۋە ژۇرنال زوقمەنلىرىنى رازى قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىدىغان ژۇرنال بولۇپ قېلىشىدا ئاكتىپ رول ئويناپ بېرىدۇ. ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى سانلىرىدا، مۇشتەرىلەرنىڭ خەتلىرىنى «مۇشتەرى-لەردىن خەت» دېگەن سەھىپە ئاستىدا تاللاپ بېرىپ تۇرىمىز. تۆۋەندە مۇشتەرىلەردىن شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى دىن تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ دىن تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى ھەببۇللا خوجا لەمجىنىنىڭ ژۇرنىلىمىزغا يازغان خېتىنى ژۇرنىلىمىز جامائىتىگە سۇنىمىز:

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىگە:

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىگە:

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىنىڭ ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەشكە ئەرزىگىدەك كاتتا بىر ئىش. ئۇ ئاللاتائالانىڭ ھىممىتى ۋە جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ جۇڭگودىكى ھەر مىللەت مۇسۇلمان ئۆلىما-ئالىملىرى، تەتقىقاتچىلار ھەمدە پۈتكۈل مۇسۇلمانلار شۇنىڭدەك ئىسلامشۇناسلار ئۈچۈن ئېچىپ بەرگەن ئۆگىنىش ۋە تەتقىقات باغچىسى. خەلقىمىزا ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت ۋە ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش سەھنىسى. ئىچكى-تاشقى ئىتتىپاقلىق ۋە دوستلۇقنى كۈچەيتىش، تىنچلىق ۋە تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ تەشۋىقاتچىسى، مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش بىلەن دىننى سۆيۈشنى بىرلەشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ شۇنداقلا ئۇلارنى پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن جۇڭخۇانى گۈللەندۇرۇشكە ئىنتىلدۇرۇشنىڭ مەدەتچىسى.

مەن ئۇيغۇرچە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىنىڭ قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەيمەن!

ئۇيغۇرچە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىنىڭ دەۋرىنىڭ، كىتابخانلارنىڭ ئېھتىياجىدىن مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىشىغا تىلەكداشمەن!

ھۆرمەت بىلەن: ھەببۇللا خوجا لەمجىنى

1996-يىل 5-ئاينىڭ 9-كۈنى.

♡ ژۇرنالىمىز ئىئانىچىلىرىغا تەشەككۈر ♡

ئۇيغۇرچە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلىنىڭ ئەسلىگە كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان بىرمۇنچە قېرىنداشلار ۋە بەزى شىركەت، مەسچىت، ئىسلام جەمئىيىتى، ئىدارە-تەشكىلاتلار ژۇرنىلىمىزغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن خالىسانە ئىئانە بېرىپ ياكى ئىئانە بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، بۇ ژۇرنالنى قوللايدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى. ئۇلارغا مىڭ مەرتىۋە تەشەككۈر ئېيتىمىز.

ئاللاتائالا ئۇلارغا ئىككى ئالەملىك بەرىكەت ئاتا قىلغاي، ئامىن!

ئىئانە قىلغۇچىلارنىڭ ئىسىم شەرىپى:

1. ئۈرۈمچى شەھىرىدىن: **ئابلىھكىم ئىبراھىم ھاجى** (ھازىر بېيجىڭدا تىجارەتچى) 500 يۈەن
2. مارالبېشى ناھىيىسىدىن: **تۇردى ئاخۇن ئابلا ھاجى** 300 يۈەن
3. قۇمۇل شەھىرىدىن: **نىزامىدىن ھېيت** 100 يۈەن
4. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىدىن: **ئادىل ھاجى** 100 يۈەن
5. قەشقەر شەھىرىدىن: **ياقۇپ ھاجى** 93 يۈەن
6. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىدىن: **ھاجى ئابدۇرەھىم ئىمىن** 66 يۈەن
7. دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتىدىن: **مالىك ھاجى تاھىر** 50 يۈەن
8. ئۈرۈمچى شەھىرىدىن: **ھەبىبۇللا خوجالەمجىنى** 50 يۈەن
9. خوتەن لاسكويىدىن: **مۇھەممەت ئۆمەر قارىي** 50 يۈەن
10. تۇرپان شەھىرىدىن: **ھەبىبخان ھاجى خېنىم** 50 يۈەن
11. تۇرپان شەھىرىدىن: **ھەسەن قارىي ھاجى** 50 يۈەن
12. تۇرپان شەھىرىدىن: **ئايشەمخان ھاجى خېنىم** 50 يۈەن
13. توقسۇن ناھىيىسىدىن: **تۇرسۇن غۇجى ھاجى** 50 يۈەن

ئىئانە قىلغۇچىلار ئىئانىسىنى «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىگە بىۋاستە ئەۋەتسە بولىدۇ، ئىسلام جەمئىيەتلىرى ياكى ئىشەنچلىك شەخسلەر ئارقىلىق توپلاپ، يوللاپ بەرسىمۇ بولىدۇ. ئىئانىنى تاپشۇرۇۋالغان ھامان تاپشۇرۇۋېلىش ھۇججىتى ئەۋەتىپ بېرىلىدۇ، ئىئانە قىلغۇچىلارنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ۋە ئىئانە قىلغان پۇلنىڭ سانى ژۇرنالدا ئاشكارا ئېلان قىلىنىدۇ ۋە ئۇلارغا ئىسمى چىققان ژۇرنال ئەۋەتىپ بېرىلىدۇ. شۇڭا ئىئانە قىلغۇچىلارنىڭ ئۆزىنىڭ تەپسىلىي ئادرېسى ۋە پوچتا نومۇرىنى بىزنىڭ ئەۋەتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

بۇ ژۇرنالدىكى بىر قىسىم ماقالىلەرنىڭ تەرجىمە-تەھرىرلىكىنى شەمشىدىن ھاجى، غوپۇرجان ھاجى ئابدۇرەھىم، رىشىت ۋاھىدى ۋە قەيسەر قۇربانلار ئىشلىدى.

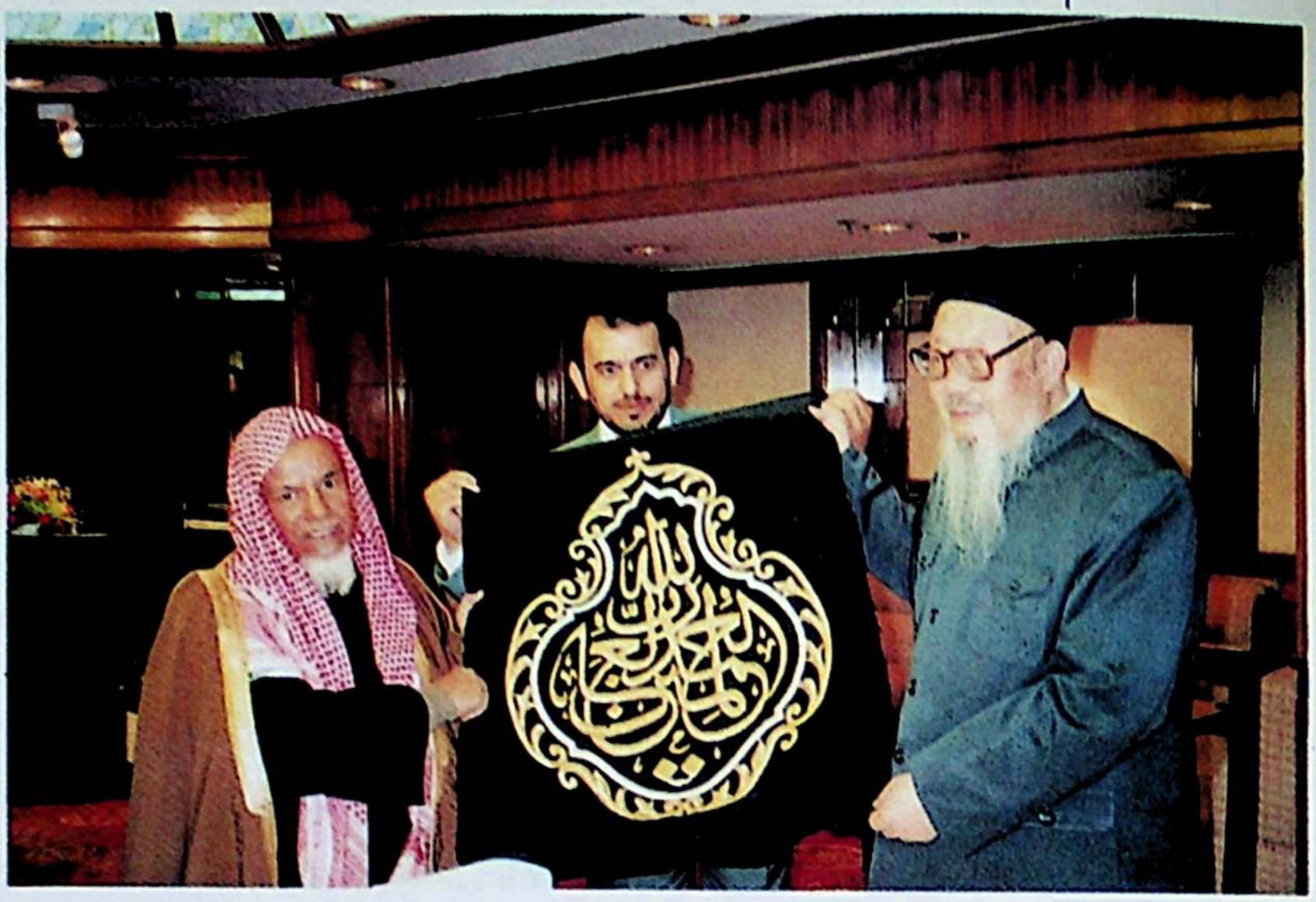

بۇ يىل 1-ئاينىڭ 3-كۈنى مەككە مۇكەررەمەدىكى ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئىمامى، مەككە ۋە مەدىنىدىكى ئىككى مۇقەددەس مەسچىت ھەيئىتىنىڭ رەئىسى مۇھەممەد سۇبەيل (سولدىن 1-كىشى) قاتارلىقلار جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنى زىيارەت قىلغاندا، رەئىس سالىھ ئەن شۇ ۋېي ئاخۇنغا كەئبە بەيتۇللانىڭ يۇپۇقىدىن بىر پارچە تەقدىم قىلدى.





ن رەئىس مۇھەممەد ھەنەفى ۋەن ياۋبىڭ جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى لىرى ئۆمىكىنى باشلاپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنى زىيارەت قىلغاندا، ئىشلىرى ۋەزىرى مۇھەممەد سەفەر بىلەن سەممي سۆھبەتلەشتى.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىللىرى ئۆمىكى بروناي دارۇسسالام سۇلتانلىقىنى زىيارەت قىلغاندا، بروناي ئىسلام مەركىزىدىكىلەر بىلەن بىللە سۈرەتكە چۈشتى.



يىل 3-ئاينىڭ 10-نى جۇڭگو ئىسلام مىسىيىتى بىلەن پاكىستان خەلقىارا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى ئىككى تەرەپ ئىشكەن ھەمكارلىق لىرى ئۈستىدە ئەسلەتمە ئىمزالاش مۇراسىمى كۆزدى.



مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىـ
نىڭ ۋەكىلى، قەشقەر ۋىلايەتـ
لىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇـ
ئاۋىن رەئىسى سادىق قاري ھاـ
جىم 8ـنۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلـ
تىيىنىڭ بۇ يىل 3ـئايدا چاقـ
رىلغان 3ـسانلىق يىغىندا پەـ
كىر بايان قىلماقتا.



قەشـقەر ۋىلايىتى بۇ يىل 3ـ
ئاينىڭ 12ـكۈنى ئۆتكۈز گەن
"بەشـتە ياخشى مەسـچىت"،
"بەشتە ياخشى دىنىي زات" ۋە
ھالال ئەمگىكىگە تاپىنىپ باي
بولغان دىنىي زاتلارنى مۇكاپاتـ
لاش يىغىنى قاتناشچىلىرىنىڭ
خاتىرە سۈرىتى.

ژۇرنىلىمىزنىڭ 1996ـيىللىق شەرەپلىك مۇشتەرىلىرى

شىنجاڭ مۇسۇلمانلار سىياھەت ئىدارىسى
غۇلجا شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتىدىن: ئابدۇشۈكۈر ھاجىم
ئۈرۈمچى شەھىرىدىن (ھازىر بېيجىڭدا تىجارەتچى): ئابدۇۋاھىت ئەمەت
ئۈرۈمچى شەھىرىدىن (ھازىر بېيجىڭدا تىجارەتچى): ئابلىز ھاجى
ئۈرۈمچى شەھىرىدىن (ھازىر بېيجىڭدا تىجارەتچى): ئابلىھەكىم ئىبراھىم ھاجى

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى 1996ـيىل 2ـسان(ئومۇمىي 39ـسان)
ژۇرنال نومۇرى: CN11—1345/B باھاسى: 2.80 يۈەن
中国穆斯林(维吾尔文版) 1996年第二期(总39期)
刊号:CN11—1345/B 订价: 2.80元
ئاشكارا تارقىتىلىدۇ
公开发行